Domnitori
și voievozi

26

SERGIU IOSIPESCU

BALICA, DOBROTIȚĂ, IOANCU

DOMNITORI
ȘI VOIEVOZI

SERGIU IOSIPESCU

BALICA, DOBROTIȚĂ, IOANCU

EDITURA MILITARĂ
BUCUREȘTI, 1985

CUVÎNT ÎNAINTE

În istoria politică şi militară a poporului nostru reintegrarea ţinuturilor de la Dunărea de Jos şi Marea Neagră în aria geografică românească, prin unirea lor cu Ţara Românească în secolul al XIV-lea, se leagă de figurile lui Balica, Dobrotiţă şi Ioancu, domni în Ţara Cărvunei. Ei se înscriu galeriei de domni şi voievozi români, alături de marile personalităţi ale Basarabilor şi Muşatinilor. Ca şi aceştia ei sînt unificatori de ţări româneşti, deschizători de drumuri spre propăşirea civilizaţiei şi afirmarea internaţională. Dobrogea întregeşte astfel tabloul dezvoltării româneşti din veacul al XIV-lea, a cărui trăsătură dominantă este explozia statalităţii din Ţara Maramureşului, în luptă cu feudalismul angevin, şi pînă la Ţara Cărvunei de pe litoralul pontic.

Călătoria pe aceste meleaguri către anul 1300, cu care se deschide cartea, este menită să reconstituie o etapă a unui străvechi proces evolutiv, de la Dacia antică la aria carpato-danubiano-pontică, a civilizației românești. Călătorie în spațiu și timp care pornește din Carpați, munții dacilor și românilor, spre a ajunge la Marea cea Mare. Pe locurile unde acum aproape două milenii și jumătate vitejii geți, apărîndu-și pămîntul, cutezaseră să înfrunte singuri marea armată persană a regelui Darius, cîștigîndu-și prin fapta lor drept de cetate în cartea scrisă a trecutului, a părintelui istoriei, Herodot. Sînt aceleași meleaguri de peste Dunăre și de la malul mării, unde în anticul Dyonisopolis se punea vestita inscripție în marmură pomenind pe „regele Burebista, cel dintîi și cel mai mare dintre regii Traciei și stăpîn peste tot ținutul de dincolo și de dincoace de fluviu". O parte a Daciei asupra căreia sigiliul Romei — după expresia lui Nicolae Iorga — a dăinuit vreme de șapte veacuri.

Într-o suită cronologică, plasată în largul context al sud-estului european și Mediteranei

orientale, se înfățișează istoria celor trei domni din Țara Cărvunei, frații Balica și Dobrotiță, apoi fiul acestuia din urmă, Ioancu. Reconstituire de epocă și viață, de acțiune politicc-militară, îndatorată moștenirii istoriografice mai vechi sau mai noi, de la mărunte contribuții uitate la ambițioase sinteze. Pretutindeni sursa vremii a avut întîietate, analizată în raport cu realitățile geografice, mentalitățile timpului și scriitorilor spre redarea devenirii istorice a românilor. „Este adevărat — arăta președintele Nicolae Ceaușescu — că tot acest drum de-a lungul secolelor nu a fost ușor. Au trebuit duse multe lupte grele, s-au dat multe jertfe; dar ceea ce a caracterizat întotdeauna — de-a lungul acestei îndelungate perioade — viața și luptele românilor au fost legăturile strînse, permanente între voievodatele de pe acest teritoriu, apoi dintre Țara Românească, Moldova, Transilvania și Dobrogea" [1].

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Editura Politică, București, 1975, p. 691—692.

Lucrarea de față, voind să restituie patrimoniului cultural românesc domniile, mai puțin cunoscute de iubitorii de istorie, ale lui Balica, Dobrotiță și Ioancu, este totodată o încercare de a înfățișa unirea ținuturilor ponto-danubiene cu Țara Românească în secolul al XIV-lea.

I

CĂLĂTORIE LA DUNĂRE ŞI MAREA NEAGRĂ ÎN PRAGUL SECOLULUI AL XIV-LEA

Călătorie în timp, istoria are totodată o dimensiune spaţială firească. Temelia desfăşurărilor evenimenţiale o alcătuieşte orizontul geografic imediat sau mai îndepărtat al oamenilor în acţiune. O ambianţă multiformă care cuprinde relieful, solul şi vegetaţia, sursele de apă şi căile de comunicaţie, variaţiile climatice şi lumea vieţuitoarelor, numeroşi şi uneori neaşteptaţi factori ai habitatului uman. Descoperită în urmele uneori monumentale de suprafaţă sau prin săpăturile arheologice, viaţa de odinioară a oamenilor se explică mai întîi prin influenţa mediului geografic. Societatea medievală, naturală, adaptată condiţiilor pe care fragilitatea locuirii cu greu le-ar fi putut înfrunta, era cu atît mai tributară influenţelor mediului. Geografia istorică se impune astfel oricărei abordări a trecutului, a celui medieval cu deosebire.

*

La poalele masivului Făgăraşilor în preajma anului 1300: de aici din susul Argeşului putea începe drumul spre Dunăre şi Marea Neagră.

Fundalul îl alcătuiesc munții, Carpații în tradiția cărturărească. Muntele prin excelență pentru români. Este reazemul lor firesc așa precum în lumea romanică occidentală au fost Alpii, tot muntele în general.

Masivul dintre valea Oltului, la apus, și a Bîrsei și Dîmboviței, către răsărit, a fost sîmburele tare al întocmirii politice medievale a românilor în Țara Românească. Topologul, Argeșul însuși, Vîlsanul, Rîul Doamnei, Rîul Tîrgului, Argeșelul și Dîmbovița își izvorăsc apele de pe versantul de la miazăzi, după cum Avrigul, Cîrțișoara, Ucea, Sîmbăta, Șercaia și Șinca și le-au strîns din cel de miazănoapte spre a spori viitura Oltului transilvan. La poalele Făgărașilor, sub crestele munților înzăpeziți, este meleagul dealurilor înalte, rădăcini muntoase, muscele în graiul oamenilor. Pădurea, unde fagul și stejarul lasă spre culmi locul bradului, este stăpînă, vîrstată de poieni și plaiuri, de largi deschideri spre văile apelor în „țări" sau „cîmpulunguri". Către marginile masivului făgărășan pasurile Sălătruc și Turnu, Bran și Poiana Mărului leagă versanții munților pe care un document latin din anul 1331 recent descoperit îi indică cu numele stăpînilor statornici — Alpes Olacorum (Munții românilor). Două leagăne montane, depresiunile Loviștea și Turciu — vechiul nume al Branului —, adăposteau „țări" românești stăpînitoare ale trecătorilor, unind românii de pe ambele versante. Aici, pe meleagurile făgărășene, din „țările" din jurul muntelui — ale Făgărașului, Loviștei, Muscelelor, Arefului, Argeșului, Cîmpulungului, Turciului (Bra-

nului) —, își are obîrșia Țara Românească mare, care urma să cuprindă micile „țări" românești.

Acum, către anul 1300, lucrurile se împlineau firesc. Cronica versificată a lui Ottokar din Styria pomenește pe la 1307 un voievod al românilor, stăpînitor al ținuturilor făgărășene. El va fi fost urmașul în domnie al lui Seneslau, voievodul

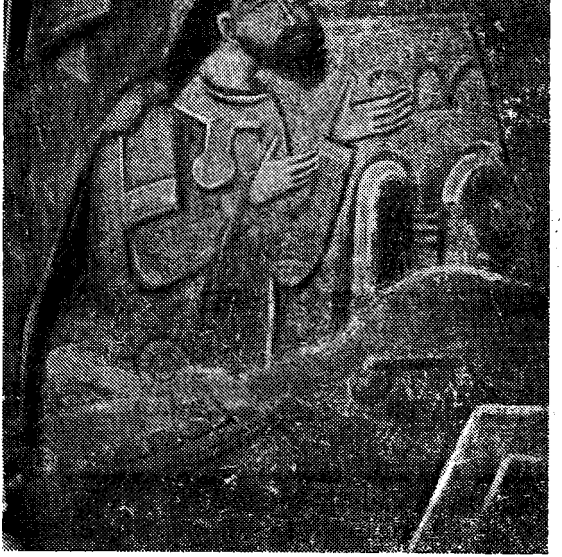

Portret domnesc din veacul al XIV-lea *(frescă în ctitoria Basarabilor de la Curtea de Argeș)*

Curtea domnească
de la Argeș

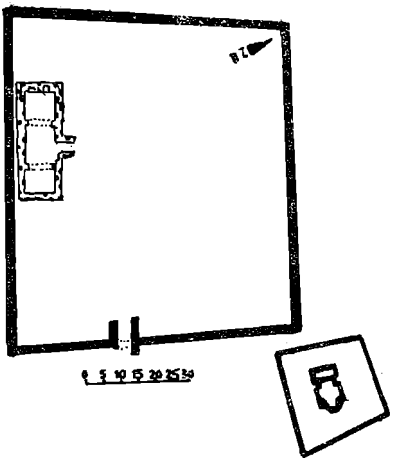

românilor de la est de Oltul muntean, pe care-l amintea vestita Diplomă a cavalerilor ioaniți din anul 1247. Urmele locuirii medievale la Curtea de Argeș, descoperite arheologic, coboară dincolo de anul 1200, iar în veacul al XIII-lea nu se constată vreo ruptură a evoluției. La Cetățeni, sus pe Dîmbovița, biserica în zidurile căreia s-a aflat moneda împăraților bizantini de la începutul secolului al XIII-lea stă mărturie a drumului spre largi întocmiri statale.

Căci peste văile ce adună satele răsfirate în „țări" se întemeiază treptat *domnia*, afirmarea politică liberă a românilor. Civilizația este adînc înrîurită de vecinătatea pădurilor, casele și bună parte din inventarul gospodăresc durîndu-se din

lemn. Bolovanii din prundul rîurilor stau la temelia caselor, înălțate apoi din puternice bîrne de stejar, fag sau brad, cu migală îmbinate și măiestrie cioplite. Acolo unde-s ctitorii domnești amintirea zidăriei bizantine renaște, construcția bisericilor sau curților ridicîndu-se din șiruri de bolovani ce alternau cu șiruri de cărămidă subțire — mai ușor de ars — sau încasetate de acestea. Pămîntul bun de arătură este puțin pe văi și muncele, spălat de ploi și viituri. Semnele civilizației, ale agriculturii itinerante, mereu în căutare de pămînturi roditoare, anevoie se descoperă arheologic. O parte însemnată a economiei rurale o constituie păstoritul, ocupație dominantă în întreaga Europă medievală, complementară firesc unei agriculturi deficitare. Căci clima, după îndulcirea din secolele IX—XII, merge acum, către anul 1300, spre răcire, ploile înghețate și zăpezile timpurii perturbînd recoltele dacă nu compromițîndu-le cu totul. Vitele mari și mici, oile îndeosebi, au suplinit nevoile de hrană, de lînă și fire de țesut îmbrăcămintea.

Economia nu mai este însă de mult închisă, comerțul, cărăușia, meșteșugurile deschizînd lumea sătească. Rîul Tîrgului evocă semnificativ în noua domnie a Țării Românești nodul schimburilor stabilit pe cursul apei la Cîmpulung. Reședință domnească prin însemnătatea sa economică, Cîmpulungul va atrage sub protecția zidirii românești voievodale și oaspeți străini, meșteșugari sași, între alții. La anul 1300 ei aveau aici biserica lor, „Cloașterul", în care îngropau cu cinste sub marea lespede de piatră pe greavul

comunității lor, comitele Laurencius din Longo Campo.

Din lumea Oltului transilvan, a Muscelelor și Argeșului, strînsă în jurul Făgărașilor, drumul spre Dunăre putea coborî pe valea Oltului, a Argeșului sau Dîmboviței. Erau tot atîtea „țări" de sate românești, sub judecii lor — întîlniți și în alte părți ale lumii romanice medievale, de pildă în Sardinia — din care s-au dezvoltat apoi județele domniei.

De la Țara Românească de Sus — Muntenească —, în cursul său spre Dunăre, Argeșul întîlnește în cale o altă *țară românească*, pe care Nicolae Iorga o considera coborînd adînc în vechime, pînă în secolul al VI-lea. Ea stătea cuprinsă în întregul bazin al Argeșului inferior, amintirea ei stăruind în denumirile Vlașca și Vlăsia, ale județului și pădurii, apelative date comunității românești de vecinii slavi meridionali și, probabil, pecenego-cumani. Dar această Țară Românească de Jos era totodată o alcătuire dunăreană, așa cum intuise același Nicolae Iorga, axa sa fiind porțiunea marelui fluviu străjuită de cetățile Giurgiu și Drîstor, Dorostolonul surselor bizantine. Este zona prielnicelor vaduri, ale Giurgiului, Turtucaiei, Cornățelului, Drîstorului, din jos de care începe balta, adevărată deltă interioară a Dunării, dintotdeauna locuită, cu satele și variata ei economie. În toponimia bălții, a malului drept dunărean ca și în aceea a Balcanilor Mici și Maritimi, sub toate prefacerile medievale, moderne și contemporane ale nomenclaturii geografice, se regăsesc semnele

sigure ale vechii prezențe românești. Ea este fundamentată arheologic prin evoluția și pe aceste teritorii a culturii Dridu, expresie a civilizației strămoșești din secolele VIII—XI. În secolele X—XI în zona dunăreană a Drîstorului înjghebările politice ale localnicilor, orașe și „țări", sînt amintite de scriitoarea de neam împărătesc Ana Comnena. În opera sa istorică, *Alexiada*, sînt menționați și cîțiva dintre conducătorii locali: „Tates, numit și Chalis, și cu Sesthlav și cu Satza", unul ținînd în stăpînirea sa „Drîstor, ceilalți Vecina și celelalte" [1], a căror prezență va fi atestată aproape două decenii (1072—1091). Pe ambele maluri ale Dunării, *țara românească* de la Drîstor era însoțită de uriași codri; în limba turcicilor, pecenegi și cumani, migratori — parte din care treptat vor fi asimilați de poporul român — „păduri nebune": Teleormanul pe malul stîng, Deliormanul pe cel drept.

La mai puțin de un secol mai tîrziu, în cursul conflictului bizantino-ungar din anul 1166, ținuturile dunărene și ale Balcanilor Maritimi au furnizat o parte din trupe împăratului Manuel I Comnenul (1143—1180). Evenimentul, deși lapidar consemnat de cronicarul bizantin Ioan Kinnamos, nu lasă îndoială asupra caracterului etnic al populației acestei zone. Corpul de oaste condus de Leon Vatatzes trimis să atace regatul Ungariei dinspre Marea Neagră cuprindea și „o mare

---

[1] Ana Comnena, *Alexiada*, VI, XIV, 1, în FHDR, vol. III, p. 88—89.

mulțime de vlahi, despre care se spune că sînt colonii de demult ai celor din Italia" [2].

Peste două decenii meleagurile *țării românești* de la Drîstor și din Balcanii Mici vor fi un focar al revoltei românești conduse de frații Petru și Asan [3]. Fiscalitatea excesivă a imperiului sub Isaac al II-lea Anghelos a fost cauza imediată a mișcării locuitorilor „din muntele Haemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi; aceștia, încredințați de inaccesibilitatea ținutului și bizuindu-se pe fortărețele care sînt și foarte numeroase și ridicate pe stînci abrupte, s-au sumețit și altă dată împotriva romeilor" [4]. Expunerea evenimentelor ce au premers declanșarea revoltei, deși făcută în limbajul obișnuit arhaizant al istoriografiei bizantine de înaltul dregător și cronicar Nikita Choniates, indică aria geografică a așezărilor românilor balcanici, antica provincie romană Moesia Inferior. Desfășurarea ulterioară a revoltei, confruntările cu forțele imperiale de represiune, în anii 1185—1188, prin cartografierea mișcărilor de trupe și a obiectivelor urmărite de beligeranți, circumscriu această arie pe versantul nordic al Balcanilor Mici, în bazinele superioare ale rîurilor Provadia și Lom.

---

[2] Ioan Kinnamos, *Epitoma*, VI, 3, în FHDR, vol. III, p. 238—239.

[3] *Istoria militară a poporului român*, vol. I, București, 1984, p. 295—308.

[4] Nikita Choniates, *Istoria, Isaac Anghelos*, 1, 4, în FHDR, vol. III, p. 254—255.

La primele negocieri cu guvernul imperial, purtate de fraţii vlahi Petru şi Asan, se solicitase dreptul de organizare militară proprie şi conferirea „ţării" lor ca pronoia (feud) prin scrisoare împărătească. Efectul victoriilor obţinute de oastea lui Petru şi Asan susţinută de forţe de pe malul stîng al Dunării, din Muntenia, a fost eliberarea „patriei" lor, parte a provinciei bizantine numită „toparhia Moesia" — după cum se exprima acelaşi Nikita Choniates — şi pe care un alt manuscris al cronicii sale o explică: „întreagă Zagora".

Într-o desfăşurare ascendentă, revolta a dus la formarea statului româno-bulgar, condus de Asan, întemeietor al dinastiei Asăneştilor (1186—1257). Dar încă de la început *ţara românească* de pe versantul nordic al anticului Haemus, Muntenia balcanică, a rămas o entitate aparte. „Căci marele Preslav şi Probatos [Provadia] şi împrejurimile au fost dăruite lui Petru de fratele său Asan, ca posesiune proprie, din care pricină pînă astăzi ele poartă numele de Ţara lui Petru" [5]. Această denumire tradiţională, acoperind o realitate vie, era astfel consemnată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea de marele logofăt şi cronicar bizantin Georgios Akropolites. Ea se regăseşte mai tîrziu, către anul 1300, în analele compilate de mitropolitul de Kyzikos, Theodor Skutariotes [6]. Şi poate că amintirea ei să se fi

---

[5] Georgios Akropolites, [illegible] III, p. 398—399.

[6] Theodor Skutariotes, [illegible] în FHDR, vol. III, p. 434—435.

păstrat pînă în pragul secolului al XX-lea în toponimul Petre Ciflik, de la nord de rîul Kamčija, nu departe de țărmul pontic.

Semnificativ este că și unul din rarele documente păstrate ale cancelariei imperiului Asăneștilor, privilegiul slavon al lui Ioan Asan al II-lea pentru negustătorii raguzani, amintea, după anul 1230, la hotarul nord-vestic al statului, spre litoralul Munteniei balcanice, „Țara Cărvunei" [7]. Ea „îmbrăca" larga arcuire a țărmului Mării Negre, dominată spre nord de promontoriul Caliacra, anticul Thirizis.

Astfel călătorul pornit de la munte, în josul Argeșului, și dincolo de Dunăre spre mare străbătea „țări" locuite de români.

Dar către anul 1300 drumețul ce s-ar fi încumetat să pornească de la munte la mare trebuia să țină seama de un factor politic dominant pe aceste meleaguri ale Dunării de Jos — imperiul Hoardei de Aur. Invazia, expansiunea și dominația mongolă (tătară) în Europa de sud-est fusese un eveniment marcant al evoluției istorice în veacul al XIII-lea. De la primele zvonuri confuze ajunse în Occident din îndepărtata Ivirie (Georgia), primejdia căpătase contururi mai clare. La 31 mai 1223 pe rîul Kalka, ce se varsă în Marea de Azov lîngă Mariupolul de azi, o mare coaliție a cumanilor — turcicii qipčaq, ce populau stepele nord-pontice — și rușilor, condusă de hanul Kutgi, ginerele său, cnezul Galiției, Mstislav, a fost înmicită de armata mongolă. O panică nestăvilită a cuprins

[7] Hurmuzaki/Densușianu/Kălužniacki, vol. I², p. 781.

pe cumanii din aceste ținuturi, urmăriți îndeaproape și masacrați din fugă de unitățile militare mongole.

La aproape un sfert de veac după aceste întîmplări, Giovanni de Plano Carpini, călător prin aceste locuri spre Curtea hanului, constata urmările măcelului pe care le indică și descoperirile arheologice recente. Sub comanda noianului Gebe și a baaturului Subotai, forțele mongole au atacat comptoarele genoveze de la Sudaq din Crimeea, apoi pe bulgarii păgîni de pe Kama și pe turcicii qanglé din Uralul sudic.

Invazia brusc declanșată prin Caucaz și încheiată prin poarta stepei spre Syr Darya nu fusese decît o repetiție.

Un trimis al regelui Ungariei, Bela al IV-lea (1235—1270), în căutarea ungurilor păgîni — ce nomadizau încă în zona sudică a Uralului —, cu speranța unui aflux nou de populație, călugărul dominican Julianus, adusese după 1235 vestea unei proxime acțiuni a mongolilor spre Europa centrală.

Analele secrete mongole, traduse în chineză sub titlul *Yuanche*, consemnează în anii 1234—1235 dispozițiile luate de mongoli pentru o campanie de proporții nemaiîntîlnite. Obiectivul ei era cucerirea întregii lumi europene după deviza întemeietorului puterii mongole, Ğenğis-han (1206—1229) — „prințul oceanic" — „un singur soare pe cer, un singur stăpîn pe pămînt". Invazia mongolă în Europa, condusă în principal de prințul ğinğishanid Batu și de experimentatul general Subotai, s-a declanșat în toamna anului 1236

prin distrugerea statului Bolghar (Bulgaria păgînă) de pe Kama și Volga. Desprins din cei circa 150 000 de luptători mongoli, corpul de armată al prințului Berqe a înfrînt ultimele rezistențe cumane în stepele nord-pontice. Hanul cuman Kuten, cu 40 000 de iurte, s-a refugiat în regatul Ungariei. Alți „regi" cumani, Ionas și Saronius, cu hoardele lor, își căutau scăparea la sud de Dunăre, apariția lor în Imperiul latin de la Constantinopol fiind evocată de cronicarul francez Joinville. În urma lor forțele mongole au lichidat rezistența izolată a alanilor și cnezatelor ruse, cucerind și distrugînd rînd pe rînd Maghasul, Riazanul, Moscova, Suzdalul, Vladimirul, Cernigovul și, la 6 decembrie 1240, Kievul.

Concentrată în Halici (Galiția), armata de invazie s-a împărțit în mai multe corpuri, menite înaintării pe direcțiile occidentală, spre Polonia și Ungaria, și meridională, spre țările române. Desfășurate încă din ianuarie 1241, cînd apele înghețate permiteau desfășurările de cavalerie, operațiile militare aveau să-i conducă pe mongoli, după cucerirea Cracoviei, pînă în Moravia. La Wahlstadt, lîngă Liegnitz, la 9 aprilie, și pe rîul Sayo, lîngă Mohi, la 11 ale aceleiași luni, oștirile polono-sileziană și ungară fuseseră nimicite.

Ținuturile românești, atît cele extracarpatice cît și voievodatul Transilvaniei, fuseseră lovite direct de invazie în lunile martie-aprilie 1241 prin corpurile de armată ale prinților ginghishanizi Qadaan, Buri, Boqetor, Bugeq. Forțele acestuia din urmă străbătuseră prin luptă, provocînd grave distrugeri, drumul Siretului — „drumul ro-

mânilor" — ajungînd la hotarele lui „Meseslav", voievodul românilor Seneslau (Stănislav). În Transilvania pătrunseseră prin pasurile Rodna, Oituz. Într-un cutremurător cîntec de jale (Carmen miserabile), canonicul de Oradea, Rogerius, evocă Transilvania acelei vremi, întîmplările trăite de el sub semnul invaziei. Rodna, Bistrița, Sălajul, Oradea, Rupea, Sighișoara, Cetatea de Baltă, Alba Iulia, Teiușul, Clujul, Cîrța, Sibiul, Orăștia, Deva, Aradul, abația Igriș, Cenadul au fost cucerite și distruse, o parte a populației fiind masacrată sau robită. De aici corpul de oaste tătar meridional a făcut joncțiunea cu forțele principale din cîmpiile Tisei și Dunării mijlocii.

Astfel, în primăvara anului 1241 se părea că stăpînirea unică euroasiatică a mongolilor era pe cale să se înfăptuiască. La Neustadt, la porțile Vienei își făcuseră apariția înspăimîntătorii cavaleri asiatici, mînînd cumani, ruși și alți captivi în avangardă, gata de asalt asupra Occidentului medieval.

Între timp în Cîmpia Pannoniei, mediu de stepă familiar invadatorilor, mongolii începeau să-și instaleze sălașurile, nomadizînd pe malurile Dunării și Tisei, dar totodată organizînd viața economică, comunicațiile și administrația, bătînd monedă proprie.

Moartea neașteptată a marelui han Ogödai, în decembrie 1241, la Qara Qorum, și dorința prinților mongoli de a-și consolida stăpînirile au determinat retragerea corpurilor de invazie, mult sporite cu supuși și captivi. Efectuată pe mai multe căi, din care aceea centrală prin bazinul

carpatic, pe Dunărea de Mijloc și de Jos, retragerea a provocat o nouă devastare în spațiul românesc.

O însemnare contemporană pe un manuscris grecesc din Biblioteca Vaticanului memorează trecerea tătarilor pe la sud de Dunăre, prin statul româno-bulgar, în gravă criză după stingerea ultimului mare conducător al acestuia, Ioan Asan al II-lea (în preajma lui 24 iunie 1241). Aceloraşi evenimente îi este consacrat un pasaj al cronicii *Giami ot-Tevarih* (Suma istoriilor), datorată marelui vizir al Persiei mongole, Făzl al-lah Rašid od-Din (1247—1318). Potrivit acestor anale, la întoarcerea de pe litoralul adriatic, corpul de armată al lui Qadaan a cucerit „două oraşe ale Ulaqutilor, Turnin şi Kila, după lupte grele". Interpretarea cea mai recentă consideră că forțele mongole au întîmpinat rezistența vlahilor (Ulaquti) — românilor — la Tîrnovo (Turnin) şi Chilia dunăreană (Kila) [8]. Imaginea este întregită de ştirea, mai greu de plasat geografic, din *Istoria regilor francilor*, analele rimate ale lui Philippe Musket, după care tătarii în retragere fuseseră înfrînți de „regele țării românilor" la o trecătoare.

Chiar dacă vestea ajunsă în Occident reflecta mai degrabă psihoza generală de uşurare faţă de neaşteptata retragere mongolă, refluxul invaziei prin ținuturile românești din Carpați, de la Dunărea de Jos şi Marea Neagră rămîne un fapt isto-

---

[8] Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 207—208.

ric de o gravitate excepțională și cu adînci consecințe.

La cîțiva ani după invazie, în anii 1253—1254 călugărul Willem van Ruysbroeck, trimis papal către marele han mongol de la Qara Qorum, releva situația sud-estului european în raport cu tătarii: „de la vărsarea Tanaisului (Donului) spre apus, pînă la Dunăre, totul este al lor și chiar și peste Dunăre, spre Constantinopol, Vlahia, care este țara lui Asan, și Bulgaria Mică, pînă în Slovenia, toți le plătesc tribut"[9].

Părțile occidentale ale uriașului imperiu euroasiatic fuseseră constituite în ulusul prințului Batu, denumit de cronica lui Rașid od-Din han al Qipciaqului sau Cumaniei (1243—1257), han al Hoardei de Aur (Altyn orda) cu reședința la Saray pe Volga. Rapida extensie a puterii mongole menținută printr-un sistem administrativ centralizat, facilitat de excelente comunicații militare, poștale și de călători, a însemnat totodată o dezanclavare, punerea în contact direct și rapid a Europei cu Oceanul Pacific. Fapt fără precedent în istoria umanității, procesul a determinat totodată din a doua jumătate a secolului al XIII-lea o adevărată „revoluție comercială" [10]. Din cele mai îndepărtate colțuri sud-est asiatice ale imperiului mongol, ce se implantase prin

---

[9] Hurmuzaki/Densușianu, vol. I, p. 265—266.

[10] Vezi Roberto S. Lopez, *La révolution commerciale dans l'Europe médiévale*, Paris, 1974 și idem, *L'importance de la mer Noire dans l'histoire de Gênes*, în *Colocviul româno-italian „Genovezii în Marea Neagră în secolele XIII—XIV", București, 27—28 martie 1975*, București, 1977, p. 13—33.

cucerire în China, drumurile caravanelor se prelungeau pînă la porțile orientale ale Europei. O uriașă conexiune, un comerț fabulos atingea Marea Neagră, devenită acum, după semnificativa expresie a lui Gheorghe Brătianu — „placa turnantă a traficului internațional la sfîrșitul evului mediu" [11]. Ea va atrage, într-o aprigă concurență, republicile maritime italiene, în primul rînd Genova și Veneția.

Sub pulpana „păcii mongolice", Bizanțul restaurat, animat de politica iscusitului basileu, Mihail al VIII-lea Paleologul (1258—1282), de recuperare integrală a posesiunilor imperiale, a devenit din nou activ la Dunărea de Jos. Într-un imn panegiric închinat pe la 1262—1263 lui Mihail al VIII-lea, învățatul contemporan Manuel Holobolos conchidea: „s-au bucurat de tine că le ești împărat și multele insule paristriene au renunțat la răscoala plănuită și și-au dat seama că au fost supuse și asuprite de stăpîni fără drepturi legitime" [12]. Întemeiată pe flota militară renăscută, puterea bizantină, urmînd făgașul legăturii preexistente între ținuturile danubiano-pontice și Imperiul de la Niceea, a reorganizat politico-administrativ sectorul Dunării de Jos, foarte probabil de la vărsare și pînă în amonte de vechea cetate Dorostolon (Drîstor). Evenimentul este ilustrat și pe planul ierarhiei eclesiastice, prin apariția în actele patriarhiei constan-

---

[11] G. I. Brătianu, *La mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du moyen âge*, în RHSEE, XXI, 1944, p. 36—69.

[12] FHDR, vol. III, p. 454—455

tinopolitane a menţiunii mitropoliei de Vecina în vara anului 1285. Eparhia ortodoxă acoperea atît posesiunile bizantine, cît şi larga zonă paristriană, dunăreană şi maritimă de iradiere politică şi culturală a imperiului restaurat.

În aceleaşi largi circumstanţe internaţionale ale invaziei şi dominaţiei mongole, ca şi ale revenirii bizantine la Dunărea de Jos, se plasează un episod cu implicaţii în evoluţia locală. Presiunea ameninţătoare a Persiei ilkhanide sub marele han mongol Hülagü (1251—1265) asupra sultanatului turcic selegiuqid de Rum a provocat dezagregarea acestuia după mijlocul secolului al XIII-lea. Procesul, exprimat şi prin luptele dinastice, a determinat refugierea în Imperiul bizantin a fostului sultan de Iconium (Konya), Izz ed-Din Keykâvus al II-lea, urmat curînd (1263) de cîteva mii de partizani ai săi, nobili, războinici şi familiile lor. După *Tarih-i al-i Selgiuq* (Istoria selgiuqizilor) — redactată către 1424 de Yazicioglu Ali —, la cererea pribeagului sultan, basileul Mihail al VIII-lea „le-a dat ca loc şi patrie ţinutul Dobrogea, care este un colţ bun, cu apa şi aerul purtătoare de sănătate şi frumuseţe; [...] multă vreme în ţinutul Dobrogei au existat două-trei oraşe musulmane şi 30—40 de bulucuri de corturi turceşti; ripostînd inamicilor basileului, îi nimicea“ [13].

Personajul central al acestei emigrări a fost însă Sari Saltuq Dede, înflăcărat propovăduitor al musulmanismului, conducătorul spiritual şi poli-

[13] Cf. Mihail Guboglu, *Crestomaţie turcă*, Bucureşti, 1977, p. 33.

tic al turcilor selgiuqizi, de neam oguz, stabiliți în ținuturile danubiano-pontice. Întemeierea Babadagului, în preajma lacului omonim, pe principala cale de comunicație între podișul central dobrogean și Dunărea maritimă, se leagă de Sari Saltuq Dede, decedat curînd după 1304 și căruia i se atribuie mausoleul (turbe) aflat și astăzi aici. Soarta tovarășilor săi într-o etapă evident comprimată cronologic este rezumată de vechiul cronicar al selgiuqizilor, Yazicioglu Ali: „Cei care au rămas în Rumelia, după moartea lui Sari Saltuq, au devenit ahirzân" (și-au părăsit credința). Oamenii sultanului Keykâvus au devenit astfel *gagauzii* (găgăuzii) sau gacialii, pe care vîltoarea vremurilor i-a răspîndit pe o mare întindere danubiano-pontică de la Balcanii Maritimi la limanul Nistrului. Procesul formării acestei populații de limbă turcică și de credință creștină ortodoxă este evident de durată și cu condiționări multiple. Un ecou al său pare să se regăsească în memoriile omniprezentului globe-trotter din veacul al XVII-lea Evlija Celebi, unde, amintindu-se populația dobrogeană numită *citaq*, se afirmă că „a rezultat din încrucișarea ostașilor anatolieni cu valahii și a apărut un vocabular, pe care îl folosesc între ei și pe care nu îl poate înțelege oricine" [14]. Mediul etnic în care s-a produs colonizarea turcilor selgiuqizi era acela românesc, esențial pentru formarea spiritualității gagauzilor. Caracterul lor turcic este explicabil prin momentul istoric al plămădirii noii populații, cînd afluxul cuman, uz și

[14] *Călători străini...*, vol. VI, p. 382.

pecenegi în ținuturile danubiano-pontice, consecință a invaziei mongole, nu îngăduise asimilarea tuturor acestor migratori de către românii autohtoni.

Calculul politicii bizantine în implantarea spre Dunărea maritimă a grupului turcic al lui Sari Saltuq pentru echilibrarea tensiunii mongole s-a dovedit însă nefondat, noii veniți devenind auxiliari ai tătarilor.

Concomitent cu instalarea turcilor oguzi, în ținuturile europene de la apus de fluviul Don dominația mongolă a fost reprezentată după 1265 de prințul ginghishanid Noqai („Cîinele"). Poziția acestuia și raporturile cu Imperiul bizantin au fost sancționate prin căsătoria sa, după 1272, cu Eufrosina, fiica naturală a basileului Mihail al VIII-lea Paleologul. Orientarea politică a prințului Noqai s-a precizat prin instalarea reședinței sale la Isaccea și supunerea Bulgariei la un control militar direct (1280). Se mai adăuga o a doua invazie de mari proporții în Ungaria, pînă la Pesta, care era arsă (1285), și adiacent subordonarea stăpînitorilor de la Braničevo, Vidin și a regatului Serbiei. Din ultimul deceniu al veacului al XIII-lea datează monedele bătute în numele și cu tamghaua prințului Noqai, ce se intitula acum han, în detrimentul suveranului legitim al Hoardei de Aur de la Saray, Toqta (1290—1312).

Puterea prințului Noqai în ținuturile carpato-danubiano-pontice are și o explicație mai largă, geo-istorică, de strategie mondială. Stepa asiatică pătrunde prin poarta dintre Munții Urali

și Marea Caspică, prelungindu-se pe meleagurile nord-pontice pînă la Dunărea de Jos, cale predilectă a invaziilor asiatice încă din timpuri imemorabile. Conceptul de culoar al stepei [15] acoperă în fond o direcție strategică de maximă însemnătate. Ea nu scăpase politicii bizantine care se străduise să înjghebeze în zonele Caucazului septentrional, Crimeei și Dunării de Jos un sistem de control, alarmare și deviere a invaziilor, cu speranța, adesea realizată, de a le opri înaintarea spre Peninsula Balcanică și Constantinopol. Din a doua jumătate a veacului al XIII-lea culoarul stepei, controlat de la Don spre occident de forțele subordonate prințului Noqai, conducea pînă la Dunărea din zona Bugeacului și Bărăganului, ținînd sub o permanentă amenințare Peninsula Balcanică. Situația politică și strategică a istmului istro-pontic era astfel condiționată de raportul dintre puterea mongolă și, mai degrabă, abilitatea diplomatică bizantină. Căci în pragul secolului al XIV-lea imperiul, depășit de evenimentele pe care nu le mai putea controla și cărora nici nu li se mai putea adapta, devenise o putere secundară.

Paralel cu decăderea accentuată a Imperiului bizantin ascensiunea Genovei a fost spectaculoasă. Republica ligură era beneficiara mai multor factori ai economiei mondiale, în primul rînd a legăturii comerciale cu Asia grație „păcii mongolice" și, nu mai prejos, a conexiunii între negoțul hanseatic, din Marea Baltică și a Nordului, cu

[15] Dimitri Obolenski, în *The Cambridge Medieval History*, vol. IV, Cambridge, 1975. p. 473—476.

acela mediteranean. Apoi, prin colaborarea cu Imperiul de la Niceea, pentru restaurarea bizantină la Constantinopol, Genova izbutea să-şi ia o revanşă de marcă asupra Serenissimei Republici de pe lagune, beneficiara principală a Cruciadei a IV-a, întemeietoarea unei stăpîniri proprii în Mediterana orientală — Romania venețiană. Or, tratatul genovezo-bizantin încheiat la 13 martie 1261 la Nymphaion conferea Republicii ligure o situaţie fără precedent, o preeminenţă comercială în Marea Neagră, pînă atunci rezervată navigaţiei romeice. Situaţie economică foarte repede însoţită de o structură politică, un „imperiu colonial" genovez, ale cărui temelii se pun pe ţărmurile Mării Negre după anul 1266. Nu fără participarea interesată a mongolilor, vămuitori ai rutelor terestre şi debuşeelor maritime. Desigur, quasimonopolul genovez în Marea Neagră nu s-a putut menţine în formele ideale ale tratatului de la Nymphaion. Victoria navală a Veneţiei asupra flotei genoveze în apele de la Trepani (1264), tratativele şi acordurile veneto-bizantine (1265, 1268, 1277, 1281, 1285), paralele cu deteriorarea raporturilor imperiului constantinopolitan cu Republica ligură, au internaţionalizat navigaţia pontică. Totuşi, Genova, după anihilarea concurenţei pisane (1277, 1284), favorizată de avansul iniţial şi de temeinica insinuare în ulusul Hoardei de Aur, îşi asigurase la sfîrşitul celui de-al XIII-lea secol dominaţia comercială în bazinul pontic.

Corolarul revoluţiei comerciale în curs a fost „descoperirea" în Apus a ţărmurilor şi ţărilor din

jurul Mării Negre, în fapt difuzarea în Occidentul european a informațiilor geografice, etnografice și politice — deci istorice — despre popoarele și civilizațiile cu care intrau în contact navigatorii italieni. Din zestrea informațională a practicii nautice și comerciale, uneori înconjurată de un adînc secret și apărată cu gelozie, o parte dintre cunoștințe au trecut în domeniul erudiției științifice a timpului, fiind consemnate în prețioase manuscrise. Alături de actele notariale ale tranzacțiilor comerciale, hărțile nautice și portulanele au îmbogățit cunoașterea realităților din bazinul Mării Negre.

Grație acestor perfecționate instrumente ale cartografiei italiene din pragul veacului al XIV-lea — precum harta Mării Negre a lui Pietro Vesconte din 1311 și celebrul portulan pisano-amalfitan *(Compasso da Navigare)* [16] — călătoria începută la poalele Făgărașului, prin salba de „țări" române — tăiată acum de controlul mongol la Dunărea de Jos — se poate relua — după acest lung intermezzo de politică internațională — pe ape în Pontul Stîng.

Avîntîndu-se pe Marea cea Mare, cum o numeau românii și italienii, prin Bocha Giri, Giro, „sive Canale Boche de Giro partium Romanie" („sau Canalul Gurii Giro din părțile Romaniei"), spre nord, de-a lungul țărmului vest pontic, navigatorii treceau în revistă Midia, pe locul anticului Salmidessos, Gatopoli, azi Ahtopol,

---

[16] B. Motzo, *Il Compasso da Navigare. Opera italiana della meta del secolo XIII*, în „Annali della facolta di lettere e filosofia della Universita di Cagliari", 8, 1947.

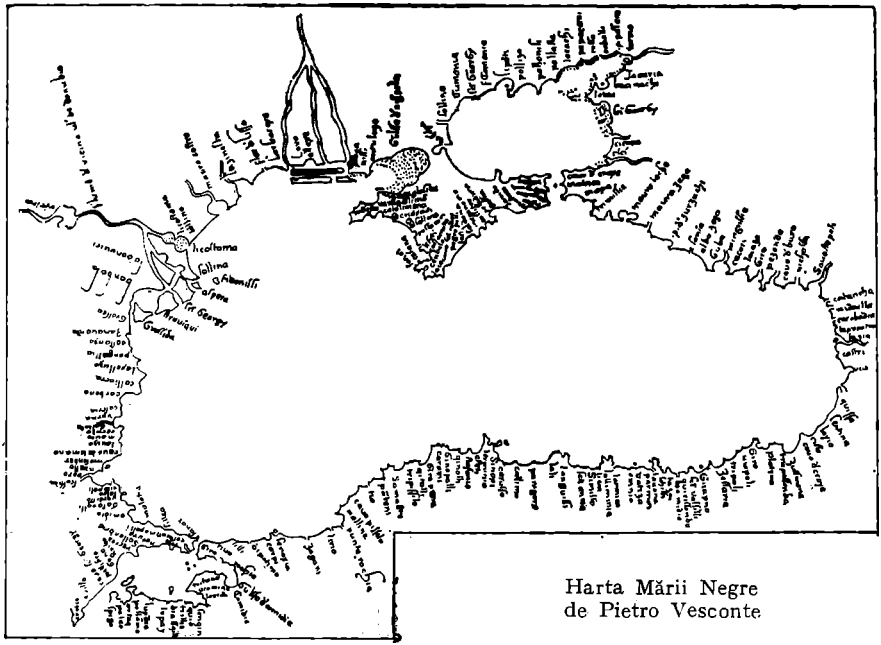

Harta Mării Negre
de Pietro Vesconte

Sisopolis, unde odinioară fusese Apollonia, și Lasillo, vechiul Anchialos, străjuind, de o parte și de alta, golful astăzi numit Burgas, apoi Messembria, „port bun, deasupra căruia se poate vedea un castel și este posibilă șederea sigură pe orice vînt", după cum lămurea *Compasso da Navigare* — apoi Lemano sau Emona, pe promontoriul omonim, pentru ca, plutind prin fața capurilor Aspro (Alb) și Mauro (Negru), a portului Laviča (Viza, Vizina), să ajungă în dreptul limanului Provadiei. Aici se aflau orașul-port Varna, anticul Odessos, și Gallata Varnei, ce sugerează apropierea de fortificația implantată de genovezi la Constantinopol. De la Gallata Varnei, punctul de plecare indicat poate nu întîmplător de *Compasso da Navigare*, ridicînd pînzele și ținînd capul „per greco", adică, după roza vînturilor italică, spre nord-est, se ajungea, după 20 de mile, la Carbona, Cărvuna românilor. Dacă vîntul se menținea dinspre miazăzi, punînd cîrma cap compas între „greco" și „levanto" (nord-est și est), doar 40 de mile despărțeau Gallata de Caliacra. Pe țărm se perindau pe acest itinerar mai micile escale Cetrici sau Castrici și Cranea (Ecrene), apărate de promontoriul Caliacrei. Spre nord, de-a lungul coastelor Mării Negre, hărțile și portulanele italice din pragul secolului al XIV-lea semnalau navigatorilor Laxilluzo, micul Anchialos, pe litoralul anticei Carii, poate limanul Caramanla, apoi, la 40 de mile „per tramontana", spre nord de Caliacra, Pangalia (Mangalia). La încă 40 de mile spre nord, cu vînt bun la pupa, se ajungea la Costanza.

Un popas în anticul Tomis, devenit acum Costanza (Constanța), portul cu nume romanic. La capătul promontoriului care adăpostea golful de rafalele de vînt dinspre stepele nord-pontice, de Crivăț, schițele portului, trasate în prima jumătate a secolului trecut, figurau „digul vechi", căruia tradiția îi adăuga calificativul de „genovez". Oricum însă prin vicisitudinile vremurilor, a secolelor VII—X, întunecate chiar și pentru istoria bizantină, aici, la Constanța, vechile instalații portuare nu fuseseră uitate, viața reluîndu-și pulsația la primul semn de liniște și siguranță. Coborît pe țărmul ce se arcuiește ușor spre sud, călătorul putea admira ruinele din mare și de pe faleză ale valului mare, ponto-danubian, din care imaginația românească făcuse un alt Troian, asociere grăitoare a localnicilor între orice lucrare monumentală a antichității, mai mult sau mai puțin vechi, cu persoana împăratului Traian. Ajuns pe faleza înaltă de la Constanța, acolo unde valul mare transdobrogean se sfîrșea în mare, călătorului din preajma anului 1300 i se deschidea întinsa perspectivă a stepei, pereche parcă a Bărăganului est-dunărean, dar de o mai mare ariditate. Pentru renumitul călător și geograf arab Muhammed bin Abd Allah bin Ibrahim Abu Abd Allah, vestitul Ibn Battuta (1304—1377), aceste locuri pe care le-a străbătut în două rînduri erau „un pustiu, cu totul lipsit de locuitori", „un deșert" întins cale de 18 zile de mers. Impresia era similară și pentru un călător pe aceste meleaguri la 1476, Giovanni Maria Angiolello din Vicenza (1450—1525), vistie-

rul sultanului Mehmed al II-lea Cuceritorul. Pentru voiajorul vicentin, „dincolo de Varna pînă la Dunăre, timp de 8 zile și mai mult de mers nu se află oameni, iar locurile sînt sălbatice, lipsite de apă dulce", „un deșert" în care călătorii erau asaltați de nori de lăcuste „așa de groși încît întunecau soarele și cînd coborau pe pămînt rodeau pînă și sacii cu pesmeți din corturi, de la primul la ultimul" [17]. Viziunea cronisticii otomane din secolul al XVI-lea asupra acestui ținut este frapantă: o „Sahară".

Cei care nu au ascultat vechi amintiri dobrogene despre cămilele uneori folosite încă la începutul acestui veac, descrierile de călătorii medievale li s-ar putea părea larg exagerate. O explicație se găsește în istoria încă nescrisă a climatului românesc. Ea se leagă, printr-una din surprinzătoarele dar nu nefirești conexiuni universale, de scurta înflorire a așezărilor scandinave în Groenlanda, „Țara Verde"! — o dată cu îndulcirea climatică din secolele IX—XII — și tragica lor agonie și dispariție în veacurile XIII—XIV — o dată cu răcirea vremii. Supusă acestor notabile variații climatice, vegetația și solul platformei dobrogene au suferit o mutație care explică aspectul quasideșertic din secolele XIV—XVI. Spre deosebire de Bărăganul vecin udat de cursul bine alimentat montan al Ialomiței, caracterul stepei a fost accentuat pe platoul danubiano-pontic de fragilitatea rețelei hidrografice. Apele, firave, scurgîndu-se prin mici canioane, erau inca-

[17] Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300—1514)*, ed. I. Ursu, București, 1909, p. 86—87.

pabile să susțină dezvoltarea pădurilor, reduse la pîlcuri de salcîmi. O excepție o constituia, totuși, aici, în zona centrală a istmului ponto-danubian, valea Apei Negre, Cernavoda sau Karasu.

Configurația generală a meleagului dobrogean medieval explică retragerea așezărilor umane spre extremități, spre Dunăre și Marea Neagră, spre marginile nordică și sudică, colinaro-muntoase. În seriile lungi ale variațiilor climatice ivirea unei perioade de bruscă încălzire este una din cauzele decăderii civilizației antice în Scythia Minor după secolul al VII-lea.

Revenit în portul Constanței, la corabie, după turul de orizont terestru cu surprinzătoare perspective, călătorul se putea avînta în larg, spre nord, pe itinerarul obișnuit al cabotajului către gurile Dunării.

Etapele cunoașterii de către navigatorii italici a acestei zone sînt relevate de evoluția cartografică, „atlasul Luxoro" sau harta de la Cortona fiind ilustrative pentru treptata cercetare a deltei marelui fluviu. Atlasul profesorului Tammar Luxoro indică doar gurile brațelor deltei — *Groxeo, Stravico, Laspera, San Ziorzi, Solina, Licostoma.* Simplificatoare, harta de la Cortona, inspirată probabil de un prototip de la finele secolului al XIII-lea, reprezenta doar brațele extreme ale deltei, celui sudic atașîndu-i însemnarea *Lodonogo.* Descifrarea, desigur eronată a compilatorului hărții de la Cortona, acolo unde prototipul avea *Ladonoya* (La Donoya), reflectă transmiterea, după caz, de către navigatorii ita-

lieni a numelui românesc al fluviului Dunărea. Cu atît mai mult cu cît, după o interpretare recentă * și sub rezerva corectitudinii reproducerii hărții de la Cortona, acest interesant document cartografic menționează în dreptul Deltei denummirea *Chieze* („Chiese"); ea nu ar fi altceva decît traducerea italiană a toponimului românesc Biserica (Bisericuța), dat anticei fortificații de pe lacul Razim (Razelm), dinaintea capului Dolojman.

Călătorului dornic să cerceteze îndeaproape aceste locuri îi stătea însă la îndemînă, către anul 1300, faimosul *Compasso da Navigare*. Portulanul pisano-amalfitan îl avertiza: „De la Constanța la Grosetto 20 de mile spre nord; numitul Grosetto este prima gură a Vecinei". Hărțile Mării Negre create în laboratorul cartografic al lui Pietro Vesconte trasau conturul acestor meleaguri, îngăduind orientarea și localizarea conform datelor portulanice. O primă lămurire se află în inscripția ce însoțește cursul Dunării în amonte de Deltă: „Flumen de Vecina vel de Danubio" („fluviul Vecinei sau al Dunării"). Vecina, mitropolia ortodoxă din posesiunile paristriene ale Bizanțului restaurat, impunîndu-și, prin multipla importanță, numele marii artere de navigație.

Sub numele *La Donavici*, păstrat și astăzi de promontoriul și canalul *Dunavăț*, brațul cel mai sudic al Dunării străbătea complexul lagunar Razim (Razelm) unindu-și apele cu ale Mării Negre aici la *Grosetto* sau, după însemnările hărților lui Vesconte, între *Grossea* și *Grossida*. Am-

* Ipoteză propusă de Andrei Pippidi.

bele denumiri, prelucrări italiene ale unor termeni greceşti *(glossa, glossida)*, descriu topografia acestei guri mărginite de o *limbă* de nisip. Depărtarea în mile italiene, douăzeci, de Constanţa facilitează identificarea Grosettei, această vărsare sudică a Dunării, la nord de capul Midia, acolo unde, şi azi, toponimul Gura Bogazului (Canalului) păstrează amintirea vechiului braţ danubian.

Un alt portulan, de această dată grec, conservat în Codex Vossianus Grecus 0.12 al Bibliotecii Universităţii din Leyda, dă toate indicaţiile necesare pentru angajarea navelor pe canalul navigabil dintre „terra ferma" şi limba de pământ, actualul ostrov Chituc, folosind reperele de pe coastă, colinele rotunjite din faţa satului de azi Corbu (Gargalîk). Locul de ancorare de la gura braţului sudic al Dunării sau fluviul Vecinei era străjuit de un castel, *Ğanavârda*. Numele său era poate transcrierea greacă sau italiană a unui toponim legat tot de culoarea apelor locului — Cernavoda.

Dar braţul sudic al Dunării îşi dirija o parte din ape spre mare şi pe la nord de *Grossida* (Chituc), printr-o „portiţă" a lacului Razim, însemnată pe hărţile italiene cu numele *Straviqui*. El evocă, în prelucrarea cartografilor pisani şi genovezi, o rezonanţă romanică, posibil hidronimul românesc Istru Vechi, altă denumire a acestui braţ al Dunării, sinonimul Dunavăţului.

Pe malul lacului Razim hărţile lui Pietro Vesconte mai notează toponimul *Banbola*. După itinerarul grec publicat la 1573 de eruditul elen

Dimitrios Tagias „la gura Zavarnei [corect: Zanavardei] este un castel și i se spune Pampulo"[18]. Cum însă există destule îndoieli asupra calității informației acestui itinerar, mai degrabă o operă de cabinet, localizarea Banbolei rămîne incertă. Nu este exclus însă ca ea să fie tot traducerea italiană a unui toponim românesc medieval, al insulei Popina din lacul Razim, înțelesul cuvîntului Banbola fiind apropiat — păpușă.

Cu hărțile lui Pietro Vesconte și cu *Compasso da Navigare* la bord călătoria putea continua, spre nord, fie navigînd prin complexul lagunar, cale ferită de curenții potrivnici și de capriciile Mării Negre, fie în larg, prin fața celorlalte guri ale Dunării, Sfîntul Gheorghe *(San Giorgio)*, *Aspera* („Dificilă" sau „Albă"), poate gîrla Împuțita de astăzi, *Sollina (*Sulina), *Licostomo*, brațul cel mai nordic al deltei, corespunzător părții Chiliei actuale. Poziția Insulei Șerpilor *(Fidonixi)* era și ea legată într-un sistem de distanțe și direcții de brațele fluviului pentru a ușura orientarea navigației de cabotaj sau în plină mare. *Compaso da Navigare* nu face economie de detalii și repere pentru intrarea sigură de la gura Asperei, căci se grăbește a preciza „de la Aspera la cetatea Vecinei sînt 200 de mile în sus pe numitul fluviu".

Călătorul din pragul veacului al XIV-lea care ar fi urmat îndemnul portulanului pisano-amalfitan de a porni în susul „fluviului Vecina", sau Dunărea, putea observa, după peisajul mirific al deltei, ruinele anticului *Aegysus* (Tulcea). În preajmă, spre

[18] *Călători străini...*, vol. I, p. 16.

sud-est, pe malul brațului Sfîntul Gheorghe, se afla marea așezare Proslaviţa, fortificată de bizantini pe la anul 1000, descoperită recent la Nufăru-Ilgani, unde viaţa localnicilor pulsa încă [19].

În amonte pe Dunăre, înaintea Isaccei, călătorul debarcat pe malul dobrogean putea fi oaspetele comunităţii româneşti în mijlocul căreia era ridicată biserica Sfîntului Atanasie din Niculiţel, monument edificat încă din secolul al XI-lea.

Isaccea, marele vad danubian, era centrul stăpînirii prinţului ginghishanid Noqai. Aici se strîngeau din toate părţile supuşii hoardei mongole, astfel încît geografului arab Abulfeda i se părea atunci că „majoritatea locuitorilor săi profesau islamismul". Informaţie care, coroborată cu datele analelor oguze, ale lui Yazicioglu Ali, denotă prezenţa aici, ca şi la Babadag, a cumanilor şi turcilor selgiuqizi ai lui Sari Saltuq Dede, viitorii gagauzi.

Odată obţinut iarliqul cu tamghaua — firmanul cu însemn — prinţului Noqai, călătoria putea urma în sus pe Dunăre spre Vecina.

Dar portulanul atît de precis a fost publicat abia în 1947 la Cagliari (Sardinia) şi intrarea sa în circuitul ştiinţific nu s-a produs decît în anii '70. Pînă la aceasta Vecina „a migrat" pe cursul

---

[19] Nicolae Oikonomidès, *Presthlavitza, the Little Preslav*, în „Südost-Forschungen", XLII, 1983, p. 1—9; Silvia Baraschi, Neculai Moghior, *Şantierul arheologic Nufăru-Ilgani*, în SMMIM, 14—15, 1981—1982, p. 69—82; 16, 1983, p. 134—139.

Dunării de la Mahmudia la Măcin. Prelucrarea informației capitale din *Compasso da Navigare* relativă la poziția Vecinei a făcut tentantă identificarea sa cu nu mai puțin renumita cetate din insula Păcuiul lui Soare [20]. Transformarea celor 200 de mile nautice italiene în kilometri — după vechile determinări o milă nautică italiană echivala cu 1734,32 metri — ar da 346,8 km; or, cetatea din insula Păcuiul lui Soare se află la kilometrul 356 față de gura de azi a brațului Sulina pe traseul actual de navigație. Astfel încît atribuirea numelui Vecinei minunatei fortificații de la Păcuiul lui Soare pare probabilă.

Către 1280, la nici două decenii de la tratatul de la Nymphaion, Vecina ocupa un rol de primă importanță în comerțul pontic genovez. Între contractele, cele mai multe de comandită, încheiate de Gabriele de Predono, unul dintre notarii Perei, și numai într-o lună și jumătate (iulie—16 august 1281), cele cu destinația Vecina reprezintă 20% din cifra de afaceri. Exportul către portul dunărean înregistrat de notarul amintit depășea 3 200 de hiperperi sau, după valoarea în metale rare a monedei bizantine, circa 96 kg argint sau aproape 10 kg de aur curat. Și nu trebuie pierdut din vedere că însuși Gabriele de Predono mai amintește încă 19 notari activi la Pera, iar actele păstrate în arhivele Genovei sînt doar o infimă parte din ceea ce va fi fost înregistrat și efectiv realizat prin comerțul pontic.

---

[20] Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", 3, 1970, p. 275—295; idem, *Păcuiul lui Soare — Vicina*, în „Byzantina", VIII, 1976, p. 407—447.

Datorită lor se pot sonda realităţile locale din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea. De la Pera se îndreaptă către Vecina neguţători ai Genovei, în general originari din micile oraşe de pe coasta ligură, ba şi de mai de departe, din Brescia. Alţii sosesc din marea colonie genoveză Caffa crîmleană, precum Oberto Ricci. Printre cei ce au afaceri la Vecina se află şi Donato dei Donati, cunoscut comerciant de postav de la Florenţa. Registrul lui Gabriele de Predono pomeneşte, acum la 1281, şi pe un „Pantaleo de Vecina". Peste cîţiva ani, către 1290, acte încheiate la Caffa menţionează alţi locuitori ai Vecinei, Tommaso Camarino, un anconitan, Bonaventurino, originar din Mantova, sau Andrea Barbaria, decedat aici la 1298, de pe urma căruia rămînea o respectabilă avere.

Legătura între Pera sau Caffa şi portul danubian se făcea pe nave de diferite tipuri, între care „lignum", precum corabia lui Rollandus de Quarto la 1291 („Rollandus de Quarto pro ligno suo quod ivit vecinam"), sau „navis", de pildă aceea numită „Squarziafica", pe care se îmbarcaseră 5 cîntare şi 1 „pîine" de ceară la Vecina cu destinaţia Genova. Ambarcaţiuni maritime, de Mediterana, puteau aşadar pătrunde prin gurile „fluviului Vecinei" — Grosetto, Straviqui, San Giorgi, Aspera sau Solina — şi urca 200 de mile în aval pînă la cetatea-port. Ele aduceau în primul rînd postavuri lombarde şi franceze, bumbac şi mătase de Niceea. Inul importat în saci de la Caffa sau ţesut în pînză fină („bucramum") constituia şi el un produs căutat pe piaţa Vecinei,

Tranzacțiile solicitau de asemenea aur, desigur pentru achitarea marilor cumpărături de ceară și grîne. Pentru că epoca era pentru Italia a unei nevoi de produse alimentare, orișice navă, cît de mică, cu grîne din Pont, era îndelung așteptată de comunitățile urbane înfometate. Apoi nu trebuie uitată asocierea intimă a cerii de albine cu viața omului medieval. Lumînările din ceară aprinse însoțeau principalele sale momente, nașterea și botezul, căsătoria și moartea, efortul de a îndepărta tenebrele, de a-și onora strămoșii și credințele. După cum mierea era aproape unicul mijloc de îndulcire cînd nici trestia și nici sfecla de zahăr nu erau încă folosite.

Piața Vecinei valorifica o largă zonă carpato-dunăreano-pontică, dezanclava economia medievală a acestui spațiu românesc. Era, pentru început, o deschidere de orizont, o mutuală cunoaștere și un contact cu lumea largă, mediteraneană, occidental europeană, nordică, cu Indiile orientale și China. Cererea de postavuri lombarde, franceze, de țesături în general, de la in și bumbac la mătase, de către lumea românească, evident stratificată social, este un semn de propășire a civilizației cu multiple implicații. Peste o treime din cifra de afaceri înregistrată de notarul Gabriele de Predono [21] o reprezintă

---

[21] G. I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Péra et Caffa de la fin du troizième siècle (1281—1290)*, Bucarest 1927; Michel Balard, *Les Génois dans l'ouest de la Mer Noire, au XIVe siècle*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines. Bucarest, 6—12 septembre 1971*, vol. II, Bucarest, 1975, p. 21—32.

valoarea postavului. La nivelul de desfacere ce a putut fi apreciat la peste 1000 suluri de postav pe lună, doar la Vecina, viziunea asupra societății românești locale este aceea a unei lumi în evoluție ascendentă rapidă. Sub dominația mongolă, ample cristalizări politice locale, românești, sînt de bănuit. În același timp întreprinderea de tip capitalist organizată de genovezi la Vecina generase și o structură politică, relevantă fiind menționarea unui consulat la 1298, al cărui titular era Montano Embriaco. Semnul entității statale apăruse de timpuriu prin baterea, poate, a monedei proprii, hiperperul de Vecina, al cărui cîntar de bronz pentru verificarea ponderală s-a găsit în săpăturile din cetatea de la Păcuiul lui Soare.

Asupra întregului ținut stăruia însă amenințarea Hoardei de Aur, a reprezentantului ei la Isaccea, prințul Noqai. Un foarte interesant document, actul sinodal din 1285, altfel un manifest antilatin, ce poartă semnătura mitropolitului Theodoros de Vecina, asociază apostila înaltului prelat cu invocația „Domnul să apere orașul". Semn al undei de șoc declanșate de invazia tătară din același an, în bazinul carpatic și în Ungaria pînă la Pesta, asupra ținuturilor dunărene, al căror indicator sensibil era Vecina.

Călătoria în amonte de Dunăre putea continua pe sub zidurile „vecine" ale străvechiului Dorostolon/Durostorum — Dorostolonul bizantin și Drîstorul românilor. Dincolo de Tutrakan (Turtucaia) se afla o altă cetate insulară, un fort bizantin la care recentele săpături arheologice înfățișează cum a evoluat apoi aici Giurgiul.

Pe drumul de întoarcere, dusă de apele marelui fluviu, corabia călătoriei danubiene din pragul secolului al XIV-lea trecea în revistă peisajul variat al malurilor, cu o intensă locuire românească — a cărei amintire se conservă în toponimia bălții, — cu numeroase fortificații, unele centre de viață, altele deșerte. O hartă din etapa de regres a cartografiei, păstrată între manuscrisele Bibliotecii Vaticanului, Borgiana V, din a doua jumătate a secolului al XV-lea [22], plasează aceste cetăți fără nume în marea deltă interioară a Dunării, dintre Drîstor, numit aici „Tristia", și Brăila. Una dintre aceste insule poartă numele „Pe cui", înregistrare timpurie a toponimului românesc *păcui* (ostrov neinundabil), poate chiar Păcuiul lui Soare. Pe malul stîng vecin o altă însemnare, posibil deformată, *Po picola*, cuvînt de rezonanță romanică (cf. piciolum), rămîne enigmatică. Pe sub colții puternici de stîncă ai țărmului oriental al fluviului între care se adăpostise cetatea Hîrșovei — cu urme de zidărie de stil gotic încă pe la anul 1800 — călătoria pe Dunăre în jos urma spre Deltă.

Pe culmile pe atunci masiv împădurite ale horstului hercynic — Munții Măcinului — aceeași hartă manuscrisă, Borgiana V, înfățișa un turn — „Torre" — ce domina cursul apei. Urcat pe o navă cu un pescaj redus călătorul pe Dunărea de la sfîrșitul secolului al XIII-lea putea alege calea celui mai nordic braț al fluviului, al Chiliei

---

[22] I. Dumitriu-Snagov, *Borgiana V și Borgiana VIII, două hărți italiene din Renaștere și localizarea Vicinei*, în RdI, 32, 10/1979, p. 1941—1947.

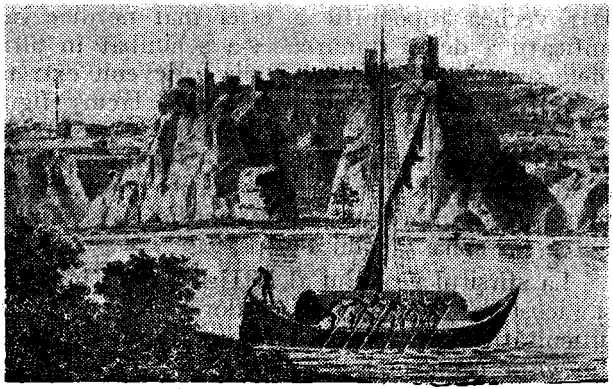

Cetatea Hîrșova, aspectul din 1826 *(litografie de von Saar)*

sau Licostomei. Portul de aici se constituise desigur în jurul unei chilii, modest așezămînt monastic situat, probabil, pe malul septentrional al brațului danubian. Castelul Licostomo se înalța pe insula din fața Chiliei. Apropierea celor două așezări a fost cauza confundării Licostomei și Chiliei într-o singură localitate de autori ulteriori, precum în veacul al XV-lea Chalkokondyl. Acte notariale din secolul al XIV-lea, deși relevau fără tăgadă existența a două orașe, le situau la o distanță infimă. Prezența navigatorilor și comercianților italieni și bizantini, în mediul local românesc peste care apăsa autoritatea hoardei tătare, se întrevede în denumirile, înregistrate încă la 1484 de o Kanunnamea otomană (regulament al pescuitului în deltă) — brațele Veneticul și Tătarul din preajma vechii Chilii.

Dar vechea topografie a celei mai nordice ramificații a deltei dunărene s-a schimbat în ultimele sute de ani. Brațul Chilia a devenit extrem de activ colmatînd treptat cele două lacuri figurate, în amonte și aval de Chilia-Licostomo, de hărțile lui Pietro Vesconte. S-a format și o deltă secundată la răsărit de vechea gură Licostomo, situată la extremitatea nordică a grindului Letea, în zona satului Periprava [23].

La sfîrșitul veacului al XIII-lea atît Chilia cît și Licostomo erau porturi înfloritoare, cu toate dificultățile de transbordare la pragul de nisip din gura estuarului.

Dunărea și Marea Neagră își uneau apele în deltă. Largi orizonturi comerciale se deschideau de aici spre Constantinopol sau Caffa, către Marea de Azov și Trebizonda, spre debușeele pontice ale marilor drumuri transasiatice ale caravanelor. Dar aici, în ținutul Dunării maritime,

---

[23] De multă vreme, printr-o interpretare filologică ingenioasă, s-a văzut în denumirea satului Vîlcov, de pe malul stîng al brațului Chilia, traducerea slavă a vechiului nume grecesc Licostomo, interpretat la rîndu-i drept „Gura Lupului". Cum această gură nordică se numea în antichitate Psilon (subțire, mică), sensul lui Licostomo ar putea fi apropiat, fiind vorba de Olygostoma — Gura Mică. În acest caz, Vîlcovul nu are nici o legătură cu vechea Licostomo. Precum și localizările castelului insular Licostomo la Periprava și a Chiliei bizantine la vest de actuala Chilie Veche rămîn ipotetice pînă la confirmarea lor prin săpături arheologice. (Octavian Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo* în Studii", t. 25, 3/1972, p. 435—462; idem, *Contribuții numismatice la localizarea Chiliei bizantine*, în SCIVA, 29, 2/1978, p. 203—213).

dincolo de trecătoare prezențe bizantine, italiene — care sînt înfățișate astfel de sursele externe, consemnările lor fiind traduceri ale toponimelor românești, localnice —, de tamghaua tătară ce se înălța deasupra Isaccei, se afla una din țările românești. „Isaccea — scria geograful arab Abul Feda la începutul secolului al XIV-lea — este un oraș din Țara românilor." Mărturie întărită de altfel de alt scriitor islamic al vremii, Rukhn-ed-Din Baibars.

Simetric, la capătul sudic al istmului ponto-danubian, în Muntenia Balcanilor Maritimi și a colinelor ce se pierdeau în Pont, „Cartea păsărilor", o alegorie populară bizantină din prima jumătate a secolului al XIV-lea, releva pe „vlahii din Zagora". Iar marele istoriograf clasicizant al Bizanțului, Giorgios Pachymeres, remarca extinsa arie locuită de români: „Vlahi, care se întinseră aproape de la marginea Constantinopolului, pînă spre Bizya și mai departe, în mulțime fără număr, neam de oameni care se simțeau foarte bine în locuri greu de umblat și care se ocupau cu păstoritul dar totuși erau obișnuiți și cu luptele" [24].

În pragul celui de-al XIV-lea veac lumea românească ponto-danubiană și nord-est balcanică era angajată pe calea afirmării unei fizionomii politice internaționale distincte.

---

[24] Georgios Pachymeres, *Istorii compuse*, II, I, 37, în FHDR, vol. III, p. 448—449.

II

BALICA, CÎRMUITORUL ŢĂRII CĂRVUNEI

Atunci cînd secolul al XIII-lea se încheia, o răsturnare politică s-a înfăptuit în sud-estul Europei. Într-un vîrtej de lupte şi invazii stăpînirea prinţului Noqai şi a tătarilor („sciţilor") paristrieni s-a prăbuşit. Hanul de la Saray, Toqta (1291—1312), emancipat de tutela fraţilor săi, pe care i-o impusese la întronare prinţul Noqai, a declanşat către 1295 războiul cu puternicul stăpînitor de la Dunărea de Jos.

Evenimentele din anii 1295—1300, deşi încheiate prin dispariţia prinţului Noqai, nu au făcut să înceteze presiunea Hoardei de Aur în sud-estul Europei[1]. Noul stăpînitor de la Tîrnovo, ţarul bulgarilor Ivan Theodor Sviatoslav (1302—1322), continua să fie sub dependenţa hanului Toqta, Bulgaria fiind, după expresia lui Nicolae Iorga

[1] Iuljan Kulakowskij, *Gde nahadilas vicinskaja eparhija, Konstantinopolskogo Patriarhata?*, în „Vizantijskij Vremennik", IV, 1897, p. 324.

(1927), „o anexă a imperiului mongol". În zona Vidinului autoritatea țarului de la Tîrnovo era ignorată, familia Șișmanizilor croindu-și o despoție independentă.

În același timp, sub domnia lui Andronic al II-lea Paleologul (1282—1328) puterea vechiului imperiu constantinopolitan intrase într-un accentuat declin, frontiera asiatică prăbușindu-se sub loviturile emiratelor turce. Republicile maritime italiene, Genova și Veneția, într-un aprig conflict, își disputau resursele financiare ale Bizanțului și economia Mării Negre. Pozițiile Genovei se consolidaseră prin înălțarea fortificațiilor Galatei, semn al începutului dominării Strîmtorilor.

În aceste împrejurări, ținuturile danubiano-pontice evoluau între Hoarda de Aur, prezentă încă la Isaccea și Dunărea de Jos, și concurența economică genovezo-venețiană. Vecina, sediu metropolitan dependent de Constantinopol, devine acum, la începutul secolului al XIV-lea, și un centru politic activ.

La prima vedere rolul politic al Vecinei — consemnat de cronicari bizantini expres cu referire la evenimente din anul 1302 [2] — apare surprinzător în condițiile existenței la Isaccea a sediului unui reprezentant al Hoardei de Aur, prințul Tuqlubuqa. La o analiză mai atentă este

---

[2] Georgios Pachymeres, II, IV, 16; Nichifor Gregoras, VI, 10, 1 în FHDR, vol. III, p. 450—453, 508—511.

evident că dacă la Dunărea de Jos controlul Hoardei de Aur se restabilise, interese prea mari fiind implicate în zonă, în ierarhia politică mongolă sediul de putere de la Isaccea, odinioară concurent Sarayului, trecuse pe un plan secund. Cu atît mai mult cu cît efortul exterior al hanului Toqta se concentrase spre Crimeea. Efectele demografice negative ale comerțului italian cu sclavi nord-pontici îngrijoraseră pe cîrmuitorul ginghishanid. Criza s-a rezolvat printr-un război (1307—1308) care a dus la temporara distrugere a așezărilor genoveze din Crimeea, a Caffei în primul rînd.

Simultan, o notabilă modificare s-a produs în geografia politică a Balcanilor orientali. Țarul de la Tîrnovo, Theodor Sviatoslav, a atacat prin surprindere în primăvara anului 1307 Imperiul bizantin. Incapabil să organizeze o rezistență eficace, lipsit de trupe disponibile în partea europeană a statului, împăratul Andronic al II-lea a fost silit să negocieze. Pacea încheiată, consfințită de o alianță matrimonială, ce lega pe țarul Theodor Sviatoslav de Paleologi, aducea totodată dinastului cumano-bulgar, ca zestre, cetățile Mesembria și Anchialos. Ieșirea la Marea Neagră a regatului bulgar de la Tîrnovo, pe versantul meridional al Balcanilor Maritimi, scinda posesiunile bizantine din Pontul Stîng.

Anul 1307 a însemnat crearea în lungul istmului ponto-danubian, de pe versantul nordic al Balcanilor și pînă la Dunărea de Jos, a unei entități teritoriale românești aparte ce păstra pe mare comunicația cu Imperiul bizantin de care depindea. Legătura

tributală și suzeranitatea Hoardei de Aur constituiau totodată o protecție eficace împotriva planurilor ambițioase ale țarului de la Tîrnovo, inspirate poate de tradiția imperiului Asăneștilor. Dealtminteri, nici chiar acesta nu-și întinsese stăpînirea la nord de linia Drîstor-Provadia. Totodată, acum, la începutul secolului al XIV-lea, Bulgaria continua să evolueze în orbita politică internațională a Hoardei de Aur, contingente bulgare în slujba hanului sau noianilor întîlnindu-se într-un rînd, la 1316, și la Cetatea Albă.

Un deosebit de interesant act papal, bula lui Ioan al XXII-lea (1316—1334) din 26 februarie 1318, sancționa configurația teritorială a episcopiei catolice de Caffa. Pe litoralul vestic al Pontului dioceza se întindea pînă la Varna. În organizarea contemporană a provinciilor ordinului franciscan, vicariatul Tartariei Aquilonare din custodia Gazariei cuprindea în aria misiunii sale și Vecina. Întrucît geografia eclesiastică română se suprapunea sferei de dominație a Hoardei de Aur, *frontiera sa sudică, în zona Vecina-Varna, constituia totodată și limita balcanică între entitatea teritorială danubiano-pontică și țaratul de Tîrnovo.* Ea nu constituia desigur o precisă demarcație etnică, dealtminteri greu de conceput în evul mediu, întrepătrunderile române și bulgaro-cumane fiind frecvente.

Vechiul Paristrion al restaurației bizantine, reprezentat în continuare de mitropolia Vecinei, cunoscuse la finele secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea o prefacere lăuntrică. Criza declanșată în preajma anului 1295 în

Hoarda de Aur determinase o anume structurare a raporturilor între autoritatea mongolă locală, „țările române" și celelalte formațiuni politice din istmul ponto-danubian. În pretențiile sale la titlul de han, prințul Noqai trebuise să cîștige adeziunea forțelor politice din zonă, capabile să se orienteze eventual spre suzeranul legitim Toqta. Semnele cele mai sigure ale acestei prefaceri au fost emisiunile monetare. Odinioară socotite imitații ale dirhemilor Hoardei de Aur, confecționate de stabilimentele genoveze din Crimeea — deși statutele ce le reglementau activitatea interziceau emisiuni proprii —, privite ulterior drept monede ale coloniilor genoveze de la Vecina, Chilia și Licostomo, descoperirile monetare izolate sau în tezaure ilustrează cristalizări politice complexe [3].

Este vorba în primul rînd de monedele de bronz, pe avers cu tamghaua prințului Noqai asociată cu flori de crin stilizate, cu stele în șase colțuri, iar pe revers simbolul creștin al cîrcelului de viță sau iederă și legenda IC/X (Iisus Hristos) unele, sau altele cu IC/X/NIK (Iisus Hristos Nika) plasate între brațele unei cruci grecești cu juvaiere. Tamghaua prințului Noqai acoperă și fața unui alt tip de monedă de bronz ce poartă pe revers imaginea stilizată a unei acvile bicefale ale cărei capete sînt încoronate cu coroane deschise și purtînd pe piept un scut

[3] Ernest și Irina Oberländer-Târnoveanu, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona gurilor Dunării în secolele XIII—XIV*, în SCIVA, t. 32, 1/1981, p. 89—109.

triunghiular. Fiind vorba de o monedă măruntă din aramă, de schimb curent, fără puterea de circulaţie a banilor de aur sau argint, cartografierea locurilor unde au fost descoperite face posibilă şi circumscrierea monetăriilor emitente. Or, monede cu legende IC/X s-au descoperit la Tulcea, Niculiţel, Isaccea şi Măcin. *Aici la Dunărea maritimă, în jurul anului 1300, exista un stat creştin ortodox aflat în legătură tributală cu prinţul Noqai.* Astfel se explică legenda şi simbolurile creştine de pe revers şi tamghaua noqaidă, semn al suzeranităţii, de pe avers.

Apariţia în aceeaşi vreme a tipului monetar cu acvilă bicefală, asociată cu însemnul prinţului Noqai, se încadrează mai greu unei interpretări categorice. Simbolul vulturului bicefal se întîlneşte timpuriu în secolul al XIII-lea pe monedele suveranilor turcilor selgiuqizi. Cum colonizarea lor în nordul dobrogean se produsese în deceniul şapte al secolului, motivul acvilei bicefale putea să capete astfel oarecare răspîndire, apariţia sa pe monede marcînd organizarea politică a acestei populaţii. Includerea însă a vulturului cu două capete în simbolistica imperială bizantină, tocmai sub Andronic al II-lea (1282—1328), ca şi eventuala reprezentare a crucii între cele două capete ale păsării încinse cu coroane deschise, despotale, conduc mai degrabă spre altă explicaţie. Tipul monetar în cauză a fost emis de acelaşi stat de la Dunărea maritimă, *de astă dată însă cu însemnele conducătorului său, un despot recunoscut de Bizanţ.* Astfel întreaga consemnare contemporană a prinţului geograf Abul Feda, amintită

în capitolul anterior, se lămurește deplin: *„Isaccea este un oraș din țara românilor și dependent de Constantinopol"*.

Numeroase analogii din orizonturi geografice apropiate pot fi invocate spre a lumina din mai multe unghiuri situația Țării românilor de la

a

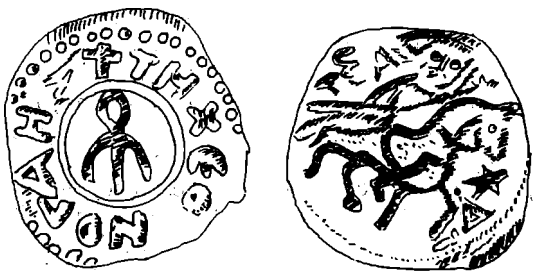

b

Monede emise în jurul anului 1300 în Țara românilor de la *a* — cu însemn creștin și tamgaua lui Noqai; *b* — cu călăreț;

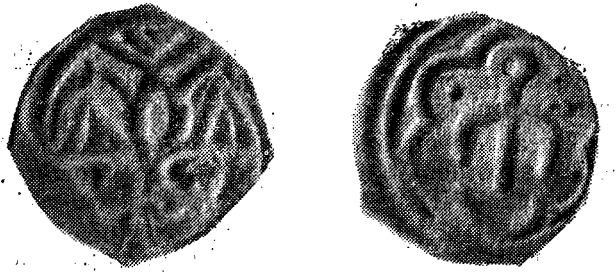

c

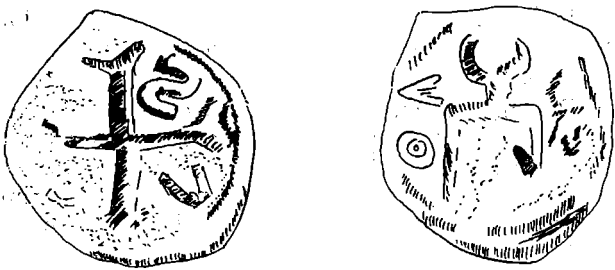

d

Dunărea maritimă *(după E. și I. Oberländer-Târnoveanu)*: *c* — despotală; *d* — bătută la Isaccea

Dunărea maritimă. Este cazul, între altele, al afirmării politice contemporane a despotatului de Vidin sub întemeietorul dinastiei šišmanide, aflat în raporturi similare cu prințul Noqai și cu Imperiul bizantin.

De altfel, un tip de relații mai elastice cu țările subordonate Hoardei de Aur promovase însuși hanul Toqta din anii crizei interne și a luptei pentru putere cu prințul Noqai. Hanul legitim conferise iarliq-ul cneazului Moscovei, delegîndu-i o parte din atribuțiile de control asupra celorlalți conducători slavi, ceea ce, într-o lentă evoluție, a fost la baza preponderenței acelor modești cîrmuitori în fărîmițata lume rusă, supusă Hoardei de Aur.

Prăbușirea puterii prințului Noqai, instalarea ğinğishanidului Tuqlubuqa la Isaccea, izolarea de Bizanț constituiseră factori conjuncturali divergenți în evoluția statului românesc din nordul istmului danubiano-pontic, de la Dunărea maritimă.

Totuși, documentate prin descoperiri la Isaccea, Niculițel și Păcuiul lui Soare, emisiunile monetare au continuat, purtînd pe avers tamghaua hanilor legitimi de la Saray, din neamul lui Ğioci, flancată în stînga de cifra 75, iar în dreapta de anul baterii, 707, 710 și posibil 711 de la Hegiră, respectiv 1307/1308, 1310/1311 și eventual 1311/1312. Pe cîmpul reversului mărginit de un cerc se află o cruce cu brațele terminate în T („potencée" — în spînzurătoare), iar între ele, în mai multe variante, literele S/A/T/ч. Tipul monetar a fost atribuit, cu îndoieli, unei

efemere colonii genoveze particulare ce s-ar fi aflat la Isaccea [4]. Cu excepția literelor latine ale legendei și poate a caracterului crucii, temeiurile acestei atribuiri sînt fragile. Dincolo de absența oricărei mențiuni diplomatice, narative sau cartografice despre existența acestei colonii genoveze de la Isaccea, care, în pofida reglementărilor pe atunci stricte, bătea și monedă proprie — deși argumentul tăcerii izvoarelor poate fi oricînd răsturnat —, pare cu totul insolită înflorirea ei în etapa crizei acute a relațiilor dintre Hoarda de Aur și Republica ligură, din anii 1307—1312, tocmai atunci cînd, în urma războiului cu forțele hanului Toqta, genovezii își aflaseră ultimul refugiu pe mare, abandonîndu-și stabilimentele. Dacă și acest impediment ar putea fi atenuat prin presupunerea unor relații speciale între un întreprinzător particular genovez și reprezentantul la Isaccea al Hoardei de Aur, tipul monetar însuși îngăduie și alte interpretări. Căci legenda latină cu numele orașului unde s-au bătut aceste monezi mărunte de aramă cuprinde și caracterul final ч, litera *cerfu* din alfabetul slavon. Cel ce a dispus emiterea acestei monede a redat numele, după tradiționala pronunție românească *Satce*, folosind în final, unde literele latine nu-i puteau reda sunetul corect, caracterul slavon ч, adică tocmai grupul *ce*. Apariția acestei litere sau a unei ligaturi de acest tip în epigrafia genoveză este cu totul improbabilă.

În noua sa accepțiune tipul monetar cu tamghaua hanilor Hoardei de Aur și pe revers cu

[4] *Ibidem*, p. 101.

semnul crucii și legenda Satce sînt expresia ascendenței orașului Isaccea, centru comercial și politic din Țara românilor de la Dunărea maritimă. Tîrgul Isaccei de la începutul secolului al XIV-lea ale cărui vestigii arheologice se impun a fi cercetate, va fi fost condus de sfatul oamenilor buni și bătrîni, dispunînd desigur de o cancelarie și o monetărie proprie. Limbile de cancelarie oficiale ale statului erau de bună seamă latina și slavona, necesare în viața cotidiană a însemnatului vad dunărean, centru al traficului internațional. Dezvoltarea unor centre urbane pe pămîntul românesc în vremea dominației mongole (tătare) nu are cîtuși de puțin caracterul de excepție, înflorirea contemporană a Costeștilor și Orheiului Vechi fiind revelatoare. Între suzeranitatea Hoardei de Aur și organizarea orășenească de la Isaccea se afla conducătorul Țării românilor de la Dunărea maritimă, un principe a cărui personalitate se înveșmîntă cu semnele simbolice ale spiritualității poporului său. Tradiția politică bizantină se îmbina cu moștenirea antică proprie românească.

Cu probabilitate reședința seniorului Țării românilor de la Dunărea maritimă trebuie căutată în zona Niculițelului, golf ferit în horstul hercynic nord-dobrogean.

Amintitele emisiuni monetare de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și din primele decenii ale celui de-al XIV-lea sînt cele dintîi ale numismaticii medievale din ținuturile carpato-danubiano-pontice. Apariția lor pe meleagul maritim al Dunării de Jos reflectă timpuria integrare a

acestuia în aria revoluției comerciale medievale și procesul de maturizare politică statală.

În pofida războiului bulgaro-bizantin din anul 1307, care separase practic istmul ponto-danubian de imperiul Paleologilor, conexiunea constantinopolitană se menținuse atît sub raportul confirmării internaționale a stăpînitorilor locali, precum a celui din Țara românilor de la Dunărea maritimă, cît și al ierarhiei ortodoxe. Către anul 1320 o listă a castelelor patriarhiei de Constantinopol „din părțile Varnei" enumera Cranea, (Ecrene), Cavarna, Caliacra, Chilia-Licostomo și Dristra [5].

Lista castelelor patriarhale de pe la 1320, dincolo de sensul general, este evocatoare pentru organizarea politică internă a ținuturilor danubiano-pontice. Alături de Țara românilor de la Dunărea maritimă, cunoscută grație altor surse, dar în hotarele căreia pot fi plasate cu probabilitate Chilia-Licostomo din lista posesiunilor patriarhale, se pot constata și alte zone de cristalizare politică.

Prima este binecunoscutul ținut al anticului Durostorum, simptomatic numit acum într-un izvor bizantin nu Dorostolon, ci Drîstra.

Cea de-a doua este în părțile Varnei, unde se aflau castelele Cavarna, Cranea, Gerania și Caliacra. O însemnată concentrare de fortificații presupune o structură politică și aceasta a fost, așa cum a afirmat încă de la 1860 filologul și istoricul slovac Franz Miklosich, Țara Cărvunei. Numele, de origine latină, are chiar și prin inter-

[5] APC, vol. I, p. 97; FHDR, vol. IV, p. 192—193.

mediul izvorului grecesc forma românească. Este pronunţia uzitată pînă în secolul al XIX-lea şi care a căpătat notorietate politică prin mişcarea revoluţionară a „cărvunarilor" din Moldova în deceniul al treilea. De bună seamă nu este vorba de o ţară a exploatărilor cărbunelui mineral, ci de vechea şi răspîndita ocupaţie dobrogeană a fabricării mangalului. Este iarăşi semnificativă denumirea acestui cărbune de lemn cu un termen romanic, firesc numai unui mediu românesc. O probează textele bizantine, ca şi traducerea corectă Carbona, oferită de inscripţiile hărţilor nautice genoveze, datorate lui Pietro Vesconte. Dealtminteri şi cronistica bulgară, fie chiar apocrifă, nu face decît să preia toponimul din textele bizantine. *Şi, fapt în totul remarcabil, traducerea turcică a vechiului nume al Cărvunei stăruie şi astăzi într-o parte a ţării româneşti în denumirea oraşului-port Mangalia.*

Solul brun şi cernoziomul degradat, castaniu, acoperit azi de vegetaţia de stepă, sînt martorii pădurilor care se întindeau odinioară pînă la capul Caliacra. Rămăşiţele lor, cu stejari şi arbuşti chirciţi de vînt, se mai văd încă la est de Bazargic. Din arborii lor, altădată abundenţi, prin arderea înăbuşită a grămezilor acoperite cu pămînt se obţinea mangalul, cărbunele de lemn, ce dăduse numele ţării.

Sub capul Caliacra, ţărmul, apărat de Crivăţ, a căpătat vegetaţia mediteraneană cu smochini, migdali, iasomie, vişini şi viţă de vie. Aici la Gerania — Valea fără iarnă (Batova) —, pe anticul hotar dintre provinciile romane Scythia şi

Moesia Secunda, viţa sălbatică îşi întindea lianele creînd iluzia pădurilor de sub alte paralele. În grotele marine, ferite de acelaşi promontoriu al Stîncii celei Bune (Caliacra), îşi aveau sălaşurile oaspeţii rarisimi ai Mării Negre, focile. Din faleza de piatră înaltă, izvoare puternice, în stare să pună în mişcare complicate mecanisme hidraulice — mori, pive —, se prăbuşeau în talazuri. Un ţinut binecuvîntat pe acest piemont apărat spre sud-est de „pădurea nebună" (Deliormanul) — „marea de arbori".

Era în acelaşi timp faţada maritimă a *Munteniei româneşti* balcanice, de unde pornise, cu mai bine de un veac înainte, revolta vlahilor Asăneşti.

Foarte curînd, la 1325, patriarhia de Constantinopol numea, în persoana arhiereului Methodie, un nou „mitropolit de Varna şi Cărvuna" [6]. *Actul patriarhal reprezintă recunoaşterea bizantină, ecleziastică şi imperială, a entităţii statale a Ţării Cărvunei, teritoriul ei coincizînd cu al mitropoliei omonime.* Factorii politici conducători ai Ţării Cărvunei vor fi solicitat patriarhiei constantinopolitane un ierarh pentru organizarea bisericii locale şi acesta a fost desemnat, cu *rang metropolitan:* Methodie de Varna. Varna însăşi pare la această dată să fi fost cuprinsă în frontierele Ţării Cărvunei. Un proces de unificare statală, care se petrecuse aproape contemporan şi în alte medii româneşti — unificarea cnezatelor din Oltenia şi Muntenia sub voievozi, amorsîndu-se constituirea către anul 1300 a domniei Ţării Româneşti —, avusese loc şi aici.

[6] APC, vol. I, p. 216.

*

Deceniile patru și cinci ale secolului al XIV-lea, de consolidare a organismului statal al Țării Cărvunei pînă la afirmarea sa internațională, au fost marcate de însemnate prefaceri în ținuturile românești extracarpatice. Față de sporita agresivitate a Hoardei de Aur care în preajma anului 1339 își instalase stăpînirea directă la Vecina [7], afișînd veleitatea unei dominații efective a coridorului stepelor ce atingea la sud marele port dunărean, Țara Românească a celui dintîi Basarab a reacționat. Căci *ocuparea Vecinei de către mongoli, prezența militară a Hoardei de aur la Dunărea de Jos creau o ruptură a legăturii între Țara Românească și românii danubiano-pontici, conexiune mijlocită tocmai prin mitropolia Vecinei.*

La scadența cîtorva ani, în vara lui 1344 reprezentantul marelui voievod Basarab I, însuși fiul său, moștenitorul desemnat al scaunului domnesc, Alexandru, angajase Țara Românească în largul front antimongol, la care participau regatele catolice polon și ungar. Acțiunea politico-militară a principatului românesc, prin anvergura sa strategică, a rupt echilibrul de forțe determinînd refluxul dominației mongole la est de Carpații orientali. Reflux jalonat din 1345 de serioase înfruntări militare în care s-au ilustrat românii din Țara Maramureșului și Țara Oltului transilvan (Făgărașul). În urma confruntărilor est-carpatice

[7] V. Laurent, *Le métropolite de Vicina Macaire et la prise de la ville par les Tartares*, în RHSSE, XXIII, 1946, p. 225—232.

organizarea politică românească locală, cu tradiționalele „țări", se afirma pretutindeni, proces ce va conduce în răstimpul a două decenii la întemeierea Moldovei lui Dragoș (1359—1360) și la ctitoria independentă din 1364 a lui Bogdan I. În vremurile acestui zbucium și atîtor nevoi ale oamenilor pe care fraza istoricului și rezumarea faptelor nu trebuie să facă pe cititor să le uite — un grav eveniment se petrecuse la Dunărea de Jos maritimă. Amenințat în vara anului 1341 de pericolul conjugat al unei invazii mongole — al cărui tăvălug ar fi afectat ținuturile danubiano-pontice — și al unui atac bulgar, Imperiul bizantin, prin marele domestikos Ioan Cantacuzino, a provocat intervenția militară, maritimă la gurile Dunării a vechiului aliat Umur bequl de Aydin. Concepută ca o lovitură indirectă, spre bazele de declanșare ale invaziei mongole, expediția piraților turcici din zona Smyrnei (Izmir), este cunoscută doar printr-un izvor tardiv, cronica rimată *Düsturname* (Cartea vizirului), compusă de Enveri la 1465 [8].

Potrivit acesteia la Izmir s-a armat o flotă de 350 de ambarcațiuni, pe fiecare dintre galere instalîndu-se trupe turcice comandate de cîte un beq. Pătrunsă în Marea Neagră — după o consfătuire la Constantinopol a conducătorului expediției cu o înaltă personalitate a imperiului („teqfur") și pe care sursele bizantine o arată a fi marele domestikos Ioan Cantacuzino, iar data întrevederii curînd după moartea lui Andronic al III-lea (15 iunie 1341) — flota lui Umur beq

[8] *Cronici turcești...*, vol. I, p. 33—38.

a ajuns la Chilia (Kili) de la marginea Valahiei (Eflaq), devastînd și incendiind țara. Cei atacați, „ghiaurii" (qiafir), au alertat populația aprinzînd focuri și strîngînd o însemnată oaste pentru apărare. Într-un peisaj de „munte și cîmpie" între trupele lui Umur beq și oastea creștină s-a dat o bătălie demnă de un sultan („genq-i sultani").

Covîrșitoare prin atacurile de cavalerie și săgetarea din galop, forțele piraților anatolieni au reușit să ocupe tabăra creștină luînd mulți prizonieri. Umur beq și trupele sale și-au continuat raidul prin munți și păduri („dag ve ormanlarda"), capturînd mulți băieți și fete. La plecare „dădură foc la toate orașele și distruseră și Chilia și multe fortărețe".

Supus unei analize de mare acribie [9] pasajul cronicii rimate a lui Enveri afirmă, fără putință de contradicție, desfășurarea unei expediții piratерești conduse de Umur beq la gurile Dunării în zona Chiliei. Recent, reconstituirea acestei incursiuni a dat o nouă interpretare textului din *Destan-i Umur paşa*. Pornindu-se de la premisa că expediția fusese plănuită ca o lovitură îndreptată contra țaratului bulgar de Tîrnovo, ținutul devastat de piratii lui Umur beq ar fi fost acela din împrejurimile Anchialosului. Cronica tardivă a lui Enveri fiind încă un caz de confuzie între numele Chiliei dunărene și acela al Anchialosului, toponim redat în surse bizantine din secolul X sub forma Achelos, iar în cele savoiarde din

[9] Paul Lemerle, *L'émirat d'Aydin, Byzance et Occident*, Paris, 1957, p. 129—143.

jurul anului 1366 drept Achille [10]. Relativa omofonie între cele două toponime, capabilă să creeze confuzii în interpretarea surselor neolatine sau bizantine, nu se poate însă accepta pentru un text osman. Elaborarea cronicii lui Enveri întemeiată încît privește istoria beyilor de Aydin pe analele lui Qoğa Selman de pe la 1348—1358 nu îngăduie confuzia între toponimele turcice Kili (Chilia) și Ahiolu (Anchialos).

În general, interpretarea evenimentelor trebuie să țină seama atît de caracterul surselor osmane — nu lipsite de poezie orientală — cît și de subtilitatea politicii bizantine.

Expediția flotei și trupelor lui Umur beq nu a avut însă, din repovestirea versificată a lui Enveri, decît un singur efect: *devastarea Țării românilor de la Dunărea maritimă*. Aceasta este singura explicație a asocierii în pasajul din *Destan-i Umur paşa* a Chiliei și Valahiei, țara românească de la gurile Dunării și din dealurile muntoase nord-dobrogene. Rezultat desigur cu totul neașteptat și nedorit de Curtea bizantină, fapt reflectat în ciudata tăcere a memoriilor lui Ioan Cantacuzino referitoare la direcția spre care îndreptase acțiunea piraților de Aydin. Nu același lucru s-ar fi întîmplat în cazul unei reușite incursiuni în posesiunile unui inamic, precum țarul de Tîrnovo.

Izvor unic, dar secundar, cronica lui Enveri nu este exclus însă să comprime în acest singur pasaj evenimente cu mult mai complexe, cîteva

---

[10] Petre Diaconu, *Kili et l'expédition d'Umur beq*, în RESEE, XXI, 1/1983, p. 23—29.

expediții piratерești în Pontul Stîng. Doar surse noi vor îngădui interpretarea sa mai apropriată.

Oricum însă, raidul turcilor din Aydin la gurile Dunării a afectat Țara românilor. Astfel încît procesul de cristalizare și afirmare politică românească, început către anul 1300, s-a cantonat în sud-estul ținuturilor danubiano-pontice, întrucîtva excentric față de focarele de agresivitate mongolă.

*

Afirmarea Țării Cărvunei în politica sud-est europeană a frămîntatului deceniu al cincilea al secolului XIV a fost în primul rînd rezultatul unei evoluții interne ascendente, capabile să creeze temeiul acțiunii externe.

Sursa primară și de valoare istorică inegalată pentru acele vremi, memoriile călugărului athonit Ioasaf, fostul împărat Ioan al VI-lea Cantacuzino (1347—1354), dezvăluie și cîte ceva din istoria Țării Cărvunei [11].

În anii 40 ai secolului al XIV-lea domnea în Țara Cărvunei arhontele Balica. „Un oarecare Balica, arhonte al Cărvunei" (Μπαλίκας τίς, τοῦ Καρβωνᾶ ἄρχων), formula împărătescului istoric — asemănătoare prin distanțare de aceea din *Gesta Hungarorum*, referitoare la ducele transilvan Gelu, „un oarecare român Gelu" („Gelou, quidam Blacus") — indică numele și titlul cîrmuitorului țării din colțul maritim meridional al ținuturilor carpato-danubiano-pontice.

[11] Ioan Cantacuzino, *Istorii*, III, 95, în I.HDR, vol. III, p. 490—493.

Dacă peste titlu s-a trecut în general cu ușurință, numele stăpînitorului Țării Cărvunei a provocat o vie controversă. Neasemuitul cunoscător al istoriei românești, „cineva care și-a petrecut viața între românii din toate locurile, din toate treptele și a străbătut, în lungi ani a plecat asupra cărților și zapiselor românești, un întreg trecut de aproape două mii de ani plini de încercări grele, în care a fost multă trudă, multă suferință, nesfîrșită răbdare și din cînd în cînd, și un ceas de mîngîiere", cum însuși îi plăcea să se caracterizeze, Nicolae Iorga a socotit că poate apropia antroponimul cîrmuitorului Cărvunei de al maramureșanului Balc sau Baliță de la mijlocul secolului al XIV-lea, de al marelui boier moldovean de pe la 1600 Balica, ruda Movileștilor, fiind vorba de un „nume curat românesc" [12]. Abordarea chestiunii dintr-un unghi de vedere deosebit, prin care prezenței cumanilor la Dunărea de Jos și la Marea Neagră i se acorda un loc excepțional, a făcut să se derive numele stăpînitorului Cărvunei, Balica, de la cuvîntul cuman *baliq*. Existent în vestitul dicționar cuman-latin, alcătuit pe la anul 1300 — *Codex Cumanicus* — cuvîntul *baliq* („pește") nu ar fi altceva decît etimonul din care a provenit numele lui Balica, antroponim turcic precum însuși purtătorul său și cei cîrmuiți de el [13]. Teza a avut și o altă înfă-

---

[12] Nicolae Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în AARMSI, s. II, t. XXXVI, 1914, p. 1043; idem, *Dobrotitch (Dobrotic, Dobrotici)*, în RHSEE, V, 1928, p. 134.

[13] P. Mutafčev, *Bălgari i Rumani v istorijata na Dunavskite zemy*, în GSU.IFF, XXIII, 1/1927, p. 188—199.

ţişare prin reconstituirea, ipotetică, a existenţei unui stat oguz — al turcilor selgiuqizi colonizaţi în Dobrogea cu Sari Saltuq — în sud-estul provinciei, condus către 1340 de Balica [14]. Etalată cu o abundentă argumentaţie filologică, înălţată pe axiomatica prezenţă cumană în aceste ţinuturi, filiaţia baliq-Balica a fost îmbrăţişată de o serie de bizantinişti [15].

În analiza „colaborărilor" medievale ale românilor Nicolae Iorga a atras cel dintîi atenţia asupra simbiozei „româno-turce" şi „româno-cumane" [16], procese istorice incontestabile, înfăţişînd evoluţia treptată a asimilării turcicilor de români, dovedită atît de izvoarele literare, cît şi de toponimia şi antroponimia ţinuturilor carpato-danubiano-pontice. Însuşi numele Băsărabă, al întemeietorului dinastiei principatului Ţării Româneşti, era arătat a fi un împrumut de la cumani [17], etimologie confirmată de cele mai recente cercetări [18]. Prezenţele turcice în ţinuturile danubiano-pontice sînt de asemenea certe, urmele lor păstrîndu-se de către românii localnici în toponime, precum Peceneaga, sau chiar în

---

[14] G. D. Balaşcef, *Împăratul Mihail VIII Paleologul şi statul oguzilor pe ţărmul Mării Negre*, ed. G. I. Brătianu, Iaşi, 1940, p. 21—26.

[15] Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I—II, Berlin, 1958, p. 204.

[16] Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, Bucureşti, 1937, p. 26—34, 52—57.

[17] Idem, *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaboraţiunea româno-barbară în evul mediu*, în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 69.

[18] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 196.

existența actuală a comunităților de gagauzi. Cartografierea așezărilor de azi ale acestora — cîteva fiind și în sud-estul dobrogean — reflectă însă o evoluție istorică de peste șase sute de ani, războaiele ruso-otomane, din secolele XVIII — XIX, desfășurate pe aceste locuri, provocînd masive dizlocări și strămutări de populații.

Decisiv rămîne însă numele cîrmuitorului de pe la 1340 al Cărvunei, Balica. Oricît ar părea de ciudat ca antroponim, chiar și la turcici, se poate totuși accepta un nume sau o poreclă cumană Balic („Pește").

Numai că stăpînitorul Țării Cărvunei nu se numea Balic ci Balica. Textul istoriilor lui Ioan Cantacuzino dau forma πρός Μπαλίκαν (către Balica), prepoziția πρός indicînd cazul acuzativ al unui nume masculin în as (ας), Μπαλικας (Balicas). Aceasta nu este altceva decît forma bizantină a antroponimului Balica. În cazul unor substantive proprii asigmatice, cum este Balic, forma din pasajul memoriilor lui Ioan Cantacuzino ar fi fost alta (πρός Μπαλίκα).

Numele Balica, frecvent în evul mediu și pînă astăzi, este atestat în toate provinciile istorice românești [19].

Un contemporan omonim, mai tînăr, al stăpînitorului Cărvunei a fost „puternicul bărbat Balc", fiul voievodului Sas al Moldovei, el însuși voievod, Balica sau Baliță al atîtor diplome angevine și al unui celebru chrysobul patriarhal din

---

[19] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ed. Grigore Brîncuș, vol. III, București, 1976, p. 124—125.

vara anului 1391. Alături de acest ilustru reprezentant al familiei Drăgoeștilor maramureșeni, numele Balica, „Balc" în transcripția latino-ungară a diplomelor angevine, a mai fost purtat și de alți nobili români transilvani, precum unul din fiii voievodului Ioan de Beiuș, de la anul 1363, sau de cneazul din Milaș, de pe meleagurile bănățene la 1371—1372. Baliță se chema și unul dintre boierii lui Alexandru cel Bun al Moldovei (1400—1432). Este între altele și numele marelui vistier și hatman Isaac Balica de la începutul veacului al XVII-lea, fiul pitarului Gheorghina din Țara Românească și rudă cu vestiții boieri ai lui Mihai Viteazul, Buzeștii. Contemporanul său ceva mai în vîrstă, Melentie Balica, hatman al Moldovei în vremea lui Petru Șchiopul, a fost ctitor al bisericii Balicăi din Iași. Alți boiernași Balica sînt pomeniți în sate din Dolj și Mehedinți în secolul al XVII-lea. În pragul veacului următor în marea revoltă antihabsburgică condusă de Francisc Rákóczi al II-lea s-a remarcat Nichita Balica, unul dintre căpitanii românilor transilvani.

Ambele forme, Balica și Baliță, sînt diminutive românești ale onomasticului Bale sau Bală, de asemenea întîlnit în toate ținuturile carpato-danubiano-pontice sau balcanice locuite de români, fără a exclude un etimon cumanic [20]. Este chiar numele care întîmpină la 1313/1314 în cea mai veche inscripție a nobililor români transilvani, familia cnezială Bale de la Streisîngiorgiul hațe-

[20] *Ibidem*, p. 121—122.

Jupan Balca *(frescă în ctitoria sa din Crișcior în Țara Zarandului)*

gan, ctitori încă din jurul anului 1100 ai bisericii satului și necropolei lor. Între numeroșii compuși onomastici ai lui Balc este și numele familiei Bălcescu.

Din antroponimele acestui etimon foarte productiv, mai ales în evul mediu, au provenit numeroase denumiri geografice, păstrate şi astăzi pe tot întinsul pămîntului românesc, precum Bălca, Bălcaciu, Bălcăuţi, Bălceana, Bălceşti, Băleasa, Băleni, Băleşti etc.

O dovadă suplimentară a apartenenţei etnice a antroponimului Balica se află în însăşi memoriile lui Ioan Cantacuzino, care amintesc pe fraţii cîrmuitorului Ţării Cărvunei, Theodor şi Dobrotiţă. Mediul familial al stăpînitorilor Cărvunei era departe de a fi cumanic, antroponimele — mai cu seamă Balica şi Dobrotiţă, diminutivate similar — găsindu-şi corespondenţele la români.

Istoriile lui Ioan Cantacuzino conferă lui Balica titlul de arhon sau arhonte al Cărvunei. Titlul este acelaşi cu al cîrmuitorilor Paristrionului bizantin din secolele XI — XII şi echivalent cu acela de duce [21]. Odinioară înaltă magistratură orăşenească, evoluată pînă la formele unei dregătorii cu mari atribuţii în conducerea cetăţilor imperiale, mai mult sau mai puţin libere, demnitatea de arhonte a căpătat încă din secolul al X-lea şi alt sens, desfăcut din cadrele stricte ale ierarhiei aulice, a Curţii bizantine. Astfel, referindu-se la seniorii din Caucaz vasali Bizanţului în secolul al X-lea, ilustrul scriitor, împăratul Constantin Porfirogenetul îi numeşte arhonţi. Cartea bizantină a ceremoniilor acordă în acelaşi secol, al X-lea, titlul de arhonţi unor prinţi vasali imperiului, între care conducătorii croaţilor şi

[21] N. Bănescu, *Dobrogea bizantină. Ducatul de Paristrion*, în *Dobrogea*, Bucureşti, 1928, p. 299.

sîrbilor, titlu provenit din însuşi acela al guvernatorului themei Dalmaţia din secolul al VII-lea. Un caz deosebit de sugestiv, care are avantajul să fie chiar din secolul al XIV-lea, este acela al insulei Lemnos, unde ducelui imperial bizantin menţionat la 1336 i-au urmat doi arhonţi, potentaţi locali mai mult sau mai puţin independenţi, numiţi în hrisoave *kefalii* (căpetenii) şi *protovestiari* [22]. Ţinînd seama şi de caracterul arhaizant al literaturii istorice bizantine, chiar şi a celei meşteşugite a împăratului Ioan Cantacuzino, titlul de arhonte atribuit lui Balica, stăpînitorul Cărvunei, este doar vestmîntul constantinopolitan ce acoperă o demnitate locală. Faptul este uşor sesizabil printr-o analiză de istorie comparată consacrată unui renumit document bizantin, deja amintit, actul patriarhului Antonie al Constantinopolului din august 1391 pentru mănăstirea Drăgoşeştilor de la Perii Maramureşului [23].

Textul hrisovului patriarhal, prin punerea faţă în faţă a realităţilor româneşti şi a reflectării lor în diplomatica bizantină, este o adevărată cheie de cod pentru descifrarea formularului diplomatic al Curţii constantinopolitane. Cînd, la rugămintea prea nobilului Dragoş, sosit în pelerinaj la Constantinopol, patriarhul înalţă mănăstirea părintească a fiilor lui Sas al Moldovei, Sf. Mihail din Perii Maramureşului, la rangul de stravropighie şi pe egumenul ei exarh al ţinuturilor Sălaj, Ardud (Codru/Silvania), Ugocea, Bereg,

---

[22] Louis Bréhier, *Le monde byzantin*, vol. II, Albin Michel/Paris, 1949, p. 46. p. 120–122.

[23] FHDR, vol. IV, p. 230–233.

Turn de poartă la cetatea lui Drag și Balc de la Chioar

Ciccu, Unguraș și Bistra — recunoscîndu-se astfel pe plan internațional o întinsă arie de libertate și nobilitate românească în nord-vestul transilvan — cartea arhiepiscopului Antonie îi numește pe cei doi frați maramureșeni „cei de prea bun neam, fii iubiți întru Sfîntul Duh al smereniei noastre voievodul Balița [ὁ Μπάλιτζας] și Dragoș". Într-o însemnare sinodală din același august 1391 [24], reflectînd larga autoritate politică a Drăgoștilor în nordul ținuturilor carpatice, cei doi frați sînt numiți „arhonții de acolo, voievodul Balița și fratele său Dragoș" (οἱ ἐκεῖ

[24] FHDR, vol. IV, p. 232 – 233.

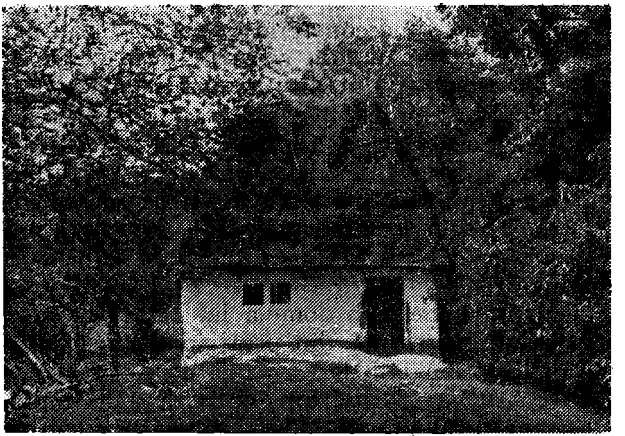

Casă veche din Ţara Chioarului

ἄρχοντες, ὁ βοϊβοδας ὁ Μπάλιτζας καί ὁ ἀδελφός αὐτοῦ ὁ Νδράγος). Astfel, în cazul special realităţilor româneşti, titlul bizantin arhonte acoperă pe acela de voievod, sau duce după echivalentul său romanic. *Şi nu este exclus ca demnitatea cu care era înveşmîntat Balica să fi fost aceea de voievod sau duce al Ţării Cărvunei.* Titlul atestat şi în ţinuturile ponto-danubiene, în bogata arhivă administrativă otomană menţionîndu-se, ulterior, voievodatul ca formă organizatorică locală, a unor comunităţi româneşti precum acelea din Dubăsari pe Nistru, din Bugeac, din Dăeni sau Cernavoda. O confirmare nu numai a similitudinii de dezvoltare politică românească

— același titlu fiind consacrat de curtea bizantină stăpînitorilor români din colțurile nord-vestic și sud-estic ale spațiului carpato-danubiano-pontic — dar și un argument al caracterului românesc al Țării Cărvunei. Dacă ar fi doar această evidență documentară provenită de la cancelaria bizantină și ar fi de ajuns pentru întemeierea argumentării noastre. Dar ei i se adaugă alte dovezi la fel de trainice pentru sprijinirea unui fapt istoric de cert interes.

Țara Cărvunei sub domnia lui Balica avea o largă fațadă maritimă din preajma Varnei, spre sud pînă la limanul Mangaliei la nord. La 11 km nord-vest de Varna, inscripția dăltuită în marmură la cetatea denumită Mühlüs kale (azi Măgliș) de lîngă Ağemler (azi Aksakovo) cinstește în limba greacă — a cancelariei statului — numele lui Balica al Cărvunei. O extindere litorală de peste 100 de km comparabilă județelor sau *țărilor românești* de sub munte din care se porniseră întemeierile principatelor Țării Românești sau Moldovei.

Ținutul bine populat al Cărvunei mijlocului secolului al XIV-lea era capabil, după consemnarea lui Ioan Cantacuzino, să furnizeze un corp de oaste, pentru o expediție de anvergură, în valoare de 1 000 de oșteni aleși. Cifră ce lasă să se presupună aproape tot atîția capi de familie — cu circa 5 000 de suflete,— precum și un suport local economico-social care să îngăduie absența pentru o campanie a atîtor bărbați cu auxiliarii lor.

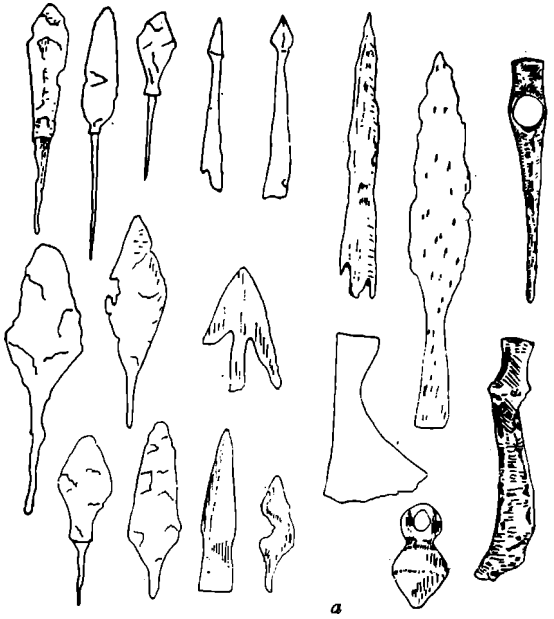

a

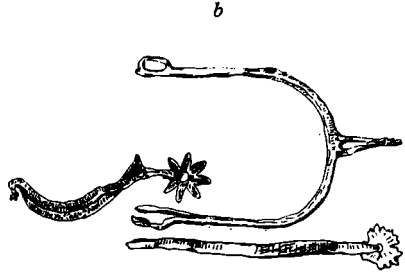

b

Armament din secolul al XIV-lea descoperit la Păcuiul lui Soare
a — vîrfuri de săgeți, suliță; topoare; greutate de cnut b — pinteni *(după P. Diaconu și S. Baraschi)*

Pentru o comparație de epocă și referitoare la ținuturile carpato-danubiano-pontice, regulamentul militar al împăratului rege Sigismund de Luxemburg din anul 1430 indică pentru expediții externe valoarea contingentului Moldovei și Țării Românești la 10 000 de ostași, al Bihorului la 600, al Banatului timișan la circa 1 000 de luptători. Chiar și cu importantele ajustări necesare analizei a două fenomene distanțate în timp la opt decenii, cifra de 1 000 de luptători dovedește adîncimea teritorială a Țării Cărvunei, cîtuși de puțin redusă la litoralul pontic. Sate și seniori ai acestora — în fond ei sînt în bună măsură „oștenii aleși" ai analelor cantacuzine —, răspîndite în zona pitoresc ondulată și pe atunci masiv împădurită a sudului dobrogean, se aflau sub autoritatea domnului Cărvunei, Balica. Fundalul terestru, de nervuri terminale ale Munților Balcani, de dealuri, păduri și cîmpii pe care se răsfirau și se adunau așezările, pe atunci cu cîte 5—20 de case în chip obișnuit, nu exclude desigur însemnătatea țărmului mării cu multiplele-i resurse, deschidere spre atîtea orizonturi. Aici, pe litoral, hărțile nautice italiene plasează, la nord de Varna, Castrici (azi Vinița), fortăreața cu vechiul nume romanic, firesc păstrat printre români, apoi Cranea (Ecrene), Cărvuna (Carbona), a cărei cetate se află pe colina Gini Bair din sudul orașului Balcic [25] — anticul Dyonissopolis —, Caliacra, Laxilluzo și Pangalia (Mangalia); aceasta din urmă, ca și Varna și Constanța, caracteri-

[25] Alexander Kuzev, *Zwei Notizen zur historischen Geographie der Dobrudza*, în „Studia Balcanica", 10, 1975 p. 123.

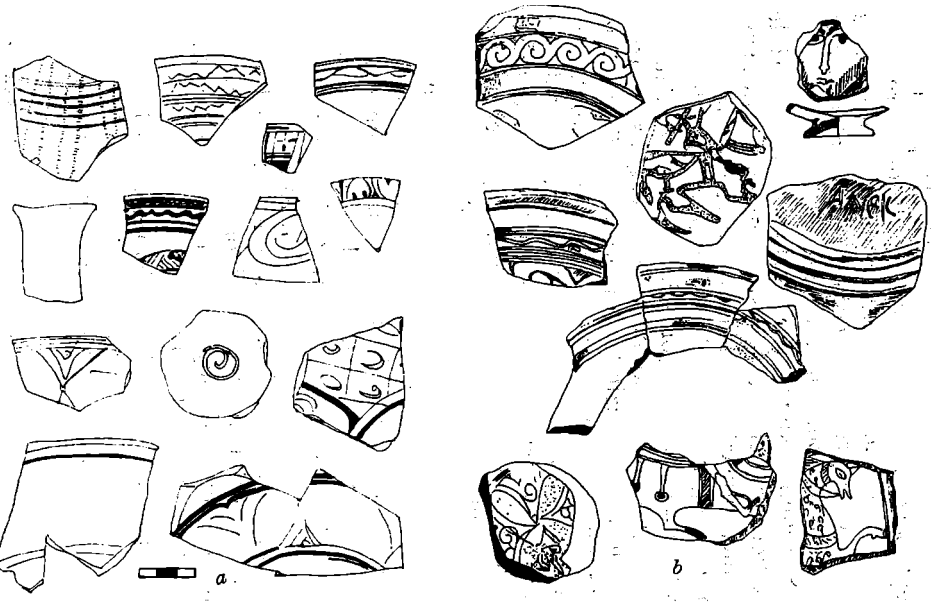

Ceramică descoperită în cetățile de la Caliacra *(a)* și Păcuiul lui Soare *(b)* *(după G. Džingov, P. Diaconu și S. Baraschi)*

zată de vechea hartă „pisană", de pe la 1300, drept port [26]. Viață urbană, legată de mare și de debușeele economice ale ținutului din interior la țărmul ei, mereu renăscută cu toate avatarurile invaziilor timpurii medievale.

Sistemul medieval de recrutare, care alături de specificitatea etnică are și numeroase trăsături comune, prevedea formarea corpurilor de oaste din contingentele satelor și senioriilor, diviziunilor administrative și orașelor, la care se adăugau trupele proprii ale stăpînitorului, steagul sau garda sa, uneori cuprinzînd și mercenari. Corpul de oaste pe care în deceniul cinci al secolului al XIV-lea îl ridicase arhontele Balica, alcătuit de bună seamă pe aceleași principii, nu a cuprins elemente mercenariale: după expediție cei rămași în viață întorcîndu-se la vetrele lor.

Angajarea politico-militară de anvergură a Hoardei de Aur pe multiple fronturi cu orientări strategice diferite a slăbit tensiunea mongolă la Dunărea de Jos. Cîrmuitorul Țării Cărvunei, arhontele Balica, a putut astfel răspunde „bucuros" soliei împărătesei Bizanțului, Ana de Savoia, soția răposatului basileu Andronic al III-lea și regenta statului în vremea minoratului fiului său Ioan al V-lea Paleologul. Solia era o disperată cerere de ajutor militar.

Pentru că spectaculoasa dezamorsare în vara anului 1341 a invaziei Hoardei de Aur, prin abile negocieri diplomatice, respingerea pretențiilor ța-

---

[26] N. Grămadă, *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo*, în „Ephemeris Dacoromana", IV, 1930, p. 223.

rului Ivan Alexandru de Tîrnovo, cît și pregătirea unui grandios plan de restaurare politică imperială în sudul Peninsulei Balcanice fuseseră ultimele acte coerente de guvernare ale Curții bizantine. În fața opoziției crescînde a membrilor consiliului imperial, opoziție dirijată de megaduxul Alexios Apokaukos și de patriarhul Ioan al XIV-lea Kalekas, alături de care, în final, se situase și împărăteasa regentă Ana de Savoia, marele domestikos Ioan Cantacuzino, pînă atunci atotputernicul factor de decizie din stat, fusese silit să părăsească orașul Constantinopol (23 septembrie 1341). Curînd, la 26 octombrie 1341, în cetatea Didymotika, Ioan Cantacuzino s-a proclamat împărat, păstrînd însă în toate formele drepturile legitime ale lui Ioan al V-lea Paleologul. Evenimentul nu a fost prin aceasta mai puțin grav, proclamația de la Didymotika fiind semnalul izbucnirii războiului civil în Imperiul bizantin. Era doar prilejul manifestării deschise a profundei crize a societății bizantine. În Bizanț, criza era multiformă, minînd toate structurile. Ea s-a complicat rapid prin implicațiile externe; regatul sîrb sub kralul Ștefan Dușan, țaratul bulgar de Tîrnovo, turcii anatolieni și în primul rînd Umur begul de Aydin, puterile maritime latine — Veneția, Cipru, Rhodosul Ospitalierilor, grupate de papalitate într-o cruciadă antiturcă (1344) — intervenind în războiul din Imperiul bizantin solicitați sau nu de protagoniștii conflictului, întotdeauna însă ghidați de propriile interese. După numeroase eșecuri politico-militare, sprijinit de aristocrația funciară și resursele finan-

ciare ale acesteia, recunoscut și susținut neabătut de românii din Vlahia Mare, thessaliană, Ioan Cantacuzino a izbutit în vara anului 1345 să supună Thracia, nu fără concursul militar al trupelor turce ale emirilor Umur de Aydin și Orkhan al osmanilor, izolînd astfel Constantinopolul. Împrejurare favorabilă, în care Ioan al VI-lea Cantacuzino s-a încoronat basileu la Adrianopol (21 mai 1346).

Cu resursele financiare ale Constantinopolului bizantin în decadență, lipsită de mijloacele diplomației cantacuzine, privată de principalul sfetnic, marele duce Alexios Apokaukos — ucis de propriii săi deținuți politici (11 iunie 1345) —, împărăteasa regentă Ana de Savoia a recurs, în primăvara anului 1346, cînd totul părea pierdut pentru cauza sa, la domnia Țării Cărvunei.

Solia imperială bizantină sosită în primăvara anului 1346 la Curtea arhontelui Balica al Cărvunei constituia o nouă confirmare de drept internațional a principatului pontic de către Bizanț și totodată prilejul unei contraacțiuni politico-militare.

Corpul de oaste pregătit de arhontele Balica pentru a interveni în Bizanț, în ajutorul cauzei, împărătesei Ana de Savoia și a fiului ei Ioan al V-lea Paleologul, a cuprins 1 000 de oșteni aleși puși sub comanda fraților domnului Cărvunei, Theodor și Dobrotiță. Prudent, cîrmuitorul însuși al statului rămînea în țară spre a veghea la apărarea acesteia. Expediția presupunea un marș de-a lungul țărmului de circa 400 de km sau deplasarea unei grupări de nave, aproape o mică flotă.

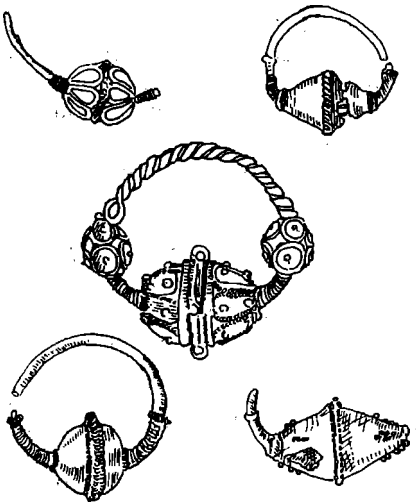

Cercei din secolul al XIV-lea descoperiți la Păcuiul lui Soare *(după P. Diaconu și S. Baraschi)*

Numeroase erau și imperativele logistice, determinate de greutățile drumului pe țărmul mării unde se terminau Balcanii și Munții Stranga, ca și de aprovizionarea oamenilor și cailor.

Condus de cei doi frați, Theodor și Dobrotiță, corpul de oaste din Țara Cărvunei a obținut un reviriment al situației pe țărmul vest-pontic: orașele de aici, pînă la Stagnare și Midia în sud, care acceptaseră domnia lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, au fost convinse să revină la credință față de Curtea de la Constantinopol. Intrarea în

capitală a corpului de oaste al fraţilor Theodor şi Dobrotiţă — care „sperau să înfăptuiască lucruri mari“ [27] — nu a putut fi interceptată de forţele cantacuzine. După primirea la Curte, cu deosebită cinste, a fraţilor arhontelui Balica, Dobrotiţă, personalitate puternică, ale cărui merite militare erau apreciate, a fost numit de împărăteasa regentă şi de consiliul ei strateg (general-comandant) al armatei imperiale bizantine. Totodată, după cutuma relaţiilor politico-diplomatice ale vremii, spre a consfinţi alianţa imperiului cu Ţara Cărvunei, la Curtea constantinopolitană s-a celebrat căsătoria lui Dobrotiţă cu fiica răposatului mare duce Apokaukos.

La această dată împăratul Ioan al VI-lea Cantacuzino se afla la Didymotika, în preajma vadului peste fluviul Maritza, pe unde drumul Thessalonicului se îndrepta spre Constantinopol. Forţele sale controlau drumul pînă la longitudinea Selymbriei (azi Silivri) unde se instalase un corp de oaste cantacuzină sub protostratorul Phakrases. Cum dislocarea acestui corp de oaste asigura comunicaţia pe drumul Thessalonicului şi deschidea practic accesul pînă sub zidurile Constantinopolului, Curtea bizantină a decis să elimine mai întîi acest pericol imediat. Se putea obţine astfel controlul asupra ţărmului de la Marmara al Thraciei, după cum expediţia fraţilor Theodor şi Dobrotiţă izbutise să-l realizeze pe coastele pontice.

Situată pe ţărmul Mării Marmara, într-o zonă puternic ondulată, cu pripoare şi rîpi adînci săpate

[27] Ioan Cantacuzino, *op. cit.*, în loc. cit.

de torenţii coboriţi din dealurile stîncoase, cetatea Selymbria avea o poziţie dificil de atacat. Viile plantate pe dealurile din jur circumscriau strîns drumurile ce duceau spre oraşul fortificat. Apropierea forţelor conduse de Dobrotiţă, avînd în subordine şi corpul de oaste din Ţara Cărvunei, al fratelui său Theodor, nu a scăpat neobservată, deşi efectivele acestora nu par să fi fost prea mari. Protostratorul Phakrases nu a aşteptat să fie asediat în cetate, ci cu trupele sale şi cu un contingent selymbrian a ieşit în întîmpinarea oastei lui Dobrotiţă. Dezavantajată de terenul accidentat, necunoscut multora dintre luptători, inclusiv lui Dobrotiţă, oastea imperială nu şi-a putut desfăşura cavaleria şi şarja. Posibil surprinsă într-o ambuscadă ea a fost înfrîntă. Încercarea de a-l captura pe însuşi strategul Dobrotiţă nu a izbutit însă. Împreună cu fratele său Theodor el a readus oastea rămasă la Constantinopol. Dintre cei prinşi în ciocnirea dinaintea zidurilor Selymbriei, o parte, cei mai de vază, au fost închişi spre obţinerea obişnuitei răscumpărări, iar ceilalţi au fost eliberaţi oprindu-li-se caii şi armele.

Eşecul de la Selymbria nu a diminuat creditul lui Dobrotiţă la Curtea bizantină, el continuînd să se bucure „de cinstea cuvenită din partea împărătesei". Fratele său Theodor împreună cu luptătorii rămaşi din corpul de oaste al Ţării Cărvunei, împlinindu-se sorocul slujbei militare în afara fruntariilor, s-au reîntors în patrie [28].

---

[28] *Ibidem*.

Căci la Dunărea de Jos evoluția reconquistei românești antimongole solicita atenția și forțele militare ale arhontelui Balica. Planurile politice ale regelui Ludovic I, ale unui imperiu de la Adriatica la Marea Neagră, captator al comerțului Levantului, vizau direct Dunărea maritimă și gurile marelui fluviu. Aliat cu Genova, regele angevin prefigurase realizarea programului său prin solicitarea curiei papale de înființare a unei dioceze catolice între Carpații de Curbură și Dunărea maritimă, episcopia Milcoviei (1347) [29]. Aceste ambițioase scopuri imperiale s-au lovit de rezistența statornică a domniei Țării Românești, organizatoare în aceste vechi ținuturi a unei străjuiri militare cu români făgărășeni — din Țara Oltului transilvan. O dovedesc toponimele Olteni din Rîmnicul Sărat, de pe Milcov, Ger, Siretul și Prutul inferior, ca și atestarea în veacul al XV-lea a ținutului Oltenii în jurul Lungocilor de astăzi [30].

În același timp și drept efect al refluxului mongol Vecina își recapătă locul politic. Tomosul sinodal din 1347, subscris cu prilejul întronării noului patriarh constantinopolitan Isidor, poartă și semnătura „smeritului mitropolit de Vecina și hyperthim Chiril" [31]. Apuse erau vremurile cînd puternica fortificație dunăreană avea însemnul cu semilună și tamgha, iar însemnarea hărților

---

[29] Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, p. 209—210.

[30] Cf. Constantin G. Giurescu, *„Olteniі" și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV*, în RIR, X, 1940, p. 130—139.

[31] FHDR, vol. IV, p. 194—195.

italiene — „în cetatea Saray rezidează împăratul Özbeq; imperiul său este foarte mare și începe în provincia Bulgariei și la cetatea Vecinei și se termină la cetatea Urgenč spre răsărit" [32] — mai acoperea o realitate teritorială. Acum la mijlocul veacului al XIV-lea Vecina își reluase locul între scaunele ortodoxiei și în același timp rolul comercial, relevat de cunoscutul manual de negoț contemporan *La pratica della Mercatura*, opera florentinului Francesco Balducci Pegolotti. Prin Vecina, Varna și alte porturi ale Zagorei [33] — versantul pontic al Balcanilor Mici — se valorificau atît produsele locale, cît și acelea din ținuturile transdanubiene, ale domniei Țării Românești. O axă economică unea Carpații Meridionali prin bazinele Argeșului și Mostiștei, peste Dunăre pe la Vecina, cu Marea Neagră, în Țara Cărvunei.

Ținutul Vecinei, al Dunării de la confluența Argeșului și pînă la aceea a Ialomiței, țară românească a bălților și insulelor paristriene, mijlocea legătura între principatul Basarabilor și statul lui Balica.

În dificilele circumstanțe ale deceniilor patru și cinci ale secolului al XIV-lea, dacă Țara românilor de la Dunărea maritimă evolua încă sub „ecran" mongol, Țara Cărvunei sub domnia lui Balica se afirma în raporturile internaționale într-o semnificativă confluență cu Țara Românească independentă a marelui voievod Basarab I.

[32] N. Grămadă, *Vicina. Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, extras din „Codrul Cosminului", Cernăuți, 1925, p. 15.

[33] Francesco Balducci Pegolotti, *La pratica della Mercatura*, New York, 1970, p. 41—43.

III

DOBROTIȚĂ, UNIFICATORUL ȚINUTURILOR DINTRE DUNĂRE ȘI MAREA NEAGRĂ

Campania condusă de Dobrotiță în Thracia din primăvara anului 1346 a fost ultima tentativă mai importantă de stăvilire a înaintării forțelor cantacuzine asupra capitalei bizantine. Înaintea asaltului final diplomația pretendentului a dirijat o invazie a turcilor din emiratele Karasi, Saruhan și Aydin spre ținuturile din Pontul Stîng, asupra „Moesiei", după localizarea lui Ioan Cantacuzino însuși. Invazia, plasată în anul 1347, a fost uneori interpretată drept o acțiune militară de o anvergură considerabilă ce ar fi țintit și Țara Cărvunei. Atacați de pirații lui Umur, begul de Aydin, și de un Suleyman „șah", arhontele Balica și fratele său Theodor ar fi căzut în luptă [1].

Interpretare mult prea categorică în raport cu zgîrcenia surselor și în dezacord cu faptele și itinerarul begului Umur de Aydin. Căci tocmai în anii 1347—1348, cruciada preconizată de Curia

---

[1] Ștefan Ștefănescu, în DID, vol. III, p. 348; M.M. Alexandrescu—Dersca Bulgaru, *La seigneurie de Dobrotici, fief du Byzance*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines, Bucarest, 6—12 septembre 1971*, vol. II, București, 1975, p. 13—20.

papală încă din 1343 a izbîndit, forțele reunite ale republicilor maritime italiene, ale regelui Ciprului și ale ioaniților din Rhodos disputîndu-i cu succes „thalassocratorului" turcic portul Smyrna, unde dealtfel Umur beq a și fost ucis (vara 1348).

Prins în măiastra țesătură politico-diplomatică făurită de Ioan Cantacuzino, Constantinopolul a căzut. Prea abil și pătruns de primejdiile unui asediu, pretendentul a obținut supunerea marii cetăți. La 3 februarie 1347, Ioan al VI-lea Cantacuzino își făcea intrarea în capitală.

Răsturnarea politică produsă la Constantinopol a aflat pe Dobrotiță la postul de luptă pe care i-l încredințase regenta, conducerea apărării cetății Midia (azi Midje) de pe țărmul pontic al Thraciei. Investirea nobilului din Cărvuna cu titlul de arhonte al însemnatei fortificații — poziție înaintată a flancului drept al apărării capitalei — nu pare să fi fost întîmplătoare. Midia se numărase printre cetățile care se alăturaseră cauzei împărătesei o dată cu marșul victorios al oastei din Țara Cărvunei sub Theodor și Dobrotiță. Mai mult, cetatea era situată pe versantul pontic al masivului Strangea, ținut locuit de români, după cum constatase la începutul secolului al XIV-lea Georgios Pachymeres [2].

Sprijinit de potențialul demografic și economic al ținutului înconjurător, dispunînd de portul, flota și de fortăreața Midiei, Dobrotiță a rămas singurul apărător al cauzei împăratului Ioan al V-lea Paleologul și a mamei sale basilissa Ana de Savoia.

[2] Vezi p. 47.

În vara anului 1348 situația lui Dobrotiță ca arhonte al cetății Midia devenise aceea de apărător al unei cauze pierdute. A fost nevoie însă de o adevărată campanie, îndelung pregătită, a oastei basileului Ioan al VI-lea pentru obținerea unei soluții în chestiunea Midia. Cetatea a fost mai întîi blocată de unități navale și de trupe bizantine — dovadă a însemnatelor mijloace terestre și maritime de care dispunea Dobrotiță. La o ciocnire deschisă între cele două părți nu s-a ajuns, recurgîndu-se la parlamentări, soldate în scurt timp cu o rezolvare politică a diferendului. Arhontele Dobrotiță a acceptat să cedeze cetatea Midia, reintegrată în sistemul bizantin de fortificații ce apărau capitala.

În ceea ce privește pe Dobrotiță, memoriile lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, scrise la persoana a treia, afirmă că „împăratul l-a învrednicit cu bunăvoința și cu pronoia [feud] ce i se cuveneau și l-a rînduit printre romeii cei mai de vază" [3]. Felurit interpretat, pasajul dovedește în chip neîndoios constituirea unei *pronoia* — modalitate bizantină de creare a unui apanaj — al cărui beneficiar, legat de familia imperială, era Dobrotiță. *Mențiunea suplimentară referitoare la faptul că această bunăvoință și pronoia i se cuveneau pare să reflecte cel mai probabil succesiunea lui Dobrotiță în fruntea Țării Cărvunei.*

Ciuma, cumplită epidemie izbucnită în hanatul Hoardei de Aur și răspîndită prin navele italiene pînă în occidentul Europei — secerînd peste jumă-

[3] Cf. Ioan Cantacuzino, *Istorii*, IV, 10, în FHDR, vol. III, p. 494—495.

tate din populația continentului — pare să fi curmat, mai degrabă ea decît presupusul atac al lui Umur beq, viața și domnia arhontelui Balica, poate și a fratelui său Theodor. Răspîndirea epidemiei pe țărmurile pontice o însemna chiar sub anul 1347 Ioan Cantacuzino.

Inscripția greacă săpată în marmură, descoperită la piciorul platoului pe care se înalță cetatea Mühlüs de lîngă satul Agemler, pare să se refere la moartea lui Theodor și a altor personalități — Theofil, Gheorghe — din Țara Cărvunei [4].

Acum, în anul 1348, Dobrotiță va fi luat în mîinile sale cîrmuirea principatului, care se impusese în viața sud-estului Europei în vremea fratelui său Balica. Alte interpretări [5] plasează începutul guvernării lui Dobrotiță în anul 1354, cînd el ar fi părăsit capitala imperială, nu înainte de a întări legătura sa cu dinastia Paleologilor prin căsătoria prințului Mihail, fiul lui Ioan al V-lea, cu fiica domnului Țării Cărvunei. Data 1354, indicată mai mult sau mai puțin precis, rezultă dintr-o dublă confuzie. Întîi, însuși Dobrotiță, probabil cel mai tînăr membru al familiei domnitoare din Cărvuna la vremea expediției pontice la Constantinopol, căsătorindu-se în 1346, cu fiica răposatului mare duce Alexios Apokaukos, nu putea avea la 1354 copii de vîrsta însurătorii. Aceeași era și situația prințului Ioan al V-lea

---

[4] O. Tafrali, *La cité pontique de Dionysopolis*, Paris, 1927, p. 51.

[5] Octavian Mărculescu, *Balica și Dobrotici. Doi dinaști pontici*, în „Anale le Dobrogei", XVIII, 1937, p. 10; P.P.Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 206.

Paleologul, născut în anul 1332 și căsătorit la 1347 cu Elena Cantacuzino.

În al doilea rînd, data 1354, neconsemnată de nici o sursă, pare să fie o simplă eroare de lectură a anului 1357, al unui act patriarhal — și acesta greșit datat — care numește pe Dobrotiță „despot".

Astfel încît singura indicație referitoare la începutul domniei arhontelui Dobrotiță al Țării Cărvunei rămîne — pînă la descoperirea unor noi izvoare — pasajul memoriilor lui Ioan Cantacuzino despre conferirea la 1348 a „pronoiei ce i se cuvenea" și rînduirea sa „printre romeii cei mai de vază". Ea corespundea dealtminteri și politicii promovate de împăratul Ioan al VI-lea Cantacuzino de creare a unor apanaje ale căror titulari să fie legați direct de basileu. Credincioasă etichetei, considerată una dintre temeliile Imperiului roman de răsărit, Curtea constantinopolitană asocia apanajului un titlu al ierarhiei și ceremonialului bizantin.

*

În jurul anului 1320, pe cînd la Curtea de Argeș își începea domnia marele-voievod Basarab I,

Chipul unui domn român cioplit în piatră *(biserica Sf. Nicolae din Curtea de Argeș)*

s-a născut Dobrotiță, fratele arhontelui Țării Cărvunei, Balica.

Socotit a da un decisiv atestat etnic, numele a provocat opțiuni istoriografice divergente. Cel dintîi s-a aplecat asupra acestui antroponim Nicolae Iorga, marelui istoric datorindu-i-se relevarea exactă a formelor numelui în greacă — „Tomprotița" (Τομπροτίτζας), în latina actelor genoveze — „Dorboticie", „Dobrodisse", „Dobrodize", a celor savoiarde — „Desbrodicze", îndreptat, „Dobrodicze", turcă — „Dobritza" [6]. Determinat poate de onomastica unor acte raguzane cercetate și publicate în *Note și extrase spre a servi la istoria Cruciatelor*, Nicolae Iorga a preferat însă forma Dobrotici. Sensul său nu ar fi „decît fiul lui Dobrotă, nume general balcanic, întrebuințat și la români", invocîndu-se toponimele Dobrotești, Dobroteasa, Dobrotineț, precum și bogata familie a onomasticelor românești cu sufixul *-ota*, stabilită de reputatul filolog Vasile Bogrea, precum Calotă, Capotă, Laiotă, Balotă și altele. În monumentala sa *Istorie a românilor*,

---

[6] Cf. N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*, în AARMSI, s. II, t. XXXV, 1912, p. 148; idem, *Veneția în Marea Neagră, I. Dobrotici*, p. 1045—1047, 1051, 1056; idem, *Dobrotitch (Dobrotic, Dobrotici) — quelques observations*, în RHSEE, V, 1928, p. 133—136.

plină de sugestii și tainica poezie a trecutului regîndit, Nicolae Iorga socotea că „numele său de Dobrotici, ca și acela de Balica din Balea — al fratelui, îl arată de rasă românească" [7]. Era rezultatul unei îndelungate căutări și a unei convingeri provenite din incomparabila cunoaștere a surselor istorice.

O reacție, violentă și ca expresie, pornită de la prezumția, rămasă axiomă și astăzi, în istoriografia bulgară, a originii bulgare a lui Dobrotiță, a voit să impună forma numelui său drept Dobrotiča sau Dobrotica, socotită un suplimentar certificat al etniei prestabilite [8].

Discuția a rămas cantonată între cele două opinii diametral opuse. Din zestrea arhivistică a Raguzei (Dubrovnik) secolul al XIV-lea, cîteva antroponime — Crancho Dobretich și Dragchi Dobretich de la 1374 — au fost invocate spre a susține „că în onomastica vremii forma cu *ici* e cea obișnuită" [9]. Culese din mediul slavilor sud-vestici exemplele nu sînt însă decisive, sursele primare furnizînd transcrierea și indicînd pronunția reală. Or, formele stabilite de N. Iorga conduc spre o nouă interpretare.

Dobrotă este un foarte răspîndit nume medieval românesc, purtătorii săi populînd lumea documentelor din Transilvania, Moldova și Țara

---

[7] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 230.

[8] P. Mutafcev, *Encore sur Dobrotica*, în GSU, IFF, XXVII/7, 1931, p. 5—8. Mai nou vezi reactualizarea tezei în *История на Добруджа*, t. I, Sofia, 1984, p. 5, 8, 9, 179.

[9] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 206.

Românească a secolelor XIV — XVII. La 1344 un Dobrotă cneazul se întîlneşte în Caraş, altul către 1380 în Remetea bănăţeană. Un jupan Dobrotă este boier în sfatul domnesc al lui Dan al II-lea al Ţării Româneşti între 1424 şi 1429, alt Dobrotă este slugă credincioasă, răsplătită de Ştefan cel Mare al Moldovei la 1502. De la acest antroponim pot proveni desigur forme în *-ici*, desemnînd descendenţa — fiul lui Dobrotă —, precum într-o hotărnicie a satelor conferite de Alexandru cel Bun al Moldovei unor meşteri zugravi, pictori ai ctitoriilor domnului, se aminteşte, la 1414—1419, „pîrîul lui Dobrotici" [10].

Dar tot atît de posibilă este şi diminutivarea cu sufixul *-iţă*, atît de uzitată de români. Ea era preferată pare-se de românii balcanici încă din secolul al IX-lea; la anul 979 Niculiţă cel Bătrîn fusese numit de împăratul Vasile al II-lea la conducerea vlahilor din Elada. Ceva mai tîrziu, la 1066, Niculiţă din Larissa a devenit conducătorul răscoalei vlahilor thessalioţi. Nu întîmplător primele informaţii bizantine referitoare la românii balcanici se datoresc tocmai lui Kekaumenos, ruda celor doi conducători ai vlahilor. Diminutivare a numelor care nu avea nici un caracter peiorativ de vreme ce astfel i se spunea şi aşa au transmis surse bizantine şi franceze numele celui mai ilustru dintre fraţii Asăneşti, împăratul vlah Ioniţă (1197—1207).

---

[10] *Documenta Valachorum...*, p. 104, 288; DRH, B., vol. I, p. 102—104, 126—127; DRH, A., vol. III, p. 499; DRH, A., vol. I, p. 55—56.

Numele lui Dobrotiță, domnul Țării Cărvunei, este menționat și în actele de confirmare din 1390 și 1391 ale alianței între Țara Românească și regatul Poloniei, documente redactate de cancelaria marelui voievod și domn Mircea cel Bătrîn [11]. Textul acestora reflectă sonoritatea numelui lui Dobrotiță în mediul contemporan românesc. Forma latină „terrarum Dobroticii despotus", eventual incorectă gramatical, nu este altceva decît o formă veche de limbă românească — „despot al țărilor Dobrotiții". Și pentru scriitorii italieni de expresie latină redarea sonorității finale a numelui punea probleme, a căror rezolvare prin grafia „Dobrodicie" sau „Dobrodize" denotă același *-iță* terminal. Astfel încît din sursele primare, bizantine, genoveze, venețiene și românești de limbă latină rezultă același nume al domnului Țării Cărvunei — Dobrotiță.

*

Numeroase hărți nautice din veacul al XIV-lea — și variante din cel de-al XV-lea și al XVI-lea — redau toponimul Caliacra cu roșu, semn al situației deosebite a așezării din Pontul Stîng. Ea se datora stabilirii aici către 1350 a reședinței arhontelui Dobrotiță. Anticul cap Tirizis — nume getic care aparține și unuia dintre triburile locale, *tirizii* — este una din dovezile exemplare a influenței unui mediu geografic prielnic asupra dezvoltării așezărilor umane. Habitatul uman la

[11] Hurmuzaki/Densușianu/Kalužniacki, vol. I, p. 322, 334–335.

Tirizis akra (capul, stînca Tirizis) datează, după rezultatele cercetărilor arheologice (1934, 1940, 1965—1970), încă din secolul al III-lea î.e.n., monedele lui Lisimah — contemporanul regelui geto-dac Dromichaites — precizînd stratigrafia așezării: monopirgos — turn unic —, apoi polis, al antichității clasice greco-romane, de sinteză cu localnicii geto-dacici, Tirizis s-a dezvoltat ca o așezare de tip urban cu atributele specifice, clădiri edilitare, între care băile de curînd cercetate.

Departe înaintat în mare, capul Tirizis, bun adăpost al navigatorilor, devenit din această pricină Caliacra — Stînca bună —, a fost locuit și în epoca romano-bizantină. Materialul calcaros al capului, propice fenomenelor carstice, este străbătut de cîteva hornuri, crestat de crevase, care oferă adăposturi și secrete căi de acces dinspre mare pe promontoriu sau de retragere de pe faleză pe plajă.

În secolele XIII — XIV, cînd Țara Cărvunei se afirma pe plan internațional, fortificarea capului Caliacra era chintesența evoluției seculare, apărarea poziției eșalonîndu-se în adîncime. Trei linii fortificate dublate la exterior de șanțuri tăiau promontoriul: prima nu departe de bază; celelalte la distanță aproximativ egală, separînd cele trei incinte; ultima, la extremitatea spre mare a capului fiind citadela și reședința domnului Dobrotiță. Imaginea acesteia din urmă — astăzi în bună măsură distrusă — s-a păstrat grație descrierii călătorului francez Xavier Hommaire de Hell și a desenului pictorului Jules Laurens, tovarăși de drum pe meleagurile pontice la 1843.

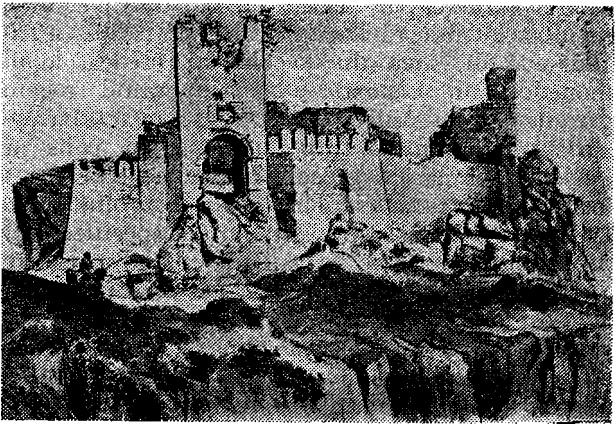

Cetatea Caliacra, aspectul din 1843 *(desen de Jules Laurens)*

A treia linie fortificată, cortina citadelei, era prevăzută cu creneluri și guri de tragere pentru arcași și drum de strajă. Ea se desfășura pe o parte și cealaltă a unui puternic și lansat turn pătrat de poartă, păstrat atunci pînă la cel de-al doilea cat. Deasupra porții un basorelief cu vulturul bicefal timbrează turnul cu însemn domnesc. Intrarea amenajată pe sub turn, boltită în plin centru, avea două porți și probabil obișnuita hersă. În zidul cortinei, de o parte și de alta a turnului, la înălțimea potrivită vederii, erau încastrate alte două basoreliefuri: unul în dreapta, înfățișînd un luptător călare — Sfîntul Gheorghe sau, poate, Cavalerul dunărean —, celălalt, un om ducînd de căpăstru un animal. Construcțiile interioare, folosind cu pricepere accidentele natu-

rale ale terenului stîncos, se înălțau pe vîrful promontoriului, deasupra talazurilor. Maniera de construcție a citadelei — ca și a celorlalte linii de fortificație, din blocuri de piatră diferite ca dimensiune dar tăiate, îmbinate și cu muchii regulate — are analogii semnificative în cetățile de la Hîrșova și Ienisala. Între a doua și a treia linie de apărare spre faleza vestică a capului, acolo unde era amenajat portul cetății, se afla biserica așezării, cu absida semicirculară, navă și pronaos, lungă de aproape 17 m și lată de peste 8 m, construită din blocuri albe de calcar. Fațada era ritmată de pilaștri din piatră încastrați în ziduri,

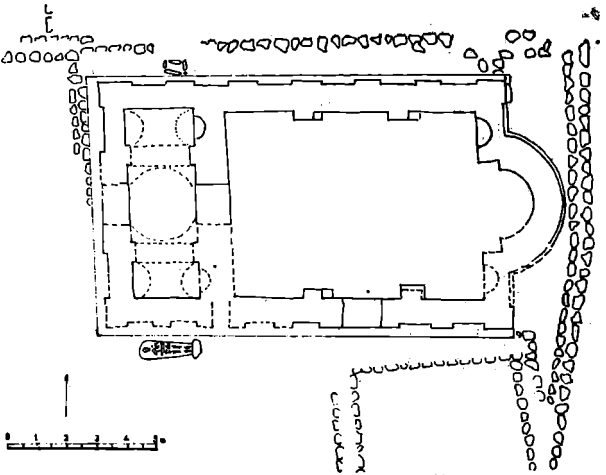

Planul bisericii curții domnești din Caliacra
(după G. Dżingov)

cornișe de piatră sculptată completînd decorația exterioară.

Caliacra, inima Țării Cărvunei, nu era însă singura fortificație a statului lui Balica și Dobrotiță. „Mühlüs kale" ce domina limanul Varnei, cetatea de la capul Ecrene — cu un donjon central circular —, cetatea portului Mangalia alcătuiau un adevărat sistem de fortificații.

*

Încrezătoare în tăria locurilor, Țării Cărvunei i se deschideau întinsele orizonturi ale Mării Negre, „placa turnantă a tranzitului internațional", după notația lui Gheorghe Brătianu. Dar comerțul Mării celei Mari era — după tratatul de la Nymphaion din 1261 care-i deschisese Pontul și prin peripețiile unor aprige confruntări cu Veneția (1296—1297, 1348—1355) și hanatul Hoardei de Aur (1307—1313, 1343—1347) — domeniul privilegiat al Genovei. La mijlocul secolului al XIV-lea memorialistul bizantin Nicephor Gregoras descria cu uimire politica genovezilor, ce „ajunseseră să viseze la hegemonia asupra întregii mări; și însușindu-și mai întîi Pontul Euxin, pentru cîștigurile ce veneau de acolo, nu numai că porunceau bizantinilor, asemeni unor stăpîni, cu cea mai mare îndrăzneală să se îndepărteze de Meotida [Azov] și de Tanais [Don] și încă și de Kersones și să nu facă negoț pe mare cu ținuturile de pe coastă de dincolo de Istru, ale sciților (tătarilor), fără îngăduința lor, dar chiar și pe venețieni i-au izgonit, [oprindu-i]

să facă negoț cu acele locuri și au avut grijă, ca niciodată pînă atunci, să închidă strîmtoarea Pontului [Bosforul] cu multe trireme așezate una lîngă alta și să așeze la templul lui Sarapis [Hieron/Giro], în chip tiranic și prin violență, vamă pentru cei ce ar dori să intre și să iasă din Pontul Euxin" [12].

Indicatorul sintetic al situației îl constituie raportul dintre veniturile vămii imperiale constantinopolitane — 3 000 hyperperi — și cel al Galatei genoveze, ce urca pînă la impresionanta cifră de 20 000 hyperperi. Într-o succesiune firească pozițiile Republicii ligure la Dunărea de Jos au căpătat un deosebit relief. În anul 1351 Vecina era chemată să contribuie la finanțarea războiului purtat atunci de Genova, semn al existenței în cetatea dunăreană a unui stabiliment condus de cetățeni ai Republicii ligure [13]. Acum, la mijlocul secolului al XIV-lea, lucrarea geografică a unui anonim spaniol, *Libro del conoscimiento*, afirma că „această cetate a Vecinei este capitala regatului și are ca emblemă un steag alb cu aceste semne roșii" [14], care nu mai erau ale hanilor tătari, ci crucea Genovei, ce domina ultimul sector danubian, după eliminarea mongolilor și bizantinilor.

Către 1360 vechea cetate a Vecinei era inclusă în rețeaua traficului ligur, ale cărei principale

---

[12] Nicephor Gregoras, XVIII, 2, 1, în FHDR, vol. III, p. 514—517.

[13] ASLI, XVIII, 1885, p. 250.

[14] C. Marinescu, *Le Danube et le littoral occidental et septentrional de la mer Noire dans le „Libro del Conoscimiento"*, în RHSEE, III, 1—3/1929, p. 5—6.

noduri erau Pera, Caffa, și din vremea ultimului război cu tătarii, Cembalo (Balaklava). Documentele păstrate din uriașa arhivă genoveză redau viața celor două mari porturi de pe pămîntul românesc. La mijlocul toamnei anului 1360 pamfilia „Sfîntul Ioan" — navă de model bizantin, cu vele și pînă la 40 de perechi de rame — se afla acostată la unul dintre debarcaderele brațului Chilia. Conform unui contract încheiat la 18 octombrie, curînd după lăsatul serii, la banca Francesco Bustarini din Licostomo, corabia „Sfîntul Ioan" urma să urce Dunărea pînă la Vecina. De aici, încărcată cu grîne, trebuia să navigheze la Pera spre a livra căutata marfă. Vecina era una dintre marile piețe de la Dunărea de Jos, unde se desfăceau și valorificau recoltele ținuturilor românești, de la care plecau produsele muncii oamenilor și naturii bazinului carpatic, spre care se îndreptau apreciatele mărfuri ale comerțului Levantului, mirodenii, mătăsuri, giuvaieruri și cîte altele. Și aici se vor fi aflat, ca și la Chilia — Licostomo, bănci, sucursale de credit, după cum existau redactori ai contractelor de tranzacții, notari ca și la Cetatea Albă (Moncastro) unde franciscanii întemeiaseră un așezămînt. Genovezii își aveau aici un consul, la 1361 Bartolomeo di Marco.

Pe sectorul maritim al Dunării o prodigioasă ascensiune cunoaște acum Chilia — Licostomo. Vechiul vad al Chiliei se afla la joncțiunea căii terestre circumpontice cu marea arteră fluvială spre centrul Europei — Dunărea. Marele ostrov dintre brațele deltei Chilia și Sulina era denumit în hărțile nautice ale vremii insula Licostomo.

Condițiile hidrografice medievale îngăduiau deplasarea pe grindurile deltaice spre brațul Sulina și Sfîntul Gheorghe, către vadurile acestora, între care anticul Aegysus (Tulcea). Amenajat de timpuriu vadul Chiliei avea pe malul stîng așezarea omonimă, un „burgus" prevăzut cu șanț și incintă cu o singură poartă. Pe malul vecin, din vechiul castel patriarhal s-a dezvoltat cetatea („castrum") Licostomo. În piața centrală se afla biserica ortodoxă cu hramul Sfîntului Ioan, loggia genovezilor și casa consulului. Urmau băncile, antrepozitele și, firește, întreaga structură urbană indispensabilă desfășurării vieții. Cu locuințele cetățenilor, prăvălii, hanuri, edificii publice și private. Nu lipseau șantierele de construcții și reparații navale. Chilia avea, precum toate orașele vremii, un teritoriu rural, cu semănături și mori, atît pe malul stîng, cît și pe cel drept, aici, posibil întreaga insulă Licostomo.

Mărfurile îmbarcate la Vecina, Orașul de Floci, Brăila sau chiar la Chilia-Licostomo se îndreptau de la această ultimă escală, pe nave de tipul lignum, pamfilus, ciguta, spre Pera și Mediterana occidentală.

Prezența genoveză la Dunărea de Jos în deceniul șase al secolului al XIV-lea a încurajat și potențat proiectul imperiului adriatico-pontic de mult nutrit de angevinul de la Buda. În contextul încheierii războiului cu tătarii (1354) și al păcii cu Veneția (1358) — silită să-i recunoască posesiunea Dalmației —, regele Ludovic I d'Anjou și-a orientat cu precădere politica spre gurile

Dunării în conivență și alianță cu genovezii din Marea Neagră.

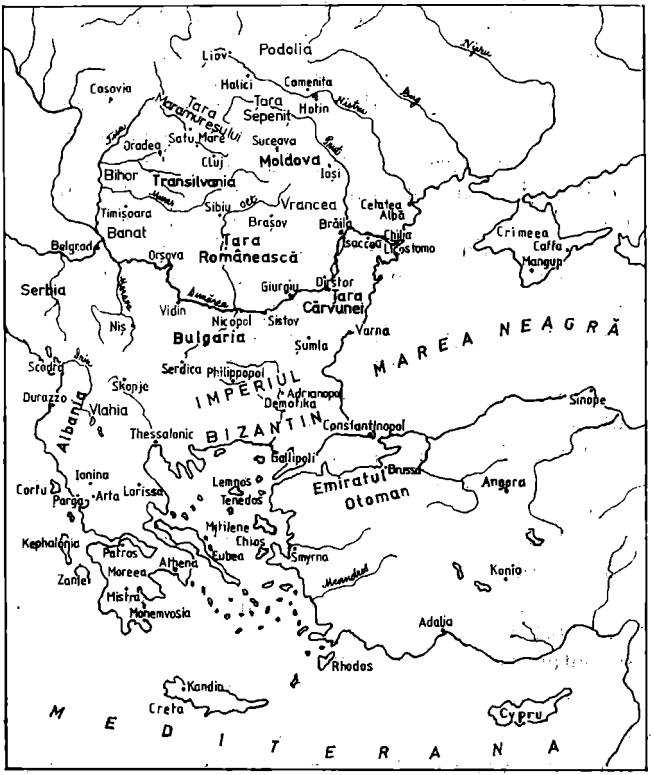

Țările române și sud-estul european în a doua jumătate a secolului al XIV-lea

Anii 1359—1360 aveau să fie însă marcați de ferma acțiune românească împotriva expansionismului Ungariei. Riposta a fost atent pregătită de marele-voievod al Țării Românești, Nicolae Alexandru Basarab (1351/1352—1364), și consilierii săi. Prin negocieri cu Patriarhia și curtea bizantină, în mai 1359 se întemeia mitropolia Țării Românești — în scaunul căreia era instalat Iachint de la Vecina —, recunoscîndu-se astfel pe plan internațional statutul de sine stătător al domniei, independența principatului românesc nord-dunărean. Gata de a fi susținută cu armele, poziția Țării Românești declanșa un conflict deocamdată latent cu Ungaria. „Țara Moldoveană" se ridica simultan împotriva imixtiunilor angevine, soluția politică — instalarea voievodului Dragoș din Giulești — impunîndu-se. Și, concomitent cu celelalte două țări române, s-a produs intervenția domnului Dobrotiță, ilustrată de documente din arhivele Genovei, recent publicate[15], întregind informația referitoare la acești ani decisivi. Acțiunea navală ordonată de arhontele Dobrotiță vizase prezența genoveză la gurile Dunării. „Teama galerelor [...] domnului Dobrotiță" făcuse să planeze o gravă tensiune asupra stabilimentelor genoveze de la Chilia-Licostomo. Pericol real care determinase pe consulul genovez Antonio di Castro să-și părăsească postul fără încuviințarea dogelui.

---

[15] Michel Balard, *Genes et l'outre-mer. II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzo*, Paris, 1980, p. 164.

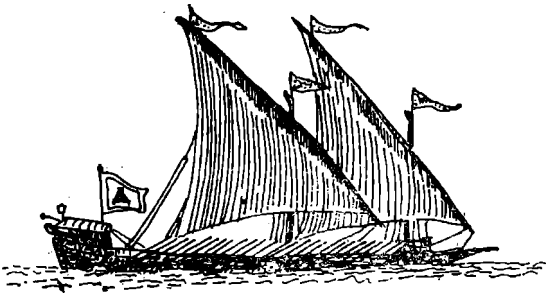

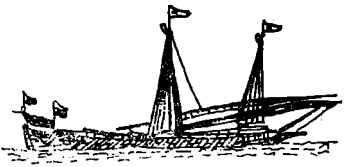

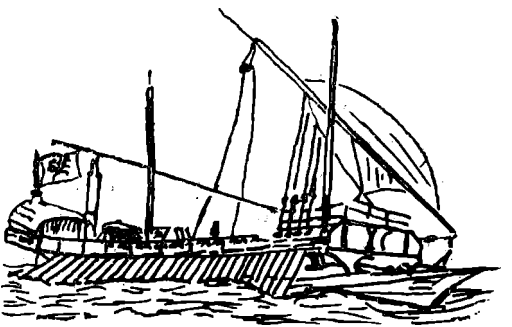

a

Nave din secolul
a – galere;

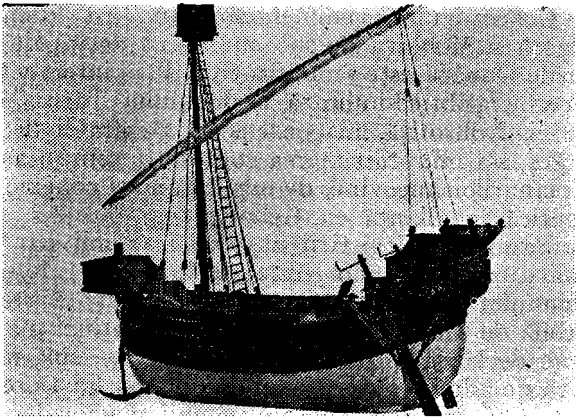

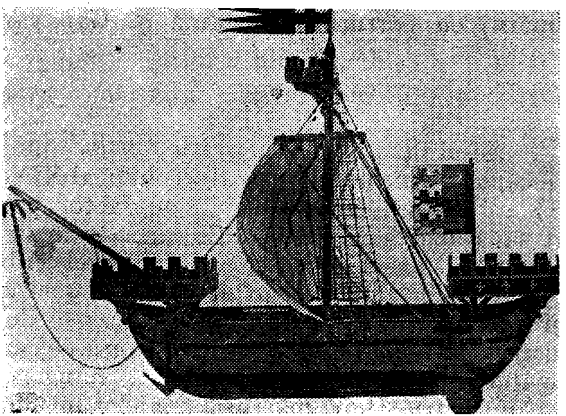

b

al XIV-lea

b — coci de mare și ocean

Concordanța evenimentelor din Țara Românească și Moldova de sub munte cu acelea de la gurile Dunării este semnificativă. Prin intervenția directă, politico-militară a domnului Țării Cărvunei, Dobrotiță, în consens cu Basarabii de la Argeș, s-a înfăptuit marea contestare românească a planurilor angevine, de expansiune și conexiune pontică în alianță cu Genova.

Parametrii logisticii navale ai vremii par să indice existența unor baze ale flotei de galere a domnului Dobrotiță situate la o distanță rezonabilă de Chilia-Licostomo. Căci operațiuni maritime declanșate tocmai de la Caliacra sînt mai greu de admis. Este posibil ca domnia lui Dobrotiță, într-un proces obișnuit lumii medievale, să fi cuprins treptat întreg litoralul spre gurile Dunării, cu porturile Constanța și Ganavarda.

*

Procesul de unificare a *țărilor române* amorsat la începutul deceniului șapte al secolului al XIV-lea avea să fie influențat de un nou factor politic ivit la Dunărea maritimă. Ca urmare a victoriei din 1362 sau 1363 de la Siniuha (Apele Albastre) a forțelor Lituaniei păgîne asupra unei coaliții de emiri mongoli — prin care marele ducat lituan și-a croit drumul la Marea Neagră pe cursul Bugului — o parte a tătarilor s-a refugiat la vest de Nistru. După mărturia analelor lui Stanislav Sarnicki, din secolul al XVI-lea, aria lor s-a extins „dincolo de Nistru pînă în cîmpiile dobrogene". Unul dintre emirii învinși la Apele Albas-

tre, „Demetrius, principele tătarilor" — în care Nicolae Iorga vedea un „Timur" creștinat — și-a impus preeminența asupra fragmentelor hoardei refugiate pe aceste meleaguri. Reședința sa se afla la Orheiul Vechi/Ianghi Șehr (Orașul Nou) unde se băteau și monedele noii autorități aflate într-un raport de relativă independență față de Hoarda de Aur în decădere. Noul factor de putere nu putea decît să împiedice evoluția Țării românilor de la Dunărea maritimă. Ea a fost în schimb favorabilă consolidării stabilimentelor genoveze de la Chilia-Licostomo și Cetatea Albă (Moncastro). Mai mult, pe înălțimea stîncoasă ce domină confluența lacului Babadag cu marele complex lagunar Razim, în cetatea de la Ienisala s-a instalat un stabiliment genovez. Întreprindere, girată de unul sau mai mulți particulari din familiile notabile ale Republicii, cu monedă proprie, mărunță, din aramă (∅: 14—17 mm;

Cetatea Enisala

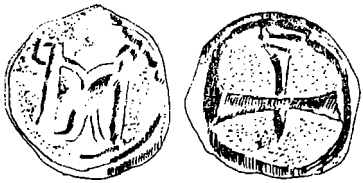

Moneda emisă la Ienisala în a doua jumătate a secolului al XIV-lea *(după E. și I. Oberländer-Târnovcanu)*

G: 0,84—1,4 g), purtînd pe avers o tamgha diferită de a hanilor Hoardei de Aur — posibil aceea a „princepelui Demetrius" —, iar pe revers crucea „genoveză". Descoperirea majorității exemplarelor monetare tocmai în săpăturile arheologice de la Ienisala converg spre susținerea ipotezei că locul confecționării și al autorității emitente se afla aici. Astfel, confruntarea domniei lui Dobrotiță cu genovezii, angajată către 1360, se desfășura și aici pe cel mai sudic braț al Dunării, ce străbătea complexul lagunar Razim, spre a debuşa în mare la nord de capul Midia.

*

Largi și grave evoluții balcanice aveau curînd să solicite atenția factorilor politici hotărîtori atît ai Țării Românești, cît și ai Țării Cărvunei. Instalați la 1352, sub emirul Orkhan, în castelul Tzympe și după doi ani în cetatea Gallipoli, folosind și potențialul uman al celorlalte beyliquri anatoliene, turcii otomani și-au început expansiunea europeană, favorizată de rețeaua de comunicații bizantină și complexele linii de sutură dintre fărămițatele state balcanice. La 1363, cînd

Imperiul bizantin fusese obligat printr-un tratat formal să recunoască noua stăpînire euro-asiatică, înaintarea otomană atinsese, pe valea Maritzei, Philippopolis/Filibe (Plovdiv). Cu spectaculoase victorii și cuceriri, alternate de nu mai puțin ample retrageri, evoluînd de la alianțe și vasalități la brutale cotropiri, pregătite de frontierele războinice (uğ), de unde porneau incursiuni prădalnice (akin) și invazii, expansiunea otomană a devenit marea primejdie a Europei. Încercările de ripostă contra pirateriei turcilor anatolieni și a cuceririlor otomane de după 1333 și 1357 nu dăduseră decît rezultate neînsemnate. Sub impulsul victoriei forțelor regelui Cyprului Petru I de Lusignan — cucerirea de la turcii cilicieni a portului Satalia/Adalia (24 august 1361) — în primăvara anului 1363 papa Urban al V-lea a proclamat la Avignon cruciada.

Menită a fi răspunsul comunității europene la agresiune, cruciada a fost cel mai adesea veșmîntul sub care se drapau precise interese politice personale. Pentru regele Ungariei, Ludovic I, ea a fost prilejul punerii în aplicare a planurilor de expansiune sud-est europeană, vizînd Mediterana orientală și chiar imperiul constantinopolitan. O proiectată lovitură asupra Țării Românești a fost deviată spre aliatul acesteia, țaratul de Vidin, condus de Ioan Sračimir (cca 1356—1396), nepotul de fiică al marelui voievod Basarab I. Soția țarului de Vidin era domnița Ana, fiica principelui Nicolae Alexandru și sora lui Vladislav I Vlaicu, noul domn de la Argeș (1364—1374). Cotropirea țaratului de Vidin de către

trupele ungare a fost declanşată în primăvara anului 1365, ţarul Ioan Sračimir şi familia sa fiind duşi în captivitate în fortăreaţa Chumnik din Croaţia [16]. Anunţată Europei ca un început de cruciadă campania regelui Ludovic I d'Anjou a dat iluzorii speranţe împăratului Bizanţului, Ioan al V-lea Paleolog (1341—1347, 1354—1376, 1374—1390, 1391). Fără să ezite, însoţit de fiii săi, Manuel şi Mihail, basileul a pornit în iarna 1365/1366 spre Buda, probabil pe Marea Neagră şi Dunăre. Voia să dea o direcţie precisă cruciadei, să clarifice viitoarele raporturi din Balcani, în criză după instalarea emiratului turc sub Murad I (1363—1389) în Thracia şi vădita aplecare spre acesta a ţarului bulgar de Tîrnovo, Ivan Alexandru (1331—1371). Aceasta cu atît mai mult cu cît, ieşit ca prin minune victorios din conflictul cu Bulgaria (1364—1365), Bizanţul se simţea ameninţat de revanşa ţarului de la Tîrnovo susţinut de turcii otomani.

În preajma plecării din Constantinopol sau chiar în drumul spre Buda, împăratul Ioan al V-lea Paleologul *consacrase poziţia vechiului său aliat, domnul Ţării Cărvunei, Dobrotiţă, prin titlul despotal, după cum recunoscuse succesiunea liberă a lui Vladislav I în scaunul Ţării Româneşti.*

---

[16] N. Iorga, *Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365—9 şi politica lui Vladislav-vodă faţă de unguri*, în CL, XXXIV, 1900, p. 962—999; Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Bucureşti, 1981, p. 155—213; Vasil Gjuzelev, *La guerre bulgaro-hongroise au printemps de 1365...*, în „Byzantinobulgarica", VI, 1980, p. 153—172.

Cum cea dintîi menţiune precis datată a titlului de despot al domnului Ţării Cărvunei este din 9 noiembrie 1366 [17] pare plauzibil ca înălţarea sa în această demnitate să fie rezultatul sprijinului acordat Paleologilor în confruntarea cu expansionismul bulgar în anii 1364—1365. Moneda măruntă de aramă bătută de domnul Ţării Cărvunei la Caliacra,— cu iniţiala T, a formei greceşti a numelui său („Tomprotiţă"), asociată cu semnul despotal, litera Δ (delta), şi literele alcătuind denumirea locului de emitere, Caliacra [18] — ar putea restrînge limitele consacrării noii poziţii a principelui Dobrotiţă, prin descoperirea ei într-un context arheologic foarte precis.

Moneda despotului Dobrotiţă bătută la Caliacra *(după T. Gherasimov)*

[17] F. Bollati di Saint-Pierre, *Illustrationi della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)*, Torino, 1900, p. 88.

[18] T. Gherasimov, *Medni moneti na despot Dobrotica-vladetel na karvunskata zemjia*, în „Arheologjia", X, 3/1968.

Este totuși semnificativ că sursele genoveze din anul 1360, ca și memoriile ex-împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino încheiate la 1362 nu dau încă domnului Țării Cărvunei titlul de despot.

Ceremonia învestirii despotului era amănunțit reglementată de eticheta bizantină. Tratatul despre oficii, *Pseudo-Kodinos*, păstrează în amănunte fastuoasa descriere a solemnității. În triklinos, acolo unde se înălța tronul imperial ascuns de o perdea de mătase aurie, arhonții desemnați de basileu îmbrăcau pe viitorul despot cu kabbadionul violet sau roșu brodat cu perle și îi puneau încălțările bicolore. Cu stema și celelalte însemne ale sale împăratul se apropia de tron și la un semn draperia dîndu-se la o parte asistența putea vedea augusta persoană a maiestății sale. Urările de viață lungă răsunau. Apoi doi dintre cei mai de frunte arhonți conduceau pe viitorul despot înaintea împăratului. Drept, în picioare, împăratul îi spunea: „Maiestatea mea te înalț despot" și întreaga suflare adunată rostea urări de îndelungată viață alesului. Noul despot se prosterna apoi în fața împăratului. Ridicat apoi, în cap i se așeza de mîinile imperiale coroana bătută cu pietre prețioase și perle, cu numele despotului brodat cu aur. Coroana — stemmatogyrion — avea doar un arc în față dacă — așa cum este cazul lui Dobrotiță — noul despot nu era fiul împăratului. În răsunetul noilor urări de viață lungă, perdeaua de mătase cădea și împăratul se retrăgea în apartamentele sale. În costumul rangului său, însoțit de toți arhonții

călări, în uniformele lor, cu însemnele proprii, skaranikonul și toate celelalte, noul despot se îndrepta aclamat de mulțime spre locuința sa [19].

Dialogul bizantino-ungar angajat la Buda nu a avut urmările așteptate de Ioan al V-lea, regele Ludovic d'Anjou fiind absorbit de planurile sale de consolidare și lărgire a „banatului" Bulgariei, noua sa cucerire balcanică. Pe drumul de întoarcere spre patrie, „venerabila figură de măreață fantasmă" — cum se înfățișa lui Nicolae Iorga împăratul Bizanțului crepuscular —, după găzduirea oferită de cnezimea și suflarea românească a ținutului Sebeș, ajungea la Vidin. Convins de încheierea unei alianțe bizantino-ungare, defavorabilă sieși, și mereu mai subordonat politicii otomane, țarul Ivan Alexandru și fiul său, coregentul Ivan Šišman, au interzis împăratului Ioan al V-lea Paleologul și suitei sale reîntoarcerea la Constantinopol prin ținuturile controlate sau amenințate de bulgari („călătoria domnului împărat al Constantinopolului, care nu putea să se întoarcă din pricina piedicii ce-i punea împăratul Bulgariei")[20].

Incident cu neașteptate consecințe politico-militare balcanice, unde din nou, alături, Țara Cărvunei și Țara Românească vor fi implicate.

---

[19] *Pseudo-Kodinos*, ed. J. Verpeux, Paris, 1966, p. 274—275.

[20] F. Bollati di Saint-Pierre, *op. cit.*, p. 4; Francisc Pall, *Encore une fois sur le voyage diplomatique de Jean V Paléologue en 1365/1366*, în RESEE, IX, 3/1971, p. 535—540.

*

Cruciada proclamată în 1363 a antrenat, cu întîrzierea explicabilă prin slabele mijloace ale unei țări sărace, și pe contele Amedeu al VI-lea de Savoia. Noul cruciat era vărul primar al împăratului bizantin. Finanțat de bancherii din Lyon, contele de Savoia și mica sa oștire au pornit de la Veneția spre Orient la bordul unei flote compuse din 6 galere venețiene, 6 genoveze și trei nave mari marsilieze (iunie 1366). Ajunși în colonia venețiană Negroponte, cruciații lui Amedeu al VI-lea — „Contele Verde", după culoarea armurii sale — au definitivat planul de campanie. Obiectivul ales, recucerirea cetății Gallipoli, avea o deosebită valoare strategică: principală bază navală otomană în Europa ea asigura stăpînirea Dardanelelor. După un asediu de o săptămînă, grație priceperii și tehnicii forțelor cruciate Gallipoli a fost eliberat (23 august 1366). La începutul lui septembrie flota lui Amedeu al VI-lea ancora înaintea Constantinopolului. Aici vestea blocării basileului la Vidin căpătase proporțiile unei adevărate captivități la bulgari. Eliberarea suveranului bizantin și a suitei sale devenea acum un obiectiv imediat. O încercare de deschidere a comunicațiilor cu Țara Românească, pe Marea Neagră și Dunăre, făcută de o navă a flotei cruciate, a eșuat din pricina vremii nefavorabile.

Ample pregătiri au fost întreprinse atunci pentru reechiparea și sporirea flotei, pentru o campanie în Marea Neagră. Planul ei era de a restaura stăpînirea bizantină în Pontul Stîng, obligînd pe țarul bulgar de Tîrnovo, printr-o

presiune militară eficace, la nevoie continuată pînă la Vidin, să deschidă calea împăratului Ioan al V-lea. Sensul luat de cruciada Contelui Verde implica direct în desfășurarea operațiilor militare atît Țara Cărvunei a domnului Dobrotiță, cît și principatul Țării Românești sub Vladislav I. Complicații suplimentare se întrezăreau în dispozițiile militare ale regelui Ungariei luate împotriva Moldovei lui Bogdan I și Țării Românești.

Sub aceste auspicii la 6 octombrie 1366 flota cruciată ridica pînzele intrînd în Marea Neagră. Cronica Savoiei și, cu savuroasă precizie, cartea de socoteli a contelui, ținută la zi de notarul Antonio Barberi — „Despre cheltuiala traversării peste mare. Computul lui Antonio Barberi" [21] — îngăduie reconstituirea expediției cruciate, a angajării alături de aceasta a despotului Dobrotiță al Cărvunei.

Prin debarcări și scurte asedii au fost supuse orașele Ahtopolis și Sozopolis (17 octombrie). Înaintea Scafidei, la limanul din adîncul golfului Pirgos (Burgas), au fost atacate mai multe corăbii turcești. „Cu care luptîndu-se le capturară și scufundară" — înseamnă Cronica Savoiei. Prezența corăbiilor turce la Scafida relevă odată mai mult treptata subordonare a țaratului de la Tîrnovo puterii otomane, ale cărei forțe navale aflaseră baze sigure în porturile cucerite de bulgari de la Bizanț. Cruciații au ocupat apoi, rînd pe rînd, Messembria (22 octombrie), „Axillo" (Anchialos), „Lemona" (Emona/Liman), „Colocastro" (Rosso-

[21] F. Bollati de Saint-Pierre, *op. cit.*

kastro), ajungînd la 25 octombrie 1366 în fața Varnei, ultima posesiune bulgară în Pontul Stîng, cucerită de la bizantini între 1347 și 1352. Asediul Varnei a decis pe țarul de la Tîrnovo să accepte deschiderea unor complexe tratative cu cruciații [22].

Valoarea strategică a campaniei Contelui Verde în Pontul Stîng nu a putut să scape domnului Țării Cărvunei, Dobrotiță. Întreprinsă în numele și folosul Imperiului bizantin, expediția cruciată îndepărta și amenințarea turcilor otomani sau anatolieni, în alianța cărora gravitau diriguitorii politicii bulgare de la Tîrnovo. La rîndul său, contele Amedeu al VI-lea, preocupat de reușita tuturor componentelor planului său, a stabilit de la Varna o legătură permanentă cu despotul Dobrotiță, aflat atunci la curtea sa de la Caliacra, pentru coordonarea viitoarelor acțiuni și cooperare spre deblocarea împăratului Ioan al V-lea.

La 9 noiembrie 1366 grecul „Mignion" pornea din tabăra de la Varna la bordul unei șalupe („barga") spre reședința despotului Dobrotiță cu un mesaj al Contelui Verde. Peste două zile, conducătorul expediției cruciate expunea din nou, în scris, despotului nevoile sale pentru cooperare, și sprijin. La 29 noiembrie solia era întoarsă, printr-un scutier nobil („scutifer") al despotului Dobrotiță, discuțiile cu acesta purtîndu-se de conte, de unul dintre cei mai valoroși militari ai expediției, Guillaume de Granson, și de Jean de Chales, la cartierul general cruciat de iarnă de la Messembria. În aceeași zi, un curier al Contelui

[22] J. Delaville le Roulx, *La France en Orient au XIVe siècle*, vol. I, Paris, 1886, p. 153—155.

Verde pornea la Caliacra spre despotul Dobrotiţă [23].

Colaborarea cu domnul Ţării Cărvunei facilita posibilitatea revenirii spre patrie a împăratului bizantin indiferent de atitudinea bulgară. Posibilitate deschisă de călătoria pe uscat şi pe apă, prin Ţara Românească şi pe Dunăre, apoi pe mare. Acesta este cu probabilitate itinerarul parcurs şi de un emisar al Contelui Verde la Vidin, seniorul de Fromentes („pentru cheltuielile sale făcute în douăzeci şi opt de zile, în care a peregrinat, călătorind atît pe apă cît şi pe uscat, inclusiv cheltuielile la întoarcerea sa de la Vidin la Messembria"). Oricum, la sfîrşitul lunii noiembrie 1366, o solie cruciată — cavalerul de Treverney, împreună cu un dragoman şi doi balistari — ajungea la Curtea despotului Dobrotiţă de la Caliacra, unde rămînea aproape o lună să aştepte sosirea şi să întîmpine pe împăratul Ioan al V-lea Paleologul [24].

Călătoria de întoarcere se făcuse sub auspiciile legăturii între Ţara Românească şi Ţara Cărvunei, dintre marele-voievod Vladislav I şi despotul Dobrotiţă. Căci la sosirea împăratului bizantin la Caliacra, la curtea despotului Dobrotiţă negocierile ambasadei trimise de Contele Verde la Tîrnovo nu se încheiaseră. Ele vor continua şi în primăvara anului 1367 la Sozopolis. Curînd, la capătul resurselor financiare, Contele Verde va fi silit să-şi întrerupă cruciada îndreptîndu-se spre patrie.

---

[23] F. Bollati de Saint-Pierre, *op. cit.*, p. 88—89, 94—95, 194—195.

[24] *Ibidem*, p. 94, 99, 187—188.

Ceva mai tîrziu, ca și vărul său Ioan al V-lea, contele de Savoia va pomeni refuzul regelui Ungariei de a se angaja în lupta antiotomană provocînd eșecul cruciadei din 1363 [25]. Dar recuperările teritoriale înfăptuite de forțele lui Amedeu de Savoia au rămas în posesiunea Imperiului bizantin.

*

În vremea negocierilor de la Sozopolis, un spion angevin în Peninsula Balcanică transmisese la Vidin și de aici la Buda știrea unui acord politico-militar cu largi implicații intervenit între basileul bizantin și țarul de Tîrnovo. Stăpînirea de drept a țărmului vest-pontic de la Messembria la Varna era recunoscută de țarul Ivan Alexandru în schimbul restaurării bulgare la Vidin. Cel ce propusese împăratului Ioan al V-lea această reglementare era numit în scrisoarea ajunsă la Buda, cu o grafie evident deformată, „Zoaykuch". Misteriosul arbitru al situației evaluase costul operației militare de recuperare a Vidinului ocupat de trupele ungare la suma foarte însemnată atunci de 118 000 florini [26].

Că planul nu era o mistificare o dovedesc măsurile regelui Ludovic I de consolidare a stăpînirii sale în Bulgaria vidineană și, eventual, cererea

---

[25] Nicolae Iorga, *Philippe de Mézières. 1327—1405*, Paris, 1896, p. 331—332.

[26] Lajos Thalloczy, *Oklevelek a magyar bulgar összeköttesek történekhez. 1360—1369*, în „Törtenelmi Tár", 1898, p. 363.

de galere la Veneția, nu pentru lupte cu turcii, ci cu împăratul Bizanțului [27]. Masca luptătorului antiotoman cădea.

În același timp se reluau presiunile politice angevine în direcția gurilor Dunării, căutîndu-se conivența „domnului Demetrius, principele tătarilor", în umbra căruia se profilau genovezii [28]. Presiunea politică ungară s-a transformat în august 1368 într-o agresiune deschisă împotriva Țării Românești.

Războiul de scurtă durată — încheiat cu lăsarea la vatră a oastei regale la 7 decembrie 1368 [29] — s-a soldat cu o decisivă înfrîngere a agresiunii ungare. Victoria românească a fost continuată într-o largă acțiune strategică prin care oastea țării, condusă personal de Vladislav I Vlaicu, a neutralizat prezența militară ungară de la Vidin (ante 12 februarie 1369).

Pacea s-a încheiat înainte de sfîrșitul lui august 1369, căci la 29 ale lunii regele Ludovic I trebuia să mărturisească: „am slobozit pe împăratul de Vidin, sub chezășia voievodului Vlaicu și a lui Dobrotiță („Dobratich") și ne-am legat

---

[27] Cf. Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, p. 178.

[28] Tentativa politică angevină transpare din reglementările comerciale relative la drumul Brăilei și „negustorii domnului Demetrius, principele tătarilor" (DRH. D, vol. I, p. 86—88, 90), expresie sub care trebuiesc să fie văzuți agenții lucrativului comerț al Levantului: genovezii de la Dunărea maritimă, de la Chilia-Licostomo, ca și cei de la Cetatea Albă (Moncastro).

[29] DRH. D., vol. I, p. 107.

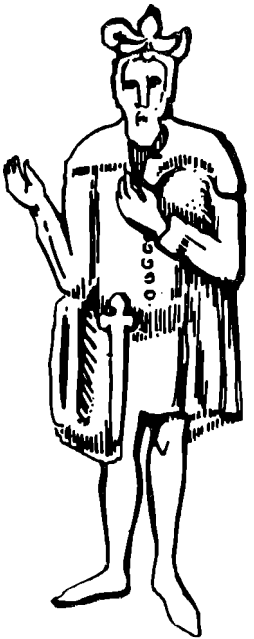

Marele-voievod Vladislav I (Vlaicu) pe o ferecătură de la Muntele Athos *(după R. Theodorescu)*

să-i înapoiem țara sa"[30]. *Restaurarea unei autorități bulgare la Vidin, făcută prin puterea armelor românești, înfățișa una dintre laturile esențiale ale acordului de la Sozopolis din primăvara anului 1367.* Prezența despotului Dobrotiță alături de Vladislav I, domnul Țării Românești, în reglementarea situației țaratului de Vidin impusă regelui Ungariei nu este întîmplătoare.

[30] Ibidem, p. 95–96.

Un act patriarhal din anul 1369 reproduce vechea listă a castelelor patriarhale din părțile Varnei — Caliacra, Cavarna, Cranea (Ecrene), Gerania, Dristra — pe care, la 24 iulie 1370, patriarhul Constantinopolului, Philoteos Kokkinos, le subordona mitropoliei de Varna. *Eparhia acesteia coincidea cu teritoriul despoției lui Dobrotiță care se învecina acum în zona Drîstorului (Dristra) cu Țara Românească.* O consecință a evenimentelor politice și militare ale anilor 1368—1369 — a căror semnificație de unificare românească din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos și de aici la Marea Neagră se dezvăluie astfel — a fost dispariția stabilimentului genovez de la Vecina.

Alt act patriarhal, din aprilie 1369, indica precis teritoriile dependente eclesiastic de Constantinopol prin mitropoliile de Messembria, Anhialos și Varna. Erau enumerate în despotatul lui Dobrotiță: Petrinul, Probatos (Provadia), Kalas (Galata Varnei), Chicevo, Emona și Cărvuna [31].

Ansamblul actelor ce recunoșteau situația teritorială și politică în Pontul Stîng și la Dunărea de Jos nu era decît rezultatul planului militar și diplomatic din primăvara anului 1367. Capabilul său autor, unificatorul pămîntului românesc de la Dunăre la Mare era despotul Dobrotiță, al cărui nume, în grafia grecească (Τομπροτίτζας) se poate bănui sub baroca formă latină *Zoaykuch.* Meritele domnului Țării Cărvunei, aveau să fie într-un mod strălucit recunoscute de Curtea bizantină,

[31] APC, vol. I, p. 502.

prin căsătoria fiului împăratului Ioan al V-lea, Mihail, cu fiica despotului Dobrotiță. Ca zestre prințul primea din partea suveranului bizantin — înaintea plecării sale spre Occident pentru solicitarea unor noi ajutoare (primăvara 1369) — apanagiul și puterea imperială asupra „Zagorei" [32].

Dar dacă meritul inițierii planului din 1367 aparținea despotului Dobrotiță realizarea sa fusese înfăptuită prin acțiunea militară de la Vidin a lui Vladislav I, marele-voievod al Țării Românești. Forțele române, incluzînd posibil unitățile navale ale despotului, blocaseră și siliseră să capituleze garnizoana ungară a Vidinului — cuprinzînd și balistierii Genovei aliate — în primăvara anului 1369, deschizînd calea restaurării bulgare, a țarului Ioan Sračimir. Consecvent acordului din 1367, printr-unul din ultimele gesturi politice înainte de moarte, (1371) țarul Ivan Alexandru recunoscuse pierderea tuturor cuceririlor sale în Pontul Stîng. Un nou pas în calea unificării politice românești fusese înfăptuit.

Forma acordului stabilit la 1369 între Țara Cărvunei și Imperiul bizantin, consacrată prin legătura de familie, impune însă o similitudine și pentru relațiile dintre despotul Dobrotiță și marele-voievod Vladislav I al Țării Românești. *Aceasta cu atît mai mult cu cît chezășia comună într-un tratat de pace, acela româno-ungar din 1369, presupune alianța politică, și ea nu era concepută în evul mediu fără o legătură de sînge.* Cum Vladislav I avea un fiu, principele moștenitor Radu și

[32] P. Schreiner, *Studien zu* Βραχέα Χρονικά, München, 1967, p. 15.

cum soția acestuia s-a numit Ana și în călugărie Calinichia, ipoteza că ea ar fi fiica despotului Dobrotiță [33] se poate astăzi susține. Cu atît mai mult cu cît numele mirean al doamnei amintea de al protectoarei tinereților lui Dobrotiță, împărăteasa Bizanțului — Ana de Savoia. Astfel se explică și apariția în onomastica familiei Basarabilor a numelor marelui-voievod Mircea și a fiului său Mihail.

*

Absența îndelungată a basileului bizantin în vremea călătoriei sale în Occident a impus serioase măsuri de securitate în imperiu. Vechiului general comandant al armatei bizantine, despotului Dobrotiță, i se va conferi apărarea întregului Pont Stîng, patronînd și guvernarea ginerelui său în „Zagora". În vara lui 1372 — dată recent stabilită de profesorul Jean Darrouzès — un hrisov patriarhal constantinopolitan, atribuit pînă nu de mult în chip eronat anului 1357, pomenea castelele Emmona și Kozeakon „sub stăpînirea prea fericitului despot Dobrotiță" [34]. Coroborată cu infor-

---

[33] Ilie Minea, *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în CL, L, 1916, p. 857.

[34] APC, vol. I, p. 367—368.

maţiile hrisovului patriarhal din aprilie 1369 ştirea conturează frontierele despotatului lui Dobrotiţă, de la capul Emmona spre nord-nord-vest, pînă la cursul Provadiei cu zona cetăţii omonime, şi mai departe spre miazănoapte, atingînd Dunărea în amonte de Drîstor. Tîrguri şi cetăţi — precum Cărvuna, Gerania, Varna, Venzina, Kozeakon, Emmona pe ţărmul mării, Provadia, Petrici, Chicevo, Mühlüs în interior, Drîstor, pe cursul danubian — ascultau de domnul de la Caliacra. *În noile frontiere ale despotatului lui Dobrotiţă era cuprinsă acum Vlahia din Balcanii nord-estici şi Deliorman, Muntenia românească din care pornise revolta Asăneştilor, Ţara lui Petru sau Valahia lui Asan.* Spre nord, în „istmul" ponto-danubian despotatul lui Dobrotiţă se întindea pe cursul Casimcei. Malul sudic, înalt, stîncos, pe cît de pitoresc pe atît de favorabil supravegherii ţinutului pînă departe spre nord, păstrează în toponimul „Gura Dobrogei" tradiţia istorică a stăpînirii despotului Dobrotiţă [35]. Ea presupune însă posedarea malului drept al Dunării din amonte de Drîstor pînă către Hîrşova şi a ţărmului Mării Negre de la lacul Sinoe la Caliacra cu porturile Ganavarda, Constanţa, Man-

---

[35] G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935, p. 81.

galia — Cărvuna de nord, „Laxilluzio". Rîul Casimcea, prin debitul său, ca și valea Apei Negre (Cernavoda) îngăduiseră pătrunderea așezărilor spre interior, închizînd în hotarele statului despotului Dobrotiță și zona aridă central-sudică ponto-danubiană.

„Zagora" lui Mihail Paleologul, ginerele domnului Valahiei ponto-danubiene și balcanice, era amfiteatrul montan dintre valea Develtos (Kailü Dere) ce răzbătea la mare în limanul, apoi golful Pirgos (Burgas), și culmile Aidosului, a cărui fațadă litorală era străjuită de marile cetăți-porturi Anchialos și Messembria.

*

Cele aproape două decenii — ce au urmat marii reglementări din anul 1369 — ale domniei și vieții despotului Dobrotiță au fost pecetluite de transformarea vechiului conflict cu Republica ligură într-un lung război. Semne ale confruntării navale au fost reperate în registrele de socoteli ale Massariei metropolei coloniale genoveze din Marea Neagră, Caffa, la 12 octombrie 1374 [36]. Ele se referă la armarea de către comuna Caffa a unei galere, patron Martino di Mari, din pricina războiului cu Dobrotiță, pe vremea consulatului lui Aymone Grimaldi. Cum consulatul lui Grimaldi se plasează în anul 1373, armarea galerei lui

[36] N. Iorga, *Notes et extraits...*, p. 10.

Martino di Mari și prima mențiune a războiului aparțin aceluiași an. Era însă doar extinderea teatrului de război în întreaga jumătate occidentală a Mării Negre, incluzînd Pontul Stîng și Crimeea. Căci acțiunile militare erau în plină desfășurare în zona gurilor Dunării.

În vara anului 1373 guvernatorul insulei și cetății Lycostomo, Luciano de Nigro, cu sfatul bătrînilor coloniei genoveze, retrase acum sub pavăza apelor și fortificațiilor, solicitase organizarea apărării navale. Nu este exclus ca tocmai galera armată la Caffa să fi sosit la Lycostomo în scopul propus. În prima jumătate a lunii septembrie afacerile coloniei genoveze de la gurile Dunării impunînd stabilirea unei comunicații cu Pera s-a hotărît expedierea galerei amintite spre Bosfor. Profitînd de croaziera navei militare i se alătura și galiota căpitanului Giovanni di Paravania. Nu mult înaintea datei de 18 septembrie cele două corăbii au fost interceptate de una dintre galerele despotului Dobrotiță — „nedreptul și crudul dușman al orașului Genova și al tuturor genovezilor".

Fie surprinsă, fie în urma unei lupte navale, galera genoveză a fost capturată cu echipajul, trupa îmbarcată, călătorii și toate bunurile. Amenințată direct și iminent, colonia genoveză, prin asociația locală a negustorilor (maona), arma și înzestra imediat cu cele necesare o nouă galeră pentru apărarea insulei [37].

---

[37] Giovanna Balbi, Silvana Raiteri, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo nel secolo XIV*, Genova, 1973, p. 203—209.

Domn peste o țară cu întinse hotare de ape despotul Dobrotiță dispunea acum de o flotă capabilă să pună în joc monopolul comercial genovez în Marea Neagră. Dar sensul acțiunilor militare ale domnului de la Caliacra — devenite chiar și în viziunea genoveză un adevărat război — este mult mai complex.

Anii 1371—1373 — ai înaintării otomane spre valea Dunării în conivență cu țarul bulgar de Tîrnovo și ai unei noi crize a raporturilor Țării Românești cu Ungaria — aveau să fie marcați de hotărîta afirmare politică și militară a voievodului Vladislav I Vlaicu pe întreaga linie a Dunării de Jos, prin ripostă fermă turcilor, ripostă susținută de contingente făgărășene, prin instalarea unei garnizoane la Nicopol, strajă la vadul fluviului.

În acest context s-a produs și efortul militar al despotului Dobrotiță împotriva genovezilor, aliații statornici ai regelui Ungariei. Confluența politicii despotatului de Caliacra cu aceea a domniei Țării Românești pe teatrul de operații al Dunării de Jos pare să fi avut rezultate cu mult mai precise. Prezența în septembrie 1373 la Licostomo, pe malul drept al Dunării, alături de guvernatorul insulei, Luciano de Nigro, și a unui consul, Paolo de Podio, a condus la ipoteza extinderii cel puțin din anul 1372 a stăpînirii marelui-voievod al Țării Românești, Vladislav I asupra Chiliei, determinînd transferul genovez la Licostomo [38]. Cum însă prezența simultană a unui consul și

[38] Octavian Iliescu, *Contribuții numismatice la localizarea Chiliei bizantine*, p. 209—210.

guvernator militar genovez la Lycostomo indică o situație excepțională, este firească presupunerea că retragerea coloniei genoveze de pe malul stîng pe cel drept sub protecția cetății s-a petrecut chiar în preajma lunii septembrie 1373, prin efortul militar conjugat terestru și naval al principilor Vladislav I și Dobrotiță. Astfel, procesul unificării românești se împlinea la nordul și la sudul Dunării maritime, pe care se învecinau acum domniile lui Vladislav I Vlaicu și Dobrotiță. Doar cetatea insulară Lycostomo va mai rămîne sub o cîrmuire străină.

În anii 1374 și 1375 războiul dintre despotatul Țării Cărvunei și Genova a continuat, amplificîndu-se. La 15 februarie și 12 octombrie 1374, la 13 martie 1375, socotelile massariei Caffei stau mărturie a efortului financiar genovez pentru armarea galerelor necesare „războiului lui Dobrotiță" („guerre Dobrodissii")[39]. Suma investită pentru apărarea comerțului în Pontul Stîng și a stabilimentelor genoveze de la gurile Dunării se ridica, după datele cunoscute astăzi și doar pentru exercițiile 1374 și 1375, la 130 000 de aspri și 920 sommi[40]. Cifra este totodată revelatoare pentru mijloacele de care dispunea despotatul lui Dobrotiță și importanța conferită de ambele părți victoriei. *Căci pentru despotatul danubiano-pontic obiectivul războiului era înlăturarea monopolului economic genovez în Marea Neagră.* Coope-

[39] N. Iorga, *Notes et extraits...*, p. 9—10.

[40] Michel Balard, *Les Génois dans l'ouest de la mer Noire au XIVe siècle*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines. Bucarest, 6—12 septembre 1971*, vol. II, p. 27.

rarea cu domnul de la Curtea de Argeș era potențată de realizarea aceluiași scop: eliminarea ultimei prezențe străine pe Dunărea de Jos și emanciparea economică deplină a țărilor române.

Dominația genoveză în Crimeea, ca și nesiguranța stepelor nord-pontice datorată anarhiei din Hoarda de Aur au impus despotului Dobrotiță o amplă strategie maritimă, căutarea unor alte debușee ale negoțului Levantului. De aici planul deosebit de complex al instalării ginerelui său Mihail Paleologul pe tronul Marilor Comneni de la Trebizonda. O primă tentativă de surprindere a marelui port a avut loc vineri 11 noiembrie 1373 [41]. Cu o flotă de două galere mari și una mică Mihail Paleologul, însoțit de vestiarul Ioan Andronikopulos, a apărut în rada Trebizondei. Răsturnarea dinastică nu a putut fi realizată, dar după adnotarea trapezuntinului contemporan Mihail Panaretos, mica flotă s-a retras „după încheierea unui tratat" cu împăratul Alexios al III-lea [42]. Se crea astfel o nouă arteră comercială între ținuturile românești carpato-danubiano-pontice, Marea Neagră și unul din punctele terminus ale caravanelor transasiatice. Politica despotului Dobrotiță căpăta suficient relief pentru ca la 18 iulie 1374 Senatul Veneției să ordone căpitanului Golfului — comandantul flotei din Adriatica —, Pietro Mocenigo, ca galera de prima clasă expediată la Tenedos pentru observarea mișcă-

---

[41] *Chronicon Breve...*, p. 208.

[42] Mihail Panaretos, în Lebeau, *Histoire du Bas-Empire...*, ed. de Saint-Martin și Brosset Jenne, vol. XX, Paris, 1836, p. 502.

rilor navale bizantine și otomane să-și continue drumul pînă la Constantinopol, spre a se informa despre confruntarea celor două puteri din zonă, a genovezilor și a lui Dobrotiță [43]. În același timp, despotul Țării Cărvunei, conștient de conflictul latent între imperiul de la Trebizonda și Veneția, propunea Senatului Serenissimei în primăvara anului 1376 o nouă variantă a planului de instalare la cîrma imperiului Comnenilor a ginerelui său. Discuția întregii afaceri Trebizonda, cu toate implicațiile ei, s-a făcut de către Senat la 12 martie 1376. Căpitanii generali ai mării, cu șase galere, trebuiau să se deplaseze la Trebizonda. În drum urmau să discute proiectata schimbare de dinastie cu împăratul Ioan al V-lea Paleologul și în cazul acordului acestuia flota venețiană să îmbarce pe Mihail Paleologul, fie la Constantinopol, fie în apanajul său Zagora, „din părțile Messembriei sau altundeva pe aproape" [44], poate la Curtea din Caliacra. Exista și soluția înscăunării la Trebizonda a unui pretendent local, chir Andronic, posibil din familia Comnenilor, dar înclinația majorității Senatului era spre economisirea unei lovituri de stat, atîta vreme cît împăratul Alexios al III-lea s-ar fi arătat dispus să capituleze, acceptînd facilitățile comerciale cerute. Linia dură a Senatului susținea, în cazul unor împrejurări favorabile, instalarea stăpînirii venețiene directe

---

[43] Freddy Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie. 1329—1463*, vol. I, Paris — La Haye, 1958, p. 134—135.

[44] N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, p. 1051—1052, 1058—1062.

la Trebizonda „ca să nu parvină acel loc în mîinile altora, spre cea mai mare pagubă și prejudiciu al nostru" — afirmație ce se referea mai cu seamă la genovezi.

Capitularea împăratului Alexios al III-lea producîndu-se încă înainte de luna iulie 1376 celelalte decizii din martie ale Senatului venet au rămas caduce.

*

Anul 1376 avea să aducă o gravă răsturnare de situații, o breșă în reglementările politice din anii 1367—1369. Cadrul general l-a constituit acuta competiție pentru dominația Mării Negre între republicile maritime italiene pe care se grefau aspirațiile expansioniste ale Ungariei angevine.

Planul de război al Ungariei și Genovei a fost pregătit cu deosebită minuție, el vizînd în același timp Imperiul bizantin, Țara Românească, Moldova și despotatul Cărvunei. Obiective minimale și totale fuseseră prevăzute în fiecare dintre cazuri, simultaneitatea loviturilor fiind menită să asigure succesul.

Semnalul îndepărtat al declanșării acțiunii fusese ocuparea de genovezi a Famagustei în Cipru (1374), în vreme ce Veneția era angajată în războiul cu Padova, aliata Ungariei. Iminența cedării insulei Tenedos venețienilor de către Ioan al V-lea Paleologul — ce recuperase de la Serenissima bijuteriile coroanei bizantine (iulie 1373) —

a precipitat evenimentele[45]. Ideea stăpînirii veneţiene a cheii Dardanelelor nu putea fi acceptată de Republica ligură. Ca urmare, la 12 august 1376, după 32 de zile de asediu, pretendentul Andronic Paleolog, fiul mai mare al împăratului Ioan al V-lea, ocupa cu forţele sale Constantinopolul. Noul împărat, Andronic al IV-lea, susţinut de genovezi, se grăbea să cedeze aliaţilor săi insula Tenedos şi, pentru a-şi cîştiga protecţia otomană, le înapoia Gallipoli (post septembrie 1376— ante primăvara 1377). Nave genoveze au purtat oastea emirului Murad I în Europa, cartierul general otoman stabilindu-se la Adrianopol, anterior (1369) stăpînit de bei turci neotomani[46].

Aproape simultan, în cetatea Drîstorului, Mihail Paleologul era asasinat de Terter, unul dintre fiii despotului Dobrotiţă[47].

La rîndul său regele Ludovic I d'Anjou ordona încă la începutul verii atacarea Severinului. Surprinderea a reuşit; înainte de iunie 1376 în cetatea danubiană a fost instalat banul ungar Johann Treutel. Anul următor confruntarea militară avea să fie generală, forţele ungare fiind comandate

---

[45] Freddy Thiriet, *Études sur la Romanie greco-vénitienne (X^e—XVe siècles)*, London, 1977, p. 221—245.

[46] Irène Beldiceanu-Steinherr, *La conquête d'Andrinople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes*, în „Travaux et Mémoires", I, Paris, 1965, p. 455—456.

[47] Petre Diaconu, *O formaţiune statală la Dunărea de Jos la sfîrşitul sec. al XIV-lea necunoscută pînă acum*, în SCIVA, 29, 2/1978, p. 193; idem, *Contribuţii la cunoaşterea monedelor lui Ioan Terter, despotul ţării Dristrei*, în „Cercetări numismatice", III/1980, p. 73—76.

Monede emise de Radu I Basarab

de regele Ludovic I însuși, iar acelea ale Țării Românești de marele-voievod Radu I (cca 1374—1385) [48]. Alianța venețiană, încheiată între timp de principele de la Argeș, posibil prin intermediul despotului Dobrotiță, făcuse ca oastea românească să dispună, potrivit unor informații contemporane, de 10 000 de armuri trimise de Serenissimă, de bună seamă pe mare și Dunăre.

Simultana încercare a regelui Ludovic I d'Anjou — care reunea din 1370 în persoana sa coroanele regatelor polon și ungar — de a impune Moldovei guvernarea unui mare feudal vasal din Podolia, Iurg Koriatowicz (noiembrie 1377) nu a avut nici o durabilitate [49].

Confruntarea din aria carpato-dunubiano-pontică se grefa teatrului de război al Mediteranei orientale din anii 1376—1381. Angajarea era aproape totală în jurul principalilor protagoniști ai războiului naval, Genova și Veneția. Într-o primă etapă Veneția a reușit să ocupe cheia Strîmtorilor, insula Tenedos (octombrie 1376) și să restaureze domnia împăratului Ioan al V-lea Paleologul (1 iulie 1379), este drept cu asentimentul emirului otoman Murad I. Aceste succese au corespuns, dealtfel, cu zădărnicirea planurilor angevine de către forțele românești în Țara Românească și Moldova.

---

[48] G. Brătianu, *L'Expédition de Louis I de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377*, în RHSEE, 11, 1925, p. 73—82.

[49] Cf. Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 189—190.

O nouă fază a luptelor, războiul de la Chioggia, s-a consumat o dată cu blocada navală și terestră a Veneției însăși la care au participat direct, alături de genovezi, forțele ungare și padovane. Pacea, de compromis, a fost încheiată la Turin (8 august 1381) sub patronajul Contelui Verde, vechiul specialist al problemelor Levantului, Amedeu al VI-lea de Savoia. Se decidea între altele neutralizarea insulei Tenedos, gravă eroare în condițiile revenirii otomane la Gallipoli. După unele interpretări, opoziția îndîrjită a bailului venețian al insulei, Zanacchi Mudazzo, față de hotărîrile păcii de la Turin a fost susținută de despotul Dobrotiță. Ea a făcut ca neutralizarea Tenedosului să nu se poată realiza decît în iarna 1383/1384.

Consecințe ale conflictului au rămas și în ținuturile danubiano-pontice. În zona Drîstorului și a cetății vecine, din insula Păcuiul lui Soare, prințul Terter își croise o seniorie independentă, statut dovedit de emiterea unor monede locale din

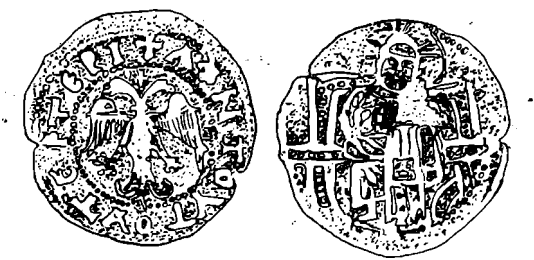

Monedă bătută de fiul lui Dobrotiță, Terter de la Dristor *(după P. Diaconu)*

aramă și argint [50]. Ele au pe avers însemnele creștine, iar pe revers vulturul bicefal. Numele sau monograma stăpînitorului Terter sînt asociate cu titlurile de despot și *authentes* — domn de sine stătător —, fie de pretenție, fie conferite de uzurpatorul constantinopolitan Andronic al IV-lea (1376—1379). Apariția acestei seniorii a facilitat acordarea, la 24 iunie 1379, de către regele Ludovic I d'Anjou, a privilegiului comercial pentru genovezi [51]. Se îngăduia negustorilor Republicii ligure să-și poarte mărfurile, fără vreo vamă, pe Dunăre și pe uscat, de la Orșova la Timișoara și Buda și, în sens contrar, din Dalmația la Buda, pe drumul Zarei. Părea că legătura comercială genoveză-angevină de la Adriatica la Marea Neagră se înfăptuise și o dată cu ea incontestabila dominare a traficului Levantului în Pont.

Se trecea însă prea lesne peste tenacitatea încercatului despot Dobrotiță. Îndată după războiul de la Chioggia artera comercială ce lega, pe Marea Neagră, ținuturile românești de imperiul de la Trebizonda era o realitate. Mai mult, și ca o consecință a situației, la 7 martie 1382 un protocol al adunării dogelui, sfatului bătrînilor și oficiului de război al Genovei constata starea de război între stabilimentele ligure din Marea Neagră și axa Cărvuna — Trebizonda — „Împrejurările războinice între stabilimentele Comunei [Genova] din părțile amintite cu Dobrotiță și Alexios [Com-

---

[50] Cf. Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 185—194.

[51] DIR. C., veac. XIV, p. 486 (sub anul 1349).

nenul]" [52]. Decizia de a trimite, spre o soluționare a situației generale, ca plenipotențiari, pe nou-aleșii Bartolomeo de Jacopo, consulul Caffei, și Laurenzio Gentile, podesta la Pera, nu a avut alt efect decît încercarea de impunere a blocadei comerciale — *devetum* — posesiunilor despotului Dobrotiță. La 8 iunie 1383 Veneția era informată de ambasadorul ei la Constantinopol „despre interdicția generală făcută de către genovezii din Pera asupra tuturor persoanelor și neamurilor care ar merge spre părțile lui Dobrotiță" [53]. Socotită de Senatul venet ca prejudiciabilă intereselor republicii în părțile Tanei și Mării Negre, interdicția era totodată apreciată incompatibilă sensului păcii de la Turin, capabilă să nască „mari scandaluri și neînțelegeri". Intervențiile făcute la Genova acum, ca și în februarie 1385, nu au avut rezultatul așteptat întrucît *războiul despotului Dobrotiță împotriva monopolului economic genovez în Marea Neagră continua.* Fără a putea obține decizia militară Republica ligură recurgea la blocada economică și la uzură.

O ultimă știre despre domnia despotului Țării Cărvunei, din 15 februarie 1385, transmisă de ambasadorul Veneției la Constantinopol, arată stăpînirea sa întreagă: „părțile Zagorei supuse lui Dobrotiță" („partes del Zagora subditas Dobro-

---

[52] J. W. Baker, *Miscellaneous Genoese Documents on the Levant World of the Late Fourteenth and the Early Fifteenth Century*, în „Byzantine Studies", 6, 1—2/1979, p. 55.

[53] N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, *I. Dobrotici*, p. 1066.

dice") [54]. Căci după tragica moarte a ginerelui său, despotul de la Caliacra continuase să administreze zona sud-estică a Balcanilor Maritimi, pînă la golful Burgas.

*

Una dintre variantele manuscrise ale unui cunoscut manual de protocol bizantin, *Ekthesis Nea*, copiat în toamna anului 1386, are următoarea însemnare: „Cum scrie patriarhul unui despot care nu este fiu de împărat: « Stăpîne prea fericit, întru sfîntul Duh fiu prea-iubit al smereniei noastre ». Iar dacă acesta este cetățean bizantin și încă dintre cei mai de neam, nu-i mai adaugă numele; iar dacă este barbar, *cum era Dobrotiță* și despoții Vlahiei și cei ai ținutului albanez, adaugă și numele" [55]. În toamna anului 1386 despotul Dobrotiță trecuse dintre cei vii. Și, semnificativ, într-această ultimă fugară însemnare numele său era pomenit alături de Vlahia thessaliană, parte a romanității orientale ca și Țara Cărvunei.

Într-o guvernare de aproape patru decenii despotul Dobrotiță întemeiase un principat teritorial unificator al țărilor românești din ținuturile de la Dunărea de Jos la Marea Neagră. Printr-o chibzuită politică internațională el știuse să se impună drept arbitru al situației din Balcani, legitimîndu-și domnia și acțiunea prin înaltul

---

[54] *Ibidem*, p. 1068.

[55] FHDR, vol. IV, p. 313–315.

titlu despotal conferit de Imperiul bizantin. Combătuse în toate chipurile pretențiile de hegemonie pontică ale Genovei, aliata Ungariei angevine. Și, mai presus de toate, în perspectiva vremurilor din Muntenia balcanică la gurile Dunării, statul lui Dobrotiță, vecin pe fluviu cu Țara Românească a Basarabilor, rude și aliați, statornicise prezența românilor la Marea cea Mare.

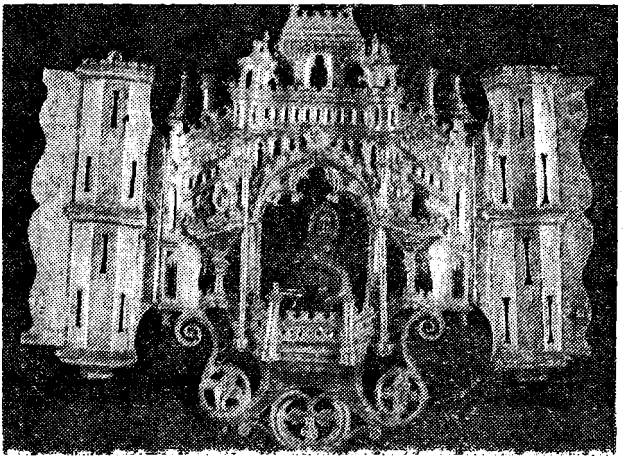

Paftaua domnească de la Argeș

IV

IOANCU, „FIUL MAGNIFICULUI DOMN DOBROTIȚĂ"

Domnia lui Ioancu, fiul lui Dobrotiță, a fost reconstituită istoriografic pînă astăzi grație a două categorii de surse inegale prin valoare, dar mult apreciate din cauza unicității informației lor. Este vorba în primul rînd de un izvor diplomatic — tratatul între Ioancu și Republica Genova — și apoi pasagiile analistice otomane din secolul al XV-lea referitoare la relațiile fiului despotului Dobrotiță cu emiratul otoman cîrmuit de Murad I.

Față de invazia și expansiunea otomană în Peninsula Balcanică domnia lui Ioancu a fost inaugurată de încheierea păcii cu Republica Genova.

Tratativele au început în luna mai 1387 la Pera în palatul podestatului coloniei genoveze, pe atunci Giovanni di Mezano, între ambasadorii domnului Ioancu („Juanchus"), „fiul magnificului domn Dobrotiță, de bună amintire" („filium bonae memoriae magnifici domini Dobrodize") și plenipotențiarii ducelui Genovei, Antoniotti Adorno, ai sfatului bătrînilor și oficiului de opt cetățeni constituit pentru negocierea și chibzuirea afacerilor părților orientale. Scrisorile de împuternicire pentru Costea (Costa) și Ciolpan (Jolpan) fuseseră

semnate, cu propria-i mînă, de domnul Ioancu la 13 martie. Plenipotența lui Gentile di Grimaldi și Janono di Boschi fusese încheiată de notarul și cancelarul comunei Genova, Pietro di Bargalio, la 22 martie.

După negocieri amănunțite ale celor două ambasade, la 27 mai 1387, în sala de sus a palatului din Pera, în prezența plenipotențiarilor, a podestatului, a sfatului bătrînilor și a unui numeros public se încheia tratatul între Republica ligură și domnul Ioancu.

Tratatul proclama solemn pacea veșnică la care se angajau cele două părți, fiind uitate pierderile umane și materiale prilejuite reciproc în războiul acum încheiat. Părțile se legau să trateze cu bunăvoință pe supușii lor în teritoriul supus domniei lui Ioancu sau Genovei, să le asigure bunurile și mărfurile precum și o dreaptă judecată. Galerelor genoveze sau care veneau de la Genova li se interzicea provocarea vreunei pagube oamenilor, locurilor și ținuturilor domnului Ioancu. Respectarea dreptului de azil pentru fugari era promisă reciproc exceptîndu-se oamenii și bunurile răpite.

Ambasadorii Costa și Ciolpan făgăduiau din partea domnului lor un bun tratament pe mare și pe uscat tuturor genovezilor sosiți în chip normal sau naufragiați, averea fiindu-le asigurată.

Un consul genovez urma să se instaleze în posesiunile domnului Ioancu pentru a administra operativ și individual justiția tuturor genovezilor, judecînd totodată procesele civile și criminale între genovezi și localnici, cu precizarea ca reclamantul să meargă la scaunul de judecată al acuza-

tului. Calitatea de genovezi atît pentru cetățenii liguri, cît și pentru oamenii din gospodăria lor era de drept recunoscută sau urma să fie indicată de consulul Republicii ligure. Supușii domnului Ioancu, de orice stare, citați în justiție erau ținuți să jure în forma cuvenită înaintea acceptării mărturiei lor.

Ambasadorii domnului Ioancu se angajau în numele acestuia să primească cu bunăvoință consulul sau consulii trimiși sau aleși, atribuind un loc potrivit pentru construirea unei biserici și a unei loggia unde să poată locui genovezii aflați pe acele meleaguri.

Orice pagubă suferită de genovezi în posesiunile sau de la supușii domnului Ioancu, după încheierea păcii, urma să fie restituită de acesta din urmă.

Ființa și averea genovezilor din posesiunile domnului Ioancu erau puse sub protecția acestuia. În cazul declanșării războiului părțile își promiteau reciproc un răgaz suficient, de o lună pentru mărfuri și obiecte ușoare, șase luni pentru sare și corăbii, spre a-și retrage oamenii și bunurile fără vreo „sminteală".

Comerțul genovez de orice fel, cu excepția alimentelor în vremurile de foamete, era liber în posesiunile domnului Ioancu și tratat preferențial. Taxa de intrare și ieșire urma să fie 2% din valoarea mărfurilor: 1% la import și 1% la export. Trecerea oamenilor, corăbiilor, metalelor și pietrelor prețioase, lucrate sau montate, aparținătoare genovezilor era declarată liberă, interzicîndu-se orice impunere.

Aparte se fixa un termen de două luni pentru reglementarea succesiunii lui Lodixio de Goasto, răposat în posesiunile domnului Ioancu.

Termenul fixat pentru întărirea prin act public și jurăminte a păcii de către fiul despotului Dobrotiță era de o lună, după data cînd i s-ar fi adus la cunoștință textul tratatului.

O amendă de 100 000 de hiperperi de aur, garantată prin reciproca zălogire a bunurilor, se prevedea în cazul călcării păcii.

În ziua de 27 mai 1387, tratatul de pace a fost încheiat și jurat de ambasadorii domnului Ioancu și ai Genovei [1].

*

Al doilea eveniment ilustrat de sursele istorice ale domniei lui Ioancu a fost invazia otomană [2]. După intervențiile în luptele principilor albanezi (1383—1385), emirul Murad I — numit acum de unele vechi cronici otomane „Hudàvendigar" — domnul, „Augustul" — s-a îndreptat împotriva principatelor sîrbe. Înaintarea otomanilor pe valea Moravei a fost însă oprită pe rîul Toplica, la Pločnik (1387). Succesul s-a datorat și circumstanțelor favorabile, a solicitării simultane a otomanilor în Peninsula Balcanică și Anatolia, unde Alâuddin bequl de Karaman se angajase în luptă

[1] Ed. Silvestre de Sacy, în „Mémoires de l'Institut royal de France. Académie des inscriptions", VII, 1821, p. 292—299; DIR.B., veac XIII, XIV și XV, p. 34—40.

[2] Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, București, 1974, p. 60—63.

Scenă de luptă cu turcii *(incunabul)*

cu turcii lui Murad I. Coaliția sîrbă condusă de cneazul sîrb Lazăr a surprins și distrus oastea otomană ce opera pe Morava. Pe cîmpul de luptă de la Pločnik, rămas în stăpînirea sîrbilor, căzuseră 2/3 din cei 20 000 de luptători ai emirului Murad I. Reținut încă în Anatolia, cîrmuitorul statului otoman a ordonat marelui vizir Ali pașa Čiandaroglu (1387—1406) pregătirea unei mari campanii în Europa. Și cum înfrîngerea de la Pločnik era atribuită defecțiunii principilor creștini din Peninsula Balcanică tributari otomanilor — cu excepția celor din Küstendil și Seraz ce-și respectaseră angajamentele față de emirul turc — acțiunile militare au vizat în primul rînd teritoriile stăpînite de țarul de Tîrnovo, Ivan Šišman (1371 — 1393) și de Ioancu, fiul despotului Dobrotiță.

Desfășurarea campaniei otomane împotriva țaratului bulgar de Tîrnovo și a țării lui Ioancu

este înfățișată cu neașteptate amănunte de cronicile otomane și în primul rînd de *Djihannuma* (Descrierea lumii), istoria universală compilată de Mehmed Nešri[3]. Contemporană cu Ștefan cel Mare, scrierea lui Nešri, din care s-a păstrat doar *Tarih-i al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), a avut o largă circulație manuscrisă. Ea a fost utilizată de cunoscutul orientalist german Hans Loewenklau (Johannes Leunclavius) pentru redactarea lucrării *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae Libri XVIII* (Cele XVIII cărți ale istoriei musulmane a turcilor scrisă după monumentele acestora), publicată la Frankfurt în 1591. Cu unele completări ale erudiției de cabinet, opera lui Loewenklau reproduce aici[4] textul analelor lui Mehmed Nešri, ele însele o compilație de pe la anul 1500 a evenimentelor petrecute cu mai bine de un secol mai devreme.

Potrivit versiunii cronicilor otomane planul de campanie al vizirului Ali pașa era adaptat împrejurărilor, în funcție de care expediția de pedepsire se putea transforma într-una de cucerire parțială sau totală a țărilor invadate. Forțele de care dispunea Ali pașa se cifrau la circa 30 000 de luptători. Pregătirea atacului s-a făcut la serhad (frontieră), prin sangiacii Ientgen beq și Kutlu beq. Corpul expeditionar otoman, alcătuit din 10 steaguri, a declanșat invazia pe direcția Aitospasul Nadir. Țara atacată, țaratul lui Šišman, se întindea, după relatarea analistică otomană, de

[3] *Cronici turcești...*, vol. I, p. 110—111.
[4] *Historia Musulmana Turcorum...*, col. 266—277.

la orașul Vidin la Marea Neagră. Peste treizeci de cetăți și orașe se aflau sub ascultarea țarului de Tîrnovo.

Cel dintîi obiectiv atacat de otomani, pe o vreme de iarnă grea, a fost Provadia. După trecerea rîului Kamcija și un popas de o zi la cetatea Čenge, forțele marelui vizir Ali pașa și-au instalat tabăra lîngă Provadia. Operațiile de apropiere au fost efectuate de Yakši beq cu un corp de 5 000 de luptători. Rînd pe rînd au fost ocupate forturile izolate, între care Turnul de Piatră (Tashissar), după care cetatea a căzut. Coborîndu-se pe malul drept al rîului Provadia spre Marea Neagră forțele au somat orașul Ventzina (Visa/Lavisa) să se supună. Surprinși, lipsiți de speranța vreunui ajutor locuitorii, „bulgari", au înmînat lui Ali pașa cheile cetății. A urmat capitularea Madarei și Șumenului. Revenirea trupelor marelui vizir la Ventzina pentru aprovizionare și refacere a dus, în urma unui incident, la devastarea și distrugerea cetății, locuitorii rămași în viață fiind robiți de otomani.

În vreme ce tabăra otomană se afla încă la Ventzina doi locuitori ai cetății Varna s-au înfățișat lui Ali pașa cu o solie a notabilităților ce se angajau să aresteze pe domnul Ioancu și să predea orașul. Marele vizir a detașat corpul de oaste condus de Yakši beq Timurtašoglu spre a ocupa Varna. Tăbărît cu trupele sale nu departe de cetate bequl a trimis înainte pe cei doi reprezentanți ai notabililor varnioți, ca să pregătească intrarea otomanilor în capitala lui Ioancu. Așteptarea lui Yakši beq a rămas însă zadarnică. Ceta-

tea Varnei nu şi-a deschis porţile. Corpul otoman al lui Yakši beq a revenit la tabăra lui Ali paşa de la Ventzina, desfăşurarea ulterioară a războiului fiind determinată de traversarea Strîmtorilor de către emirul Murad I.

Neputincios, îngrozit de dezagregarea stăpînirii sale, ţarul Ivan Šišman s-a înfăţişat emirului otoman la Iambol. „S-a aruncat la picioarele calului sultanului şi, umilindu-se, a cerut iertare în diferite feluri. El a spus: « Nu am altă cetate şi alt oraş mai bun decît Silistra. Să-l dau sultanului meu şi să-i fiu rob pe vecie, numai să-mi ierte păcatele şi inima sultanului meu să nu se mînie împotriva mea ». La rîndul său, sultanul i-a iertat păcatele" [5].

Pactul de la Iambol, atît de uşor încheiat, nu a putut fi însă adus la îndeplinire. Un corp de oaste comandat de acelaşi Ali paşa ce se îndreptase către marea cetate dunăreană spre a instala o garnizoană otomană şi pe sangâqul numit, Yakši beq Timurtašoglu, s-a aflat în faţa unei rezistenţe nebănuite. Versiunea cronicilor otomane, datorată lui Hans Loewenklau, atribuie insuccesul refuzului ţarului Ivan Šišman de a preda cetatea. Din tabăra de la Šumen/Şumla, printr-o continuă presiune militară, marele vizir Ali paşa a obţinut supunerea cetăţii „Diraca" (Turtucaia). Marşul corpului principal otoman a reînceput de la Šumen, fiind ocupate unele după altele cetăţile „Deritzen" (Krepča — Tărgovište), Kosova şi capitala Tîrnovo. Teatrul de acţiuni

---

[5] *Cronici turceşti...*, vol. I, p. 111.

militare a devenit apoi valea Dunării unde au fost mai întîi supuse Novakestri (Novgrad-Švištov) şi Kirastozai (Kirastavča ?). De asemenea, cuceritorilor le-au fost predate cheile cetăţii numite „Yurkova". Înaintarea de-a lungul fluviului a fost însoţită de cucerirea culelor, fortificaţii mărunte sau turnuri, şi castelelor, unde s-au instalat garnizoane otomane. O rezistenţă mai eficace a întîmpinat corpul marelui vizir Ali paşa din partea apărătorilor cetăţii Šištov. „Šištovul cucerit, a mers mai departe cu oastea spre acele cetăţi şi castele pe care, odinioară, valahii transalpini, trecînd Dunărea, le ocupaseră în Bulgaria" [6]. Apărătorii acestora fiind capturaţi şi fortificaţiile ocupate trupele marelui vizir au ajuns la Nicopol, ultimul adăpost al ţarului Ivan Šišman. Convins de inutilitatea continuării rezistenţei, suveranul bulgar a ieşit în faţa cetăţii şi, adus înaintea marelui vizir, s-a închinat lui Ali paşa Čiandaroglu.

Interpretarea celor două texte esenţiale referitoare la domnia lui Ioancu, — tratatul cu Genova şi naraţiunea campaniei otomane — a fost înfăptuită cu uşurinţă de P. P. Panaitescu [7]. Coroborate, informaţiile celor două surse îi păreau suficiente pentru a postula stăpînirea la 1387 a întregii Dobroge de către Ioancu, asemeni tatălui său. Campania otomană din 1388, condusă de

---

[6] Johannes Leunclavius, *Historia Musulmana Turcorum...*, col. 274, 276.

[7] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 212.

marele vizir Ali paşa, s-ar fi soldat în primul rînd cu cucerirea Dobrogei, inclusiv Drîstorul (Silistra), dar nu şi a Varnei. În luptele purtate dispăruse şi Ioancu, ucis sau capturat. Intervenţia forţelor Ţării Româneşti pe malul drept al Dunării, ineficace la început, a determinat curînd un reviriment: „Mircea [cel Bătrîn] a cucerit Dobrogea de la turci, începînd din 1388, apoi deplin în anul următor" [8].

Introdusă, fără să-şi fi schimbat esenţa, în noi tipare [9], interpretarea evenimentelor domniei lui Ioancu datorată lui P. P. Panaitescu a fost general acceptată [10]. Rezervelor exprimate de Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Nicolae Iorga, Ilie Minea, Gheorghe Brătianu le luase locul deplina certitudine a concluziilor definitive.

*

Tratatul de pace al cărui text fusese perfectat la Pera în ziua de 27 mai a anului 1387 dădea o soluţie politică, negociată în gravele circumstanţe ale agresiunii otomane, războiului purtat de despotul Dobrotiţă. „Crudul şi nedreptul duşman al comunei Genova şi al tuturor genovezilor" de mai înainte era acum „măreţul domn Dobrotiţă, de bună aducere aminte", recunoaştere postumă a marelui adversar.

[8] *Ibidem.*

[9] B. T. Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 240–243.

[10] *Istoria României*, vol. II, p. 365; Ştefan Ştefănescu, în DID, vol. III, p. 355; Răzvan Theodorescu, *Itinerarii medievale*, Bucureşti, 1979, p. 139–140; Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 63–66, 68–69.

Tratatul stipula prezența genoveză în posesiunile domnului Ioancu. Drepturile întinse ale consulului în materie juridică și mai ales libertatea de a atribui și de a acoperi prin calitatea de cetățean al Genovei pe oricine — practic extrateritorialitatea — se completau prin prevederile vamale. Inspirate din acelea aplicate de Republica ligură Imperiului bizantin ele nu puteau avea decît efectele similare. La un cuantum al taxării de 1% din valoare sau preț la import și tot atît la export veniturile domnului Ioancu provenite din vămi sufereau o severă reducere. *Ea se producea tocmai în singurul dintre sectoarele economice de unde domnia medievală realiza beneficii importante în bani peșin.* Taxarea preferențială a comerțului genovez îngăduia acestuia să domine piața internă a posesiunilor domnului Ioancu, ruinînd prin prețurile pe care le putea impune — grație vămii scăzute — negoțul autohton sau negenovez. Monopolul comercial îngăduia mecanismului economic al Republicii ligure să se implanteze în structura statală locală, vlăguind-o. Concesionarea terenului necesar înălțării loggiei și bisericii genovezilor completa politic și confesional-ideologic sistemul colonial.

În alt plan, tratatul de pace cu Genova reflectă situația domniei lui Ioancu, devenită garanta și apărătoarea acordului încheiat înaintea propriilor supuși.

Față de stăpînirea despotului Dobrotiță, ce dispunea de o flotă capabilă să pună în joc siguranța navigației ligure în Marea Neagră, acordul din 1387 stipula că posesiunile și supușii dom-

nului Ioancu nu vor fi atacați de corăbiile genoveze. Și deși textul tratatului vorbește de „țările sau locurile" domnului Ioancu și de consulii ce i-ar putea trimite Genova acolo, totuși, acum, se făcea mențiunea doar unuia singur, așteptîndu-se vremurile cînd fiului despotului Dobrotiță „îi vor fi supuse" și alte ținuturi.

Textul tratatului este revelator pentru adevăratul nume al fiului despotului Dobrotiță. Grafia sa genoveză, „Juanchus", nu provine doar dintr-o transpunere din auzite ci și după un text scris, plenipotența acordată de domn la 13 martie 1387, al cărui început — „Misericordia Dei, dominus Juanchus" („Cu mila lui Dumnezeu, Juanchus domn") — a fost inclusă corpului tratatului. *Juanchus — Iuancu sau chiar Iancu în transcrierea românească — este așadar forma reală a numelui fiului lui Dobrotiță.* Formă ce evocă numele cu mult mai tînărului contemporan, cel ce avea să fie „cruciatul de sînge românesc" — după expresia lui Nicolae Iorga — Iancu din Hunedoara.

Potrivit literei și înțelesului tratatului din 1387 stăpînirea domnului Ioancu apare diminuată. Sensul acestei scăderi este conturat de cronicile otomane. Drîstorul, Provadia, Dobric, Mühlüs, Ventzina, Kozeakon, Emmona sînt incluse de Mehmed Nešri între posesiunile țarului bulgar de la Tîrnovo, Ivan Šišman. *Tarih al-i Osman*, lucrarea păstrată a lui Nešri și versiunea lui Johannes Leunclavius fac din Ioancu — „Dobruga-oglu-Ivaki" („Iuachi, fiul lui Dobrogea/Dobrotiță") —

stăpînitorul Varnei și ținutului împrejmuitor [11]. Ținut mult îngustat de pozițiile deținute de țarul Ivan Šišman la cetatea Mühlüs și la Ventzina.

Întrucît motivarea invaziei otomane a fost, potrivit cronicii lui Mehmed Nešri, refuzul principilor Ivan Šišman și Ioancu de a presta ajutor (auxilium) militar emirului Murad I în bătălia de la Pločnik, atunci *este de admis încheierea păcii înaintea confruntării din 1387 între domnia fiului despotului Dobrotiță și noul imperiu musulman* ce se întindea în Europa. Legătura dintre cele două state avea caracterul primar al sistemului de relație tributală și vasalică impus de otomani. Conform legăturii stabilite domnul Ioancu era obligat, între altele, să participe cu oaste la campaniile suzeranului său.

Desfășurarea campaniei otomane conduse de Ali pașa Čiandaroglu împotriva țaratului de Tîrnovo și a posesiunilor domnului Ioancu îngăduie reconstituirea evoluției istorice a ținuturilor danubiano-pontice. Invazia ținuturilor creștine este tradițional plasată în anul 1388, după victoria sîrbilor de la Pločnik (1387). Din cronicile otomane reiese că la scurtă vreme după intrarea în campanie a oastei lui Ali pașa a căzut o iarnă grea. Cum aproape fără tranziție se trece de la războiul cu țaratul de Tîrnovo și domnia lui Ioancu la bătălia de la Kossovopolje (15 iunie 1389) este posibilă încadrarea campaniei marelui vizir otoman spre nord-estul balcanic în intervalul toamna 1388 și primăvara următoare, a anului 1389.

[11] Johannes Leunclavius, *Historia Musulmana Turcorum*, col— 269, 272; *Cronici turcești...*, vol. I, p. 110.

Itinerarele forțelor otomane după versiunea Nešri/Leunclavius scindează practic războiul în două campanii. În cursul celei dintîi corpul de oaste al lui Ali pașa, pregătit pe serhadul sangâqului Karinovasi (Karnobat) s-a angajat prin pasul Nadir și a cucerit cetățile din Balcanii Mici și Maritimi, Čenge (Ovciaga, azi Asparuhovo), Provadia, Madara, Ventzina, Kozeakon, Emmona Preslav și în final Šumen (Șumla), devenită principala bază de operații a turcilor în zonă. Versiunea atît de ciudată a tentativei de cucerire a Varnei domnului Ioancu acoperă posibil un grav eșec al invaziei otomane. Informat asupra efectivelor atacatoare de cei doi pretinși trădători, comandamentul Varnei a rezistat presiunii militare otomane.

După un nou episod — ceremonia de la Iambol, a închinării țarului Ivan Šišman, în haine cernite cu șireangul robiei de gît, înaintea calului emirului Murad I și promisiunea cedării Silistrei —, urmează cea de-a doua campanie a vizirului Ali pașa. Tabăra otomană fusese instalată la Šumla. Într-o narațiune eufemistică istoria lui Nešri evocă un nou eșec otoman înaintea Drîstorului (Silistra), atribuit refuzului țarului bulgar de a preda cetatea. Abia după acest pasaj mai puțin explicit, acoperit de introducerea în narațiune a unui discurs al marelui vizir otoman referitor la perfidia țarului Ivan Šišman, s-ar fi obținut un prim succes militar, capitularea cetății „Diraca" (Turtucaia) [12]. Acum abia, potrivit cronicii oto-

[12] Johannes Leunclavius, *op. cit.*, col. 274.

mane, forțele principale ale lui Ali pașa s-au pus în mișcare, deplasîndu-se spre vest prin „Deriğen", către bazinul mijlociu al Iantrei. După ce trupe otomane fuseseră detașate spre Kosova (lîngă Trstenik), corpul de oaste al marelui vizir a ocupat Tîrnovo. O nouă fază a luptelor a dus la căderea sub puterea otomană a orașelor „Novakestri" (Novgrad), „Kirastozai" (Cerven pe Lom) și „Yurkova". Identificată de multă vreme cu Giurgiu [13], cetatea se afla în adevăr situată la vechiul vad dunărean. Ea nu coincidea însă cu cetatea medievală, insulară a Giurgiului construită probabil după 1388 și înainte de 1393 de Mircea cel Bătrîn [14], pe vechi ruine bizantine. „Yurkova" cronicii lui Nešri este numele turcic al Giurgiului de pe malul drept al Dunării, Rusciukul (azi Ruse). Dealtminteri, pe o hartă militară a ținuturilor dunărene din preajma bătăliei de la Nicopole (1396) pe malul stîng al Dunării, la Giurgiu, se afla inscripția „Zorio luogo deserto" — „Giurgiu, loc pustiu" [15]. Corpul principal al marelui vizir Ali pașa nu pare să fi atins malul drept al Dunării decît la „Berkoz" (Pirgos). După cucerirea Šištovului și înainte de asedierea Nicopolelui, analele otomane intercalează pasajul despre „cetățile și castelele pe care, odinioară,

---

[13] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 64. După explicația profesorului Mihail Guboglu, „Yurgova" este prelucrarea slavă a numelui Sf. George.

[14] Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească. Secolele XIII—XVI*, București, 1981, p. 35—36.

[15] I. Dumitriu-Snagov, *Țările române în secolul al XIV-lea. Codex latinus parisinus*, București, 1979.

valahii transalpini, trecînd Dunărea, le ocupaseră în Bulgaria" [16]. Într-o interpretare strictă ar fi vorba de fortificații de pe malul drept al Dunării situate între Šištov și Nicopole [17], ceea ce pare destul de neverosimil.

La o analiză atentă, versiunea cronisticii otomane despre războiul din 1388—1389 reflectă consemnarea scrisă, tîrzie, a tradiției istorice referitoare la conflict. Forma numelui țarului bulgar utilizabilă în text — „Susmanos" — dezvăluie folosirea de către analiștii otomani și a unei surse grecești. Examinată cu prudență, relatarea campaniilor marelui vizir Ali pașa Ciandaroglu dovedește că *invazia și expansiunea otomană în nord-estul balcanic nu au depășit linia Turtucaia, cursul septentrional al Provadiei și Ventzina (Viza)*. Dealtfel, cronologia, mult comprimată, a analelor otomane indică și date mult posterioare anului 1389 pentru atacarea Drîstorului și Dobrogei [18]. Interpretarea lui P. P. Panaitescu, postulînd cucerirea Dobrogei de către forțele lui Ali pașa la anul 1388 — bazată îndeosebi pe identificarea arbitrară a "Yurkovei" cu Hîrșova [19] — este eronată.

Mai mult. Violenta scoatere din scenă a domnului Ioancu în cursul războiului se cuvine reconsiderată în lumina noilor achiziții documentare. Ratificarea tratatului încheiat la Pera la 27 mai 1387 între Republica Genova și domnul Ioancu a

[16] Johannes Leunclavius, *op. cit.*, col. 276.
[17] B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 242, n. 68.
[18] *Cronici turcești...*, vol. I, p. 290, 339.
[19] J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, vol. I, Paris, 1844, p. 89.

întîrziat o vreme. Abia la 19 octombrie 1390 actul părții genoveze a fost definitivat și solul perot Todisco Pasteca a pornit să-l înmîneze oficial domnului Ioancu, fiul despotului Dobrotiță [20].

În toamna anului 1390, cînd Mircea cel Bătrîn se intitula de mai bine de un an domn al cetății Drîstorului și despot al țărilor lui Dobrotiță, fiul acestuia, Ioancu, trăia încă.

*

Sfîrșitul despotului Dobrotiță și domnia fiului său Ioancu se pot reconstitui astăzi în contextul evoluțiilor sud-est europene. Cu domnia puternic zdruncinată de anarhia feudală internă de după moartea tatălui său Ivan Alexandru, și statul amenințat de expansiunea otomană, țarul Ivan Šišman și sfetnicii săi au aflat în alianța cu emirul Murad I singura politică posibilă continuării stăpînirii lor. Acceptată de emirul musulman, subordonarea politică a țaratului de Tîrnovo era doar o fază intermediară înaintea transformării statului bulgar în provincie otomană. Politica țarului Ivan Šišman, ale cărui ambiții erau măgulite de căpeteniile militare turcești, gata să-l slujească în virtutea alianței otomane pentru bune cîștiguri, reprezentase în deceniile opt și nouă ale secolului al XIV-lea o gravă amenințare pentru statele vecine și, nu în ultimul rînd, pentru Țara Românească și despotatul lui Dobrotiță.

[20] ASLSP, XIII, p. 152; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 55; Michel Balard, *Les génois et les régions bulgares au XIVe siècle*, în „Byzantinobulgarica", VII, 1981, p. 92.

Starea conflictuală la Dunărea de Jos se precizase în primăvara anului 1372 cînd Vladislav I fusese obligat să trimită „o oaste puternică împotriva necredincioșilor turci și a împăratului de la Tîrnovo în Bulgaria" [21]. Știrea despre instalarea marelui-voievod al Țării Românești la Nicopol, adusă la Zvolen în vara anului 1374 de cîțiva pribegi români, știre pe care bănuitorul rege Ludovic I al Ungariei o asocia unei posibile legături a domnului cu otomanii [22], avea cu totul alt înțeles. Apărarea frontierei sudice a Țării Românești, implicit a libertății comerțului dunărean, determinaseră pe Vladislav I și pe consilierii săi să asigure acoperirea vadurilor marelui fluviu. Într-un suprem efort militar, secondat cu probabilitate de despotul Dobrotiță la răsărit și de țarul Ivan Sračimir de Vidin la apus, domnia românească năzuia să apere valea Dunării împotriva iminentei cuceriri otomane. Politică de prestigiu și de însemnătate vitală pe care marele-voievod Radu I, ginerele despotului Dobrotiță, o va urma în anii 1374—1385. Poziția sa, de apărător al frontierei danubiene, va căpăta reprezentarea figurativă în fresca de la biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. Panoul ctitoricesc înfățișează pe Radu I și doamna Ana, fiica despotului Dobrotiță, întovărășiți de inscripția ce atestă stăpînirea lor asupra Vidinului [23].

[21] DRH.D, vol. I, p. 103—106.

[22] Ibidem, p. 107—108.

[23] Cf. *Le Voïvode donateur de la fresque de Saint-Nicolae-Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle*, în RESEE, 1, XVII, 3/1979, p. 541—558 și Maria Holban, *Peut'il être question d'une seconde occupa-*

Radu I Basarab și doamna Ana-Calinichia, fiica despotului Dobrotiță *(frescă de la Curtea de Argeș)*

---

tion roumaine de Vidin, par Radu Ier*, suivant de près celle de Vladislav I (Vlaicou) de l'année 1369 ?*, în RESEE, XVIII, 3/1980 p. 443—457.

Era în fond protectoratul acordat rudei Basarabilor, țarului Ivan Sračimir, împotriva presiunii otomane pe care cîrmuitorul bulgar de la Tîrnovo, Ivan Šišman, își făcea iluzia că o folosește.

Criza declanșată la 1376 prin reacția în lanț la Constantinopol, Drîstor și apoi în bazinul carpatic, evoluînd într-o confruntare de mari proporții a coaliției ungaro-genoveze cu forțele românești, a avut repercusiuni și la frontiera dunăreană dintre Țara Românească și țaratul de Tîrnovo. La aceasta se referă cu probabilitate informația cronicii *Hest Behist* (Cele opt paradisuri) a lui Idris Bitlisi despre expediția sfîntă — *gāzā* — a emirului Murad I „spre părțile Nicopolei și Silistrei din țara ghiaurului cu numele de Šišman" [24]. Plasată cu o anticipare de cîteva luni, în anul 777 al Hegirei (iunie 1375— mai 1376), campania otomană pare să se reflecte într-un cunoscut pasaj al cronicii carrarense a fraților Gatari [25]. În scrisoarea sa către seniorul Padovei și aliatul său, Francesco Carrara, parafrazată în cronică, regele Ludovic I d'Anjou pomenea bătălia sa cu „Radano, turco, re di Bulgaria infedele". (Radano, turcul, regele Bulgariei necredincioase). Înțelesul șaradei poate fi aflat în contextul general politic al confruntării dintre forțele marelui-voievod Radu I și ale regelui Ungariei. Simultana presiune otomano-bulgară la frontiera dunăreană a Țării Românești a fost în fapt favorabilă planurilor angevine. Chemat

[24] *Cronici turcești...*, vol. I, p. 153, 154.

[25] G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les principautés roumaines*, în BSHAR, XXVIII, 1947, p. 26—29.

să apere hotarele sudice Radu I a restabilit (cca 1379) legătura țării sale cu Ludovic I d'Anjou [26].

Dan I, fiul din prima căsătorie și urmașul marelui voievod Radu I în scaunul domnesc al Țării Românești, avea să fie direct implicat în evenimentele politice dunăreano-balcanice ale anilor 1385—1386. Sfîrșitul vieții și domniei despotului Dobrotiță, foarte probabil în vara lui 1386, a destabilizat situația în împrejurările extrem de dificile ale agravării expansiunii otomane. Sprijinit de aliații săi turci, singura forță militară ce-i permitea o acțiune de anvergură, țarul bulgar de la Tîrnovo a declanșat imediat atacul asupra despotatului lui Dobrotiță. Surprins și izolat probabil la Varna, Ioancu nu a putut organiza rezistența. *Misiunea apărării țării românești danubiano-pontice și-au asumat-o marele-voievod Dan I și fratele său, viitorul domn Mircea, nepotul despotului Dobrotiță.* În bătălia care s-a desfășurat la 23 septembrie 1386 marele-voievod Dan I a pierit. Cronica greacă păstrată în versiune slavonă consemnează lapidar: „Șișman țarul Bulgariei a ucis pe Dan, fratele lui Mircea voievod" [27]. Confuză, tradiția istorică bulgară, fixată în secolul al XVIII-lea de Paisie de la Hilandar, reflectă totuși conținutul real al evenimentelor, confruntarea între români și turcii otomani.

---

[26] Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 190, 192.

[27] Ioan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarische und serbische Geschichtschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie", XIII, 4/1891, p. 530, 539.

Acestui context politico-militar i se inserează şi pasajul des citat al cronicii lui Mehmed Nešri despre „fortăreţele de pe malul Dunării pe care, trecînd, le luase românul" [28].

Intervenţia militară românească pe malul drept al Dunării din vara şi toamna anului 1386 a stăvilit înaintarea bulgaro-otomană în despotatul lui Dobrotiţă dincolo de Deliorman, de linia Lom—Provadia. *Apărate cu preţul vieţii de marele-voievod Dan I ţările Cărvunei şi Drîstorului s-au unit în toamna anului 1386 cu Ţara Românească.* Fratele marelui-voievod Dan I, Mircea cel Bătrîn, reunea sub domnia sa Ţara Românească a Basarabilor cu vechiul despotat al lui Dobrotiţă, bunicul său. Într-un act de valoare internaţională — ratificarea alianţei cu Polonia —, conceput în toamna anului 1389 la Curtea de Argeş, apare pentru prima dată titlul complet al domnului român: „Mircea, cu mila lui Dumnezeu, voievod al Ţării Româneşti, duce al Făgăraşului şi Amlaşului, comite de Severin, despot al ţărilor lui Dobrotiţă şi domn al Drîstorului" [29].

Scenariul înfăptuirii unităţii statale a Ţării Româneşti, reconstituit astfel pe temeiul unei noi interpretări a surselor, explică totodată multiplele laturi întunecate ale acestora. Se decomprimă în primul rînd cronologia campaniilor otomane conduse de marele vizir Ali paşa Čiandaroglu. Strania pasivitate a ţarului Ivan Šišman

---

[28] *Cronici turceşti...*, vol. I, p. 111.

[29] Hurmuzaki/Densuşianu/Kalužniacki, vol. I, p. 322.

față de cucerirea părții de sud a stăpînirii despotului Dobrotiță reflectă, posibil, contaminarea în tradiția istorică a două faze distincte: invazia turcă sub egida cîrmuitorului bulgar de la Tîrnovo și preluarea ulterioară de la acesta de către otomani a ținuturilor cucerite. Ciudata cedare de către țar a Drîstorului (Silistra) și imposibilitatea implantării unui sangaq otoman în cetatea dunăreană marchează un fapt cert. *La data întîlnirii țarului Ivan Šišman cu emirul Murad I, oricum înainte de vara anului 1389, statul bulgar de la Tîrnovo nu stăpînea cetatea Drîstorului.*

Sprijinită pe vadurile Giurgiului, Turtucaiei și Drîstorului, pe masivul forestier al Deliormanului și fortificațiile Țării Cărvunei în frunte cu Caliacra, apărarea românească stăvilise invazia otomană *.

Reședința despotatului făurit de Dobrotiță rămînea Caliacra, după cum, tîrziu, în deceniul ultim al secolului al XIV-lea, aflase cruciatul bavarez Johann Schiltberger. *Stăpînitor al cetății, Mircea cel Bătrîn, nepotul bun al despotului Dobrotiță, moștenise totodată de la bunicul său și titlul bizantin.* În decorarea bogată a mănăstirii Cozia, sfințită de Mircea cel Bătrîn la 17 mai 1388, stă înscrisă în piatră mărturia unirii românilor pontodanubieni cu Țara Românească: vulturul bicefal al despoției lui Dobrotiță. Sculptat pe măiestrit dăltuitul ancadrament de fereastră al lăcașului, vulturul bicefal al Dobrogei este străjuit de acvilele domniei Țării Românești.

---

* Rezistența românilor îngăduise și menținerea libertății orașului Varna, cîrmuit de Ioancu.

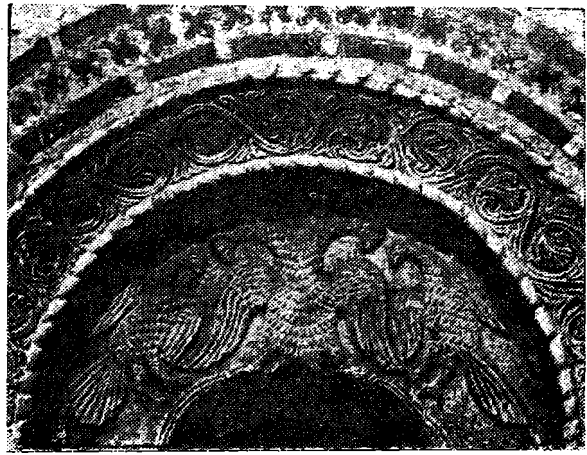

Vulturul bicefal al Dobrogei străjuit de acvilele Țării Românești — ancadrament de fereastră la Cozia

Simbolica reprezentare figurativă este și o dovadă a momentului unirii românești. Cum sfințirea anevoie se putea face într-o biserică fără ferestre, *primăvara anului 1388 este un termen înainte de care se înfăptuise unirea.* Ea este anterioară campaniilor otomane conduse de Ali pașa Čiandaroglu și astfel se decodifică și enigmatica frază a cronicii lui Nešri: „fortărețele [pirgos-urile] de pe malul Dunării pe care, trecînd, le luase românul". Frază esențială prin care tradiția istorică balcanică reținuse o etapă a unificării românești.

Căci ea nu se referă la cetățile dintre Šištov și Nicopole — de altfel inexistente — ci la acelea

din aval de Pirgos și de cursul Lomului. Și pe aceste meleaguri simbolul stăpînirii Țării Românești s-a păstrat prin ctitoria domnească de pe Lomul de Jos, mănăstirea Basarabilor, azi Basarabovo. Invazia otomană din 1388—1389 frîntă sub zidurile Drîstorului a acoperit o vreme Pirgosul, Giurgiul sud-dunărean (Rusciuk) și Turtucaia. Apoi sub marele-voievod Mircea cel Bătrîn la vadurile fluviului au revenit ostașii români și mănăstirea domnească a Basarabilor de pe Lom a rămas strajă pe malul drept pînă tîrziu în veacul al XV-lea [30]. Ea va purta hramul patronimului marelui-voievod al Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, și de aici vor fi aduse mai tîrziu la mitropolia din București relicvele Sfîntului Dumitru „Basarabovo" [31].

În marginea dinspre soare-răsare a Țării Românești, pe promontoriul departe despicînd marea — semn al menirii pontice a românilor —. Caliacra, cetatea despotului Dobrotiță, avea să rămînă alături de Mircea cel Bătrîn sub grelele valuri ale invaziei otomane din anii 1394—1396. Cînd, după dezastrul cruciadei de la Nicopole din 25 septembrie 1396, fugar, regele Sigismund de Luxemburg, aliatul lui Mircea cel Bătrîn, se va îndrepta spre Constantinopol, la Chilia-Lycostomo și la Caliacra, statornice în credință domnului român, i se va da adăpost și asigurarea

[30] *Fontes Historiae Bulgaricae*, ed. Nikolai Todorov et Boris Nedkov, vol. XIII, Sofia, 1966, p. 193.

[31] După opinia prof. Paul Mihail numele marelui-voievod român avînd rădăcina *mir*, printr-o contaminare, a fost asociat Sf. Dumitru, izvoditorul de *mir*.

reluării victorioase a luptei [32]. Corolar al unirii ținuturilor ponto-danubiene cu Țara Românească în anul 1386 o probă numismatică recentă este revelatoare. Astfel, monede ale despotului de uzurpație al Drîstorului, Terter, au pe avers însemnul Basarabilor surfrapat peste vulturul bicefal, iar pe revers steaua și semiluna acoperind parțial monograma TR-TR (Terter) [33]. Similitudinea însemnelor surfrapate cu reprezentările figurative gravate pe unele dintre monedele lui Mircea cel Bătrîn [34], existența unor emisiuni monetare cu sigla „K" (Caliacra ?) ale lui Dan I și Mircea ca domni asociați, coroborate cu mențiunea aparte a Drîstorului („dominus Tristri") din titlul marelui-voievod al Țării Românești, schițează un nou scenariu al evoluției unificării teritoriale danubiano-pontice. Anume, într-o primă

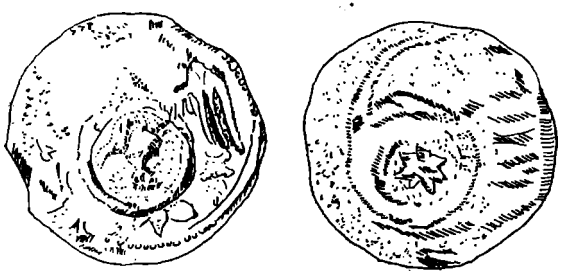

Insemnele lui Mircea cel Bătrîn (scutul, coiful, acvila, soarele și luna) surfrapate la 1385—1386 pe o monedă a lui Terter

[32] MSHSM, vol. IV, p. 398—399.

[33] Petre Diaconu, *op. cit.*,

[34] Constantin Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista arhivelor", IV, 2/1945, p. 260.

fază, plasată cronologic poate chiar în ultimii ani ai domniei despotului Dobrotiță, forțele acestuia au susținut efortul militar al Țării Românești spre înlăturarea uzurpării de la Drîstor a lui Terter — sprijinit eventual de țarul Ivan Šišman. S-a instaurat astfel în vechea Vlahie danubiană stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn, protejată atît de domnia tatălui și a fratelui său, marii-voievozi Radu I și Dan I, cît și a bunicului său, despotul Dobrotiță. Cetatea și țara Drîstorului au fost articularea esențială, o adevărată verigă a unificării statale românești din Carpați la Marea cea Mare.

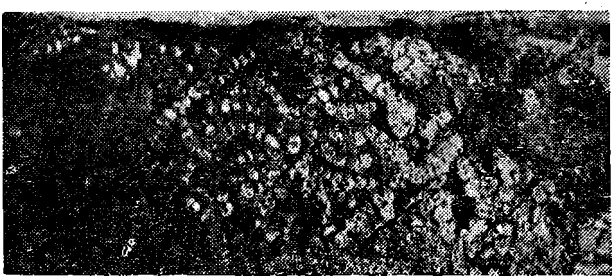

Vultur bicefal stilizat pe centura descoperită într-un mormînt domnesc de la Argeș

*

Ioancu, „fiul magnificului domn Dobrotiță", s-a dovedit destoinic apărător al cetății Varnei înaintea atacului forțelor otomane ale marelui vizir Ali pașa din anul 1388. Pașnică, după tăcerea izvoarelor păstrate, cîrmuirea sa a continuat pînă într-o zi. „La veleat 6907 [1399] indiction 7, fevruar 2, în ziua de vineri, robitu-s-au Varna de tătarii cei fără de Dumnezeu" [35] însemna Cronica Messembriei.

Valul ce veni să înghită cetatea pornise de departe. Și el se legă de scăpărarea de forțe a cumplitei împărății asiatice a lui Timur Lenk. Restabilită o clipă în stepele nord-pontice, puterea ginghishanidă se angajează într-o hotărîtoare confruntare cu Timur Lenk. La capătul unui pustiitor război (1387—1398) — în cursul căreia Tana (Azaq) fusese distrusă (1395), iar comerțul euro-asiatic dezorganizat — hanul Toqtamîș era silit să se refugieze la Curtea marelui duce al Lituaniei, Witold. O parte a tătarilor fostului han al Hoardei de Aur, circa 10 000 de luptători, sub conducerea lui Aqtaw, după negocieri cu sultanul otoman Baiazid I Ildîrîm (1389—1402), au pornit spre Adrianopol.

Înregistrate cu variate amănunte de analistica orientală, de la cronicile lui Nizam ad-Din Sami, Saraff ad-Din Yazdi, Badt ad-Din Ayni și pînă la compilațiile lui Oruğ bin Adil sau anonimele *Tevarih al-i Osman* [36], evenimentele se regăsesc

---

[35] *Die byzantinischen Kleinekroniken*, ed. Peter Schreiner, vol. I, Wien, p. 215.

[36] *Cronici turcești...*, vol. I, p. 50, 180.

în *Expunerile istorice* ale lui Laonic Chalcocondil: „Se spune că, în vremea lui Baiazid, o parte nu mică dintre sciți [tătari] au venit deasupra Daciei și căpeteniile lor au trimis soli lui Baiazid cerîndu-i bani și rang de cîrmuitori, în schimbul cărora ei aveau să treacă Istrul ca să-l ajute în războaiele cu potrivnicii săi din Europa; și că el le-a împlinit cu plăcere cererea și le-a făcut mari făgăduieli; iar după ce ei au trecut [fluviul] i-a colonizat prin Europa, pentru ca să-l slujească" [37].

Convulsiile Hoardei de Aur, de care nu par străine evenimentele din principatele române Moldova și Țara Românească, din ultimii ani ai secolului al XIV-lea, au frînt domnia lui Ioancu în februarie 1399. Va fi dispărut el atunci, asemenea domnului Moldovei Ștefan I?

Acum aproape un secol, neoelenistului francez Emile Legrand publica la finele culegerii sale de scrisori ale împăratului Manuel Paleologul (1391—1425) și două scrieri ale „înțeleptului și învățatului kir Iuanco" [38]. Oratia pentru mitropolitul Thessalonicului, Isidor Glavas, ca și epistola către Simion, protul Sfîntului Munte Athos, de o aleasă erudiție, cu citări din opera lui Demostene și Lucian, vădind orizontul geografic și istoric al Mediteranei orientale al autorului se potrivesc oare celui ce subscria cu propria-i mînă negocierile păcii cu Genova din mai 1387? Retras la Constantinopol, sau poate la Muntele Athos,

[37] FHDR, vol. IV, p. 456—457.

[38] *Lettres de l'empereur Manuel Paléologne*, ed. Emile Legrand, Paris/Amsterdam, 1962, p. 105—11 (lucrarea semnalată de A. Pippidi).

fiul despotului Dobrotiță și unchiul lui Mircea cel Bătrîn să fi trăit încă după devastarea Varnei de către tătari la 1399? Identitatea lui kir Iuancu și a domnului Ioancu ar deschide minunate perspective asupra culturii de la Curtea despotului Dobrotiță de la Caliacra.

Oricum însă la crepusculul celui de-al XIV-lea veac dinastia Țării Cărvunei a dispărut din cîmpul vizual al istoriei.

ÎNCHEIERE

De la cumpăna veacurilor XII și XIII afirmarea statalității medievale românești este consemnată de cele mai diverse surse în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic sub forma țărilor românești, structuri politice cu antecedente multiseculare. Mărturiile arheologice, deopotrivă cu actele de cancelarie, le dezvăluie de la cnezatele bănățene la Țara Șepeniților și a Bolohovenilor, de pe malul Tisei din Țara Maramureșului, Ugocea Bereg și Țara Oașului pînă la Vlașca de la Drîstor și Țara Cărvunei din jurul cetății Caliacra. O semnificativă similitudine a formelor politice pe care le făurise și le apărase poporul român printr-o îndelungată lucrare și prefacere în cumplitele „vremi întunecate" ale invaziilor evului de mijloc timpuriu. Similitudinea întocmirii lăuntrice — în condițiile existenței, ca fenomen general european, a pluralismului statal — va fi unul din temeiurile unificării lor politice ulterioare.

Ca și în alte ținuturi românești, în zona dunăreano-pontică închegarea statală a fost favorizată de ambianța naturală, matcă a structurii socio-politice locale. La începutul secolului al

XIV-lea pe aceste meleaguri existau trei țări românești: Vlașca drîstoreană, dominată de cetatea Vecinei, Țara Cărvunei și Țara românilor de la Dunărea maritimă. Dintre ele, Țara Cărvunei și-a afirmat încă sub domnia lui Balica identitatea politică în viața internațională a Peninsulei Balcanice de la mijlocul secolului. La prima vedere surprinzătoare, apariția unui factor de putere sud-est european se explică printr-o maturizare politică sesizabilă de-a lungul a mai bine de un secol. Căci prima mențiune cunoscută astăzi a Țării Cărvunei, din vremea stăpînirii lui Ioan Asan al II-lea (1218—1241), o află printre ținuturile de margine ale statului româno-bulgar. Zona geografică în care era situată coincide tocmai părții românești a imperiului, „Țării lui Petru" după topografia surselor bizantine. Particularizarea, autonomia sa datează încă de la constituirea statului Asăneștilor în ultimele două decenii ale secolului al XII-lea. Țara Cărvunei este la nivelul secolelor XIII și XIV expresia de manifestare politică a românității din nord-estul Balcanilor, într-o etapă de restrîngere a împărăției vlaho-bulgare într-un țarat feudal bulgar.

Structura internă a Țării Cărvunei, ca și a celorlalte țări românești de la Dunărea de Jos și Marea Neagră, se închegase favorizată și dinamizată de rețeaua urbană, de vechi cetăți, multe din ele porturi, suscitînd propășirea meșteșugurilor și a schimburilor, a civilizației din interiorul incintei orașului, cu fizionomia-i specifică, și în exterior a unei infrastructuri rutiere în stare să asigure legăturile ținuturilor muntoase și coli-

nare cu zonele litorale sau fluviale. O ierarhie eclesiastică tradițională completa tabloul organizării politice. Rangul metropolitan al eparhiei Țării Cărvunei — atestat încă de la 1325 — corespundea poziției internaționale a statului, raporturilor sale cu Imperiul bizantin și sub acest unghi de vedere într-o perfectă similitudine cu Țara Românească a primilor Basarabi.

*

Împrejurările internaționale ale vremii stăteau sub semnul gravelor convulsii din Europa răsăriteană provocate de ultima invazie de mari proporții a evului mediu, aceea a mongolilor (tătari). Încadrat de obicei — datorită caracterului acțiunilor militare desfășurate, dizlocării și deplasării de populații — între invazii, marșul asupra Europei din 1222—1242 a fost preludiul expansiunii și pe acest continent a Imperiului mongol asiatic. Materializată prin constituirea hanatului Hoardei de Aur cu centrul la Saray pe Volga, dominația mongolă în sud-estul Europei a avut urmări contradictorii. „Pacea mongolică" a permis o conexiune comercială euro-asiatică nemaiîntîlnită și a conferit Mării Negre un rol proeminent, atrăgînd după 1261 competiția celor două puteri maritime ale epocii, Genova și Veneția. Principala beneficiară a comerțului pontic, Genova a căutat să impună asupra acestuia un adevărat monopol susținut de o structură teritorială de stabilimente (colonii).

Intervenția mongolă în Europa a accentuat criza Ungariei arpadiene, a cărei „misiune apos-

tolică" răsăriteană s-a estompat o vreme. Abia către mijlocul secolului al XIV-lea tendințele expansioniste ale Ungariei sub monarhia francezo-napolitană d'Anjou se vor manifesta, conjugîndu-se cu acelea ale regatului Poloniei împotriva Hoardei de Aur în declin.

Sub incidența acestor circumstanțe generale, Țara Românească, Țara Cărvunei și Moldova vor desfășura o politică de prestigiu în sud-estul european, menită să desăvîrșească unificarea pămîntului românesc, respingerea oricăror ingerințe străine, fie politice, fie economice, asigurînd recunoașterea internațională a independenței statale.

*

În istmul ponto-danubian unificarea statală s-a înfăptuit în jurul Țării Cărvunei sub domnia lui Dobrotiță (cca 1348—1386). Etapele hotărîtoare ale procesului s-au consumat în anii 1359—1360, 1366—1369 și 1373—1374, sub auspiciile alianței politice și cooperării dintre factorii politici de decizie de la Caliacra și de la Curtea de Argeș. Unificarea statală a avut, ca și în cazul spaniol, sensul unei reconquiste, a eliberării prin arme a ținuturilor românești de sub dominații străine. La Dunărea de Jos reconquista a desființat sechelele ultime ale invaziei mongole, restaurînd românilor conducerea proprie. În același timp, au fost anihilate planurile expansioniste la Dunărea de Jos ale uneia din cele mai mari puteri ale vremii, Ungaria angevină, aliată cu Genova. La jumătatea celui de-al optulea deceniu al secolului al XIV-lea, de pe versantul nordic al Balca-

nilor Orientali, din Deliorman și pînă la gurile Dunării, istmul ponto-danubian constituia o singură țară românească. Cealaltă, aceea de la Argeș, se întindea acum pe malul stîng al Dunării pînă la vărsarea marelui fluviu în mare. Și lupta comună a celor două fusese reazimul domniei independente din Moldova în confruntarea cu forțele angevine și în emanciparea Țării de jos, a Vlahiei de lîngă mare și de la Cetatea Albă, din legăturile cu tătarii. Iar acestui efort general i se încorporează lupta țărilor românești transilvane împotriva feudalității angevine, pentru continuarea evoluției lor statale și apărarea spiritualității românești.

Unificator de țară, Dobrotiță a știut să impună recunoașterea, legitimarea internațională a înfăptuirii sale de Imperiul bizantin al Paleologilor și, pe plan eclesiastic, de către Patriarhia constantinopolitană. Evoluție întru totul similară celei a principatului Țării Românești, a cărui independență fusese consacrată de Bizanț o dată cu întemeierea mitropoliei de la Curtea de Argeș (1359), prin transferul aici a scaunului episcopal de la cetatea Vecinei.

Dunărea de Jos din dreptul Teleormanului de pe malul stîng și a Deliormanului de pe cel drept, pînă la vărsarea sa în Marea cea Mare, a fost în anii 1385—1386 cuprinsă într-un singur stat românesc. În 1386 Țara Românească, sub domnia marelui-voievod Mircea cel Bătrîn, domnul Drîstorului și al despoției lui Dobrotiță, strînsese la un loc toate țările române din Carpații Meridionali la Marea Neagră. Țara lui Dobrotiță adusese

„Io Mircea mare voievod şi domn din mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu stăpînind şi domnind peste toată ţara Ungrovlahiei şi al părţilor de peste munţi, încă şi către părţile tătăreşti şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg şi domn al Banatului Severinului şi pe amîndouă părţile pe toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare şi stăpînitorul cetăţii Dristorului" — Document din 1386/1387

principatului românesc Marea cea Mare în larga deschidere litorală de la gurile Dunării pînă la sud de capul Caliacra. Ea transmitea totodată bogata tradiție a vechilor ținuturi dunăreano-pontice, armonioase sinteze între elementele autohtone și civilizația provincială bizantină. Aporturi ce vor constitui moștenirea bizantină directă, culturală și politică a Țării Românești, sesizabilă în formele de viață și de artă ale domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Larga fațadă maritimă a Țării Românești a înrîurit decisiv istoria politică a românilor. Într-o suită logică firească ea a susținut și dinamizat procesul de unificare al Moldovei, încheiat tocmai în anii 1386—1391 și consacrat prin mîndra titulatură a domnului de la Suceava, Roman I — „marele singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn Io Roman voievod, stăpînind Țara

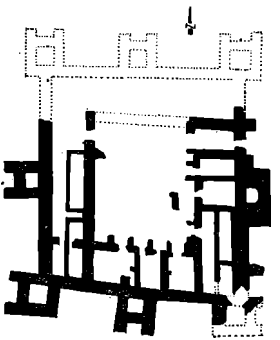

Cetatea Sucevei în vremea primilor Mușatini

Mircea cel Bătrîn și fiul său Mihail —
frescă de la Cozia

Moldovei de la munte pînă la mare" [1]. Din limanul Nistrului și pînă la Deliormanul balcanic principatele române ale Țării Românești și Moldovei legaseră Carpații de Marea cea Mare. Axa strategică de pe Dunărea maritimă, în jurul căreia se făcuse unificarea, și larga deschidere pontică impuneau politicii românești lupta pentru libertatea mării. Strategiile imperiale circumpontice, de acaparare și dominare a întregului bazin al Mării Negre vor întîlni în cale statornica rezistență românească. Astfel, se lămuresc, într-o largă viziune, războiul antiotoman din anii 1393—1402 purtat de români sub Mircea cel Bătrîn pentru apărarea Dunării de Jos și a Dobrogei. Tot astfel se explică, mai tîrziu, războiul pontic din anii 1473—1486 al Moldovei lui Ștefan cel Mare. O strategie a fermei apărări a românității pontodanubiene rezemată pe stăpînirea Carpaților. Strategie cu implicații europene și asiatice, în întregul bazin al Mediteranei, și care a fundamentat misiunea istorică medievală a românilor de apărători ai acestei părți a Europei.

Pe la 1390 călătorul pornit din Carpați spre Dunăre și Marea cea Mare străbătea plaiurile, văile, satele și tîrgurile, cetățile și ținuturile printr-un unic stat — Țara Românească. În cetatea Făgărașului, la Curtea de Argeș, la Drîstor, ca și la porțile Chiliei și Caliacrei făceau de strajă oamenii domniei românești.

În tradiția istorică și memoria vie a oamenilor înfăptuirea veacului al XIV-lea a legat numele

---

[1] DRH.A, vol. I, p. 3 (documentul din 30 martie 1392).

Statuia ecvestră a lui Mircea cel Bătrîn de la Tulcea și titlul domnului pe un hrisov din anul 1390.

ținuturilor pontice românești de ale lui Dobrotiță[2] și Basarabilor.

---

[2] După obiceiul lor popoarele turcice desemnau țările după conducătorul lor; ca și cazul Moldovei — numită Bogdania după întemeietorul principatului independent — ținuturile dănubiano-pontice au devenit Dobrogea pronunția otomană a onomasticului Dobrotiță.

ASPRU (gr.) — monedă otomană de argint
BAIL (it.) — trimis sau reprezentant diplomatic în străinătate
BALISTAR (it.) — ostaș servant la o balistă (mașină de război aruncătoare de pietre sau săgeți)
BASILEU (gr.) — titlul grecesc medieval al împăratului bizantin
BEQ/BEG (tc.) — conducător de stat în prima fază a evoluției turcilor anatolieni
CHRYSOBUL (gr.) — document, la început imperial, sigilat cu o bulă de aur
COMANDITA (it.) — contract comercial
CORTINA/CURTINA (it.) — fragmentul de incintă dintre două turnuri
EPARHIE (gr.) — teritoriul asupra căruia se exercită autoritatea bisericească a unui episcop sau mitropolit
GREAV (germ.) — șef al unei comunități săsești
HERSA (fr.) — grătar mobil de fier sau de lemn ferecat înaintea unei porți de castel sau cetate pentru a o proteja
HORST (germ.) — înălțime montană păstrată într-o zonă scufundată; ~ hercynic — resturile muntoase din nordul Dobrogei
HYPERPER (gr.) — monedă bizantină; a circulat și în țările române sub numele de *părpăr*
IARLIQ (tăt.) — poruncă scrisă a hanului mongol
ILKHANIDĂ (tc.) — familie mongolă stăpînitoare în Persia
KABBADION (gr.) — vestimentație de ceremonie
KANUNNAME (tc.) — legiuire sau regulament scris otoman
KRAL (sl.) — titlul regal la slavii occidentali și sud-vestici, provenind din numele împăratului Carol cel Mare

LIGNUM (lat.) — navă mediteraneană cu vele și rame

LOGGIA (it.) — locuință oficială a bailului sau consulului italic medieval

MARE-DOMESTIKOS (gr.) — titlul înaltei dregătorii bizantine de comandant șef al armatei

MASSARIA (it.) — serviciul financiar al unei comunități italice

MEGADUX (gr.) — mare duce, comandant al flotei

PARISTRION (gr.) — provincie (thema) bizantină în zona Dunării de Jos din amonte de Silistra și pînă în aval de Brăila

PODESTA (it.) — magistrat, conducător al unei comunități italice medievale

PORTULAN (it.) — cartea pilotului, descriind țărmurile, insulele, mările

PROTOSTRATOR (gr.) — înalt demnitar la curtea bizantină, unul dintre comandanții armatei

PROTOVESTIAR (gr.) — înalt demnitar la curtea bizantină însărcinat cu vistieria particulară și a statului

ROMEI (gr.) — denumirea oficială a cetățenilor Imperiului bizantin

SANGEAQ (tc.) — teritoriu administrat inițial de un beq în cadrul statului otoman

SELGIUQID (tc.) — ramură a popoarelor turcice instalată în sec. X—XIII în Anatolia

SOMMI (it.) — măsură de greutate și monetară italică medievală

STAVROPIGIE (gr.) — mănăstire liberă față de ierarhia eclesiastică locală și dependentă direct de Patriarhiai constantinopolitană

TAMGHA (tăt.) — însemn al stăpînitorilor mongoli

TOMOS (gr.) — registru

TOPARHIE (gr.) — provincie bizantină

TRIREMA (gr.) — galeră cu trei rînduri de rame

ULUS (tc.) — teritoriul controlat de o hoardă tătară

VESTIAR (gr.) — demnitar bizantin ce se ocupa de garderoba și tezaurul împăratului

Izvoare

*** APC = *Acta patriarchatus constantinopolitanus*, în *Acta et diplomata graeca medii aevi*, ed. Franz Miklosich et J. Müller, vol. I, Vindobonae, 1860.

Balard, Michel, *Gênes et l'outre-mer, II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzó*, Paris, 1980.

Balbi, Giovanna, Raiteri, Silvana, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo nel secolo XIV*, Roma, 1973.

Beševliev, V., *Spätgriechische und spätlatcinische Inschriften aus Bulgarien*, Berlin, 1964.

Bollati di Saint-Pierre, F., *Illustrationi della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)*, Torino, 1900.

Cantacuzino, Ioan, *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, ed. Iacobus Pontanus, Iacobus Gretserius [*Byzantinae Historiae Scriptores, XV*], Venetiis, 1729.

* * * *Călători străini... = Călători străini despre țările române*, vol. I, VI, ed. Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1968, 1976.

* * * *Chronicon Breve... = Chronicon Breve de Graecorum imperatoribus...*, ed. Raymundus-J. Loenertz O. P., în „Ἑπετηρίς" 28, 1958, p. 204–215.

* * * *Cronici turcești... = Cronici turcești privind țările române, Extrase*, vol. I, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, București, 1966; vol. II, ed. Mihail Guboglu, București, 1974.

Darrouzès, J., *Le Patriarcat Byzantin. Série Ire. Les Regestes, des Actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Paris 1977.

* * * *Documenta Valachorum... = Documenta Historiam Valachorum in Hungaria Ilustrantia*, ed. E. Lukinich, L. Gáldi, A. Fekete Nagy, L. Makkai, Budapestini, 1941.

* * * DIR.B, veac XIII, XIV și XV = *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, vol. I, București, 1953.

* * * DRH.A, B, D = *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. I, București, 1975; *B. Țara Românească*, vol. I, București, 1966; *D. Relații între țările române*, vol I. București, 1977.

* * * FHDR = *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, ed. Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1975; vol. IV, ed. H. Mihăescu, R. Lăzărescu, N.-Ș. Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982.

Hurmuzaki = *Documente privitoare la istoria românilor. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I[1], ed. N. Densușianu, București, 1887; vol. I[2], ed. N. Densușianu, Emil Kaluźniacki, București, 1890.

Iorga, N., *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III[1], București, 1897.

Iorga, N., *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. I, Paris, 1899.

Leunclavius, Johannes, *Historia Musulmana Turcorum...*, Francoforti, 1591.

* * * MHH.AE = *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. III, Budapest, 1876.

* * * MSHSM — *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. IV, ed. Sima Ljubič, 1874.

Pistarino, Geo, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360—1361)*, Genova, 1971.

Schreiner, Peter, *Die byzantinischen Kleinekroniken*, vol. I, Wien, 1975.

Thiriet, Freddy, *Regestes des délibérations du Senat de Venise concernant la Romanie, 1329—1463*, vol. I—III, Paris — La Haye, 1958—1961.

Thiriet, Freddy, *Délibérations des assemblées vénitiennes*, Paris, 1966.

Lucrări generale

Brătianu, Georges I., *La mer Noire des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969.

Brehier, Louis, *Le monde byzantin*, vol. I—III, Editions Albin Michel, Saint-Amand, 1970.

* * * *Cambridge Medieval History*, vol. IV[1-2], Cambridge, 1975.

Ceaușescu, Ilie, general-maior dr., *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români*, București, 1980.

* * * *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980.

* * * DID = *Din istoria Dobrogei*, vol. III, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, de Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, București, 1971.

Hammer, Joseph, *Histoire de l'Empire Ottoman*, trad. Dochez, vol. I, Paris, 1844.

Heyd, W., *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, vol. I—II, ed. Furcy Raynaud, Leipzig—Paris, 1885—1886.

Inalcik, Halil, *The Ottoman Empire, The Classical Age. 1300—1600*, London, 1973.

Ionescu, M. D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904.

Iorga, N., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. I, Gotha, 1908.

Iorga, N., *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937.

* * * *Istoria militară a poporului român*, vol. I, București, 1984.

Olteanu, Constantin, general-locotenent dr., *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, București, 1979.

Onciul, Dimitrie, *Scrieri istorice*, vol. I–II, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968.
Ostrogorsky, Georges, *Histoire de l'Etat byzantin*, trad. J. Gouillard Paris, 1956.
Rădulescu, A., Bitoleanu, I., *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979.
Spinei, Victor, *Moldova în secolele XI–XIV*, București, 1982.
Theodorescu, Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident. La începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974.

Lucrări speciale

Abrevieri

AARMSI = Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice
ASLSP = Atti della Società Ligure di Storia Patria
BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
BSHAR = Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine
RESEE = Revue des études sud-est européennes
RdI = Revista de istorie
RHSEE = Revue historique du sud-est européen
RI = Revista istorică
RIR = Revista istorică română
RRH = Revue roumaine d'histoire
SCIVA = Studii și cercetări de istorie veche și arheologie
SMIM = Studii și materiale de istorie medie
SMMIM = Studii și materiale de muzeografie și istorie militară

Alexandrescu-Dersca, M. M., *L'origine du nom de la Dobroudja*, în *Contributions onomastiques...*, Bucarest, 1958.
Alexandrescu-Dersca, M. M., *L'Expédition d'Umur beg d'Aydin aux bouckes du Danube (1337 ou 1338)*, în „Studia et Acta Orientalia", II, 1959.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M., *La seigneurie de Dobrotici, fief de Byzance*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines. Bucarest, 6—12 septembre 1971*, vol. II, Bucarest, 1975, p. 13—20.

Arbore, A. P., *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice*, extras din „Analele Dobrogei", XIX/II, 1938.

Baker, J. W., *Miscellaneous Genoese Documents on the Levant World of the Late Fourteenth and Early Fifteenth Century*, în „Byzantine Studies", 6, 1—2/1979.

Balard, Michel, *Les Génois dans l'ouest de la mer Noire au XIVe siècle*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines...*, vol. II, Bucarest, 1975.

Balard, Michel, *La Romanie génoise (XIIe — début du XVe siècle)*, vol. I—II, Rome—Genova, 1978.

Baraschi, Silvia, *Die Donaunfersiedlungen aus der Dobrudscha in den schriftlichen Quellen des XI. bis XIV. Jahrhunderst*, în „Dacoromania", 4, 1977—1978.

Brătianu, G. I., *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935.

Brătianu, G. I., *Vicina. II. Nouvelles recherches sur l'histoire et la toponymie mediévale du littoral roumain de la mer Noire*, în RHSEE, XIX/1, 1942.

Cihodaru, C., *Litoralul de apus al mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală*, în „Studii", 21, 2/1968.

Ciobanu, Radu Ștefan, *Aspecte ale civilizației portuare din Dobrogea la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea*, în „Pontica", 3, 1970.

Ciobanu Radu Ștefan, *Un monument istoric puțin cunoscut: cetatea feudală de la Hîrșova*, în BMI, XXXIX, 1/1970.

Ciobanu Radu Ștefan, *Cetatea Enisala*, în BMI, XL, 1/1971.

* * * *Colocviul româno-italian „Genovezii în Marea Neagră în secolele XIII—XIV"*, București, 1977.

* * * *Curtea domnească din Argeș*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923.

Delaville le Roulx, J., *La France en Orient au XIVe siècle*, I—II, Paris, 1886.

Diaconu, Petre, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", 3, 1970.
Diaconu, Petre, *Păcuiul lui Soare — Vicina*, în „Byzantina", VIII, 1976.
Diaconu, Petre, *O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfîrșitul secolului al XIV-lea necunoscută pînă acum*, în SCIVA, 29, 2/1978.
Diaconu, P., *Kili et l'expédition d'Umur beg*, în RESEE, XXI, 1/1983.
Dumitriu-Snagov, Ion, *Borgiana V și Borgiana VIII, două hărți italiene din renaștere și localizarea Vicinei*, în RdI, 32, 10/1979.
Džingov, G., *Srednovekovna tărkva v Kaliakra*, în „Izvestjia na Arheologiceskjia Instituta", XXXIII, 1972.
Gherasimov, T., *Moneti na despot Ivanko*, în „Izvestjia na bălgarskjia arheologiceskji Institut", XIII, 1941.
Ghiață, A., *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, 1974, p. 43—126.
Ghiață, A., *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (secolele XIII—XV)*, în RdI, 34, 10, 1981.
Giurescu, Constantin C., *Probleme controversate în istoriografia română*, [București, 1977].
Gjuzelev, Vassil, *Srednovekovnata kreposty Kaliakra prez XIII — na XV v.*, în „Izvestia — Varna", IX, 1973.
Gjuzelev, Vassil, *Du commerce génois dans les terres bulgares durant le XIVe siècle*, în „Bulgarian Historical Review", 7, 4/1975.
Gjuzelev, Vassil, *La guerre bulgaro-hongroise au printemps de 1365 et les documents nouveaux sur la domination hongroise du royaume de Vidin (1365—1369)*, în „Byzantinobulgarica", VI, 1980.
Gorovei, Ștefan S., *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, 1973.
Gorovei, Ștefan S., *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în AIIAI, X, 1973, p. 99—121.
Grămadă, N., *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo*, în „Ephemeris Dacoromana", IV, 1930.
Halecki, Oskar, *Un empereur de Byzance à Rome*, Varsovie, 1930.
Holban, Maria, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, București, 1980.

Iliescu, Octavian, *A stăpînit Dobrotici la gurile Dunării*, în „Pontica", 4, 1971, p. 371—377.

Iliescu, Octavian, *Nouvelles éditions des actes notariés instrumentés au XIVe siècle dans les colonies génoises de bouches du Danube*, în RESEE, XV, 1/ 1977.

Inalcik, Halil, *Dobrudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, ed. B. Lewis, Ch. Pellat et J. Schacht, t. II, Leiden, Paris, 1963.

Iordanov, I., *Monetosecene na bălgarskite vladeteli v Dobruğea*, în *Srednovekovna Bălgarjia i černomorjieto*, Varna, 1982.

Iorga, N., *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.

Iorga, N., *Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365—1369*, în CL, XXXIV, 1900.

Iorga, N., *Veneția în marea Neagră. I. Dobrotici*, în AARMSI, s. II, t. XXXVI, 1914.

Iorga, N., 1929, *Cele două Chilii*, în BCMI, XXII, 1929.

Iosipescu, Sergiu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)*, în RdI, 32, 10/1979.

Iosipescu, Sergiu, *Dans la mer Noire pendant l'antiquité et le moyen âge : en louvoyant à la recherche de l'ancienne bouche sud du Danube*, în RRH, XXI, 2/1982.

Koledarov, Petăr, *West Black Sea Coast in the Late Middle Ages (XIVth—XVIth centuries) Listed on Nautical Charts*, în „Études historiques", V, 1970.

Koledarov, Petar, *More about the Name „Zagore"*, în „Bulgarian Historical Review", I, 4/1973.

Kuzev, Alexander, *Zwei Notizen zur historischen Geographie der Dobrudža*, în „Studia Balcanica", 10, 1975.

Laurent, V., *Le métropolite de Vicina, Macaire, et la prise de la ville par les Taratars*, în RHSEE, XXIII, 1946,

Loenertz, Raymond-Joseph, *Byzantina et Franco-Graeca*. Roma, 1970.

Manolescu, R., *Le commerce sur le littoral ouest de la mer Noire (à partir du milieu du XIIIe siècle jusqu'au milieu du XVIe siècle)*, în *Etudes d'histoire maritime*, Paris, 1970.

Mărculescu, Octavian, *Balica și Dobrotici. Doi dinaști pontici*, în „Analele Dobrogei", XVIII, 1937.

Minea, Ilie, *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în CL, L., 1916.

Minea, Ilie, *Cherana sau Cherața*, în „Cercetări istorice", I, 1925.

Oberländer-Tîrnoveanu, E și I., *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiilor politice din zona gurilor Dunării în secolele XIII—XIV*, în SCIVA, 32, 1, 1981.

Panaitescu, P. P., *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944.

Papacostea, Șerban, *La începuturile statului moldovenesc*, în SMIM, VI, 1973.

Papacostea, Șerban, *De Vicina à Kilia. Byzantins et Génois aux Bouches du Danube au XIVe siècle*, în RESEE, XVI/1, 1978.

Papacostea, Șerban, *Quod non iretur ad Tanam. Un aspect fondamental de la politique génoise dans la mer Noire, au XIVe siècle*, în RESEE, XVII, 2/ 1979.

Papacostea, Șerban, *Începuturile politicii comerciale a Țărilor Românești și a Moldovei (secolele XIV—XVI). Drum și stat*, în SMIM, X, 1983.

Tafrali, O., *La cité pontique de Dionysopolis*, Paris, 1927.

Theodorescu, Răzvan, *Itinerarii medievale*, București, 1973.

Thiriet, Freddy, *La Romanie vénitienne au Moyen Age*, Paris, 1959.

Thiriet, Freddy, *Etudes sur la Romanie greco-vénitienne (X^e—XVe siècles)*, London, 1977.

Todorova, Elisaveta, *More about Vicina and the West Black Sea Coast*, în *„Etudes balcaniques"*, XIV, 2/ 1978.

Todorova, Elisaveta, *Otnošenjiata na Dobrotița s ghenuezțite* în *Srednovekovna Bălgarjia i černomorieto*, Varna, 1982.

Verlinden, C., 1970, *Le commerce en mer Noire des débuts de l'époque byzantine au lendemain de la conquête de l'Egypte par les ottomans* (1517), în *Etudes d'histoire maritime*, Paris, 1970.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5
I. Călătorie la Dunăre și Marea Neagră în pragul secolului al XIV-lea 9
II. Balica, cîrmuitorul Țării Cărvunei 48
III. Dobrotiță, unificatorul ținuturilor dintre Dunăre și Marea Neagră 88
IV. Ioancu, „fiul magnificului domn Dobrotiță" .. 142
Încheiere 172
Glosar 182
Bibliografie selectivă 184

Coperta: FLORIN CREANGĂ

Redactor: MIRCEA COCIU
Tehnoredactor: MARIA NICOLAE

Bun de tipar: 04.03.1985. Apărut: 1985. Col tipar 12. B 10684.

Tiparul executat sub comanda nr. 1583 la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97 București, Republica Socialistă România

Editura Militară

Reconstituire de epocă și viață, investigație istorico-militară plasată în largul context al sud-estului european și Mediteranei orientale, volumul prezintă personalitățile domnilor români ai Țării Cărvunei, frații Balica și Dobrotiță și a fiului acestuia din urmă, Ioancu.

Lucrarea, menită să restituie patrimoniului cultural domniile lor, mai puțin cunoscute de iubitorii de istorie, este totodată o încercare de a înfățișa unitatea ținuturilor ponto-danubiene cu Țara Românească în veacul al XIV-lea.

Lei 7,75